

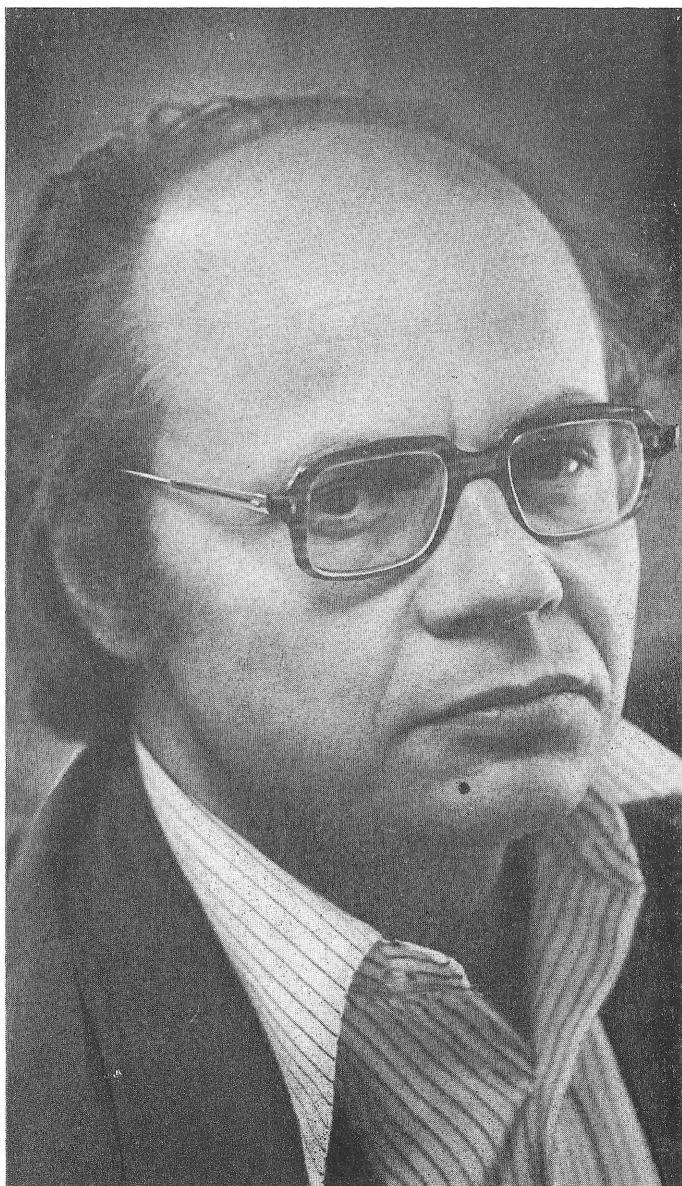
821(477)'06

Д 72

ДРАМАТИЧНІ
ПОЕМИ

**ІВАН
ДРАЧ**

ДУМА
ПРО ВЧИТЕЛЯ
СОЛОВЕЙКО-
СОЛЬВЕЙГ
ЗОРЯ І СМЕРТЬ
ПАБЛО НЕРУДИ

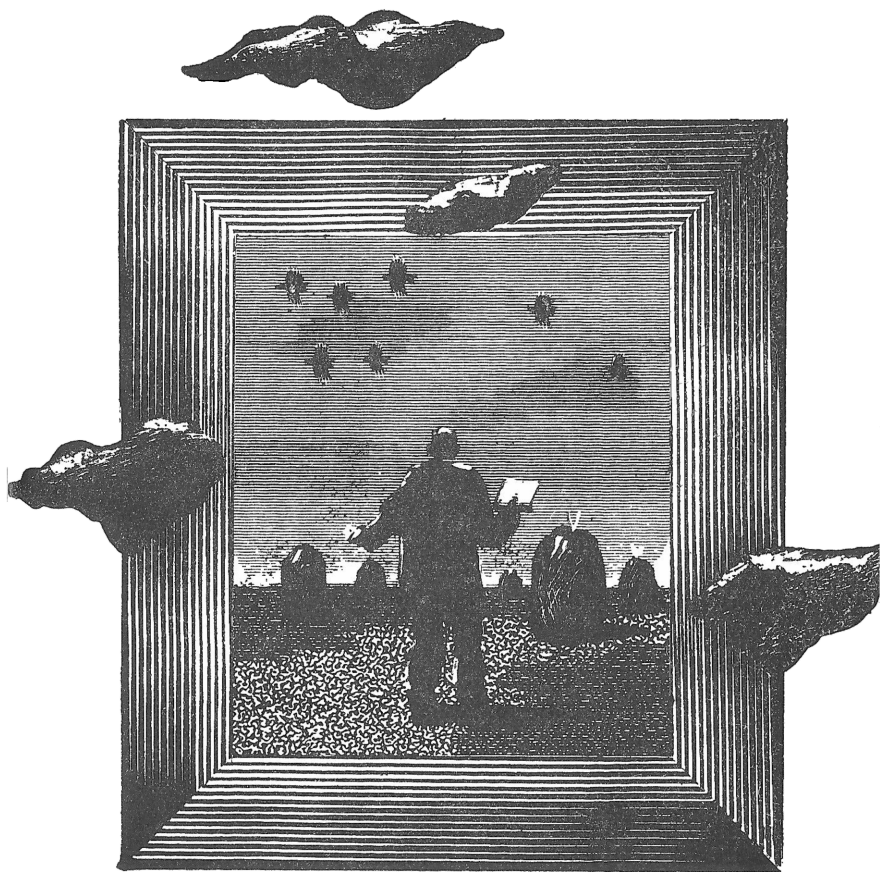
ДРАМАТИЧНІ
ПОЕМИ
**ІВАН
ДРАЧ**

ДУМА ПРО ВЧИТЕЛЯ
СОЛОВЕЙКО-СОЛЬВЕЙГ
ЗОРЯ І СМЕРТЬ ПАБЛО НЕРУДИ

КИЇВ
ВИДАВНИЦТВО
ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО»
1982

Постоянные поиски новых средств художественного отображения современной жизни — неотъемлемая черта творчества известного советского украинского поэта, лауреата Государственной премии имени Т. Г. Шевченко.

Философская глубина мысли, утверждение гуманистических идей характерны для драматических поэм, которые составляют книгу («Дума об Учителе», «Соловейко-Сольвейг», «Заря и смерть Пабло Неруды»).

ДУМА ПРО ВЧИТЕЛЯ

ДРАМАТИЧНА ПОЕМА

*Присвячується видатному
радянському педагогові
В. О. Сухомлинському*

СЛОВО ДО ЧИТАЧА

Читачу мій! Тобі — мої слова.
Які мої і не мої, читачу.
Та ними розквітає голова,
У них живу — і розкошую й плачу!

У кожного з нас вчитель є, читачу,
Усі ми — тільки учні й вчителі.
Усі ми у добрі своїм і злі
Несем чийсь холод чи любов гарячу.

Я вперше так пишу, де нагість слів
Така газетна і така солона,
Де клекіт буднів клекотом орлів
Мені рідніший притчі Соломона.

О вири виховання! О нурти
Педагогічні, о академічність!
Ти не січи з своєї висоти,
Хоч меч — нагий, та у меча — двосічність...

Я просто намагався шал думок
Подати в слові й повісти сюжетом —
Це шал морський чи висохлий струмок?
Тож будь з поетом! Будь мені з поетом!

СЛОВО ДО РЕЖИСЕРА

Вчитель може виступати на тлі Бухенвальда.
Документальні кінокадри рейху можуть бути сіл-
лю. Шкільна прибиральниця Горпина ходить то
з мітлою, то з косою — вона може бути скрізь, в
усіх епізодах. На кожну зустріч Вальтера і Ма-
р'яни вона реагує активно, але за сценою — шу-
мом мітли, брязкотом коси, колісковою піснею.
Коли Душа-Хлопець з Хору розповідає про зірки,

Хор може носити великі карнавальні зорі в руках — Вчитель з гвинтівкою серед них. За Мещерським і за Сидоруком може ходити Сидорова Коза, Березову Кашу теж можна варити — за необхідністю. Бубон теж, до речі — давати бубни.

Епілог можна розв'язати дуже просто — звільнити з рам портрети видатних педагогів і посадити за круглий стіл.

СЛОВО ДО РЕДАКТОРА

До тебе, мій редакторе, слова,

В яких не гасне істина жива.

ТВЕРДЖЕННЯ АРИСТОТЕЛЯ: «Завдання поета говорити не про те, що справді сталося, але про те, що могло б статися, отже, про можливе за ймовірністю або за необхідністю».

ПАРАДОКС ШІЛЛЕРА: «Я не бажав би жити в іншому столітті і працювати для іншого».

ВИКЛИК МАКАРЕНКА: «Нещастя, нещасних людей не повинно бути. Неможливо бути нещасним. І щасливою людиною неможливо бути випадково — виграти, як в рулетку,— щасливою людиною треба вміти бути».

РОЗДУМИ ВЧИТЕЛЯ: «Я згадував сотні відповідей хлопчиків на запитання: якою людиною тобі хочеться стати? Сильною, хороброю, мужньою, розумною, винахідливою, безстрашною... і ніхто не сказав: доброю. Чому доброта не ставиться в один ряд з такими доблестями, як мужність і хоробрість? Чому хлопчики навіть соромляться своєї доброти? Адже без доброти — справжньої теплоти серця, яку одна людина віддає іншій, неможлива душевна краса».

*ПОДІЇ ВІДБУВАЮТЬСЯ У ДЕСЯТИ
КАРТИНАХ З ПРОЛОГОМ
ТА ЕПІЛОГОМ*

Пролог

Вчитель з НДР

Кабінет Ученої Установи

Зустріч з Бляхою-Мухою

Хліб і стаття Мещерського

«Казка про любов» у шкільному театрі

Жива книга вражень відвідувачів

Павлицанської школи

Психологічний семінар

Вчитель у лікарні:

Мати з казкою

Дружина з хлібом

Мар'яна і Вальтер з любов'ю

Горпина з косою

Марення Вчителя

Вересневий птах

Прощання

Епілог, або Верховний Педагогічний Суд.

ДІЙОВІ ОСОБИ

Автор.

Хор (I ведучий, II ведучий, вчитель Сидорук та інші.

Хор у різних картинах стає то Хором учителів, то Хором учнів, то Хором відвідувачів).

Вчитель.

Його мати.

Його дружина.

Мар'яна — вчителька, Дівчина-Казка (вона ж у маренні Вчителя — Віра Сулима).

Вальтер Функе — німецький педагог (він же в маренні Вчителя — гестапівець Функе).

Суханов.

Мещерський.

Бляха-Муха.

Дружина Бляхи-мухи з сином.

Горпина — шкільна прибиральниця, мати Мар'яни.

Макаренко.

Сковорода.

Песталоцці.

Януш Корчак.

Лікар.

ПРОЛОГ

А в т о р

Я — автор цієї кантати,
Цієї сурми колажу. Не слів.
Субординація сюжету лише моя.
А все, що сталося,— не в мені, а в логіці
Подій живих, які пішли від нього —
Героя нашого. Я ледь гамую
Всі вчинки хору й дійових осіб,
Які на диво просто суверенні.
Чому без себе я не обійшовся?
Чому потрібен Дантові Вергілій?
Коли себе відчую зайвим — зникну геть.
На себе хукну — і мене нема.
Тож прошу — *хор*.

Входить Хор. В ньому — I ведучий і II ведучий.

I в е д у ч и й

Тут все можливе.
Поему можна просто розсююкати.
Роман розвергати на тисячу сторінок.
Але от драму? Або ще трагедію?
Даруйте, Авторе,— не та основа!
Та й надто все ще... сьогоденне надто,
Все клекотить, але не ті параметри...

II в е д у ч и й

Таж кожен вчитель — це суцільна драма.
Це вузол всіх вітрів, що дмуть зівсюди.
А ще такий, як Вчитель наш.
Таж кожен крок і кожен його намір —
Це вибухівка, стиснута, спресована
Характером тонким і волею могутньою.
Давайте, Авторе, поволі розберемось.
Тож чим бомбардуватимем
Ядро характеру? Який прискорювач сюжету?

А в т о р

Так от — беру Учену Установу
І слухаю розмову найбуденнішу.
Ви, Хор, мені допомагайте з тактом,
Щоб чули всі, бо це важливо надто.
Бо ж скоро гість з Німеччини приїде,
Той вчитель молодий у Павлищани.
Отож Чистилище Учене перед ним.
Тож, прошу. Голоси.

З Хору вихсдять голоси.

І г о л о с

Та це ж фантом!
Та це ж суцільна вигадка!
Такий собі маяк!
Надували його, надували —
І от, бач, надули! Світиться вже. Є!

І І г о л о с

Страшенно суперечлива людина.
Якось до нас приїхав — в Установу.
Замовили в готелі йому місце.
Ви знаєте, він там не ночував,
Він просто на вокзалі переспав!
Коли ж поїхав був на Кубу,
Собі нічого не купив, дивак,—
Ані дружині, ані дітям власним,—
Лише книжки в шкільну бібліотеку
Та цілий чемодан мішечків
З насінням — для рослин і для дерев
Оранжерей усіх шкільних. Ростуть!

І І І г о л о с

Та він не стільки скупуватий був,
А скільки по-селянському ощадний,
Аби добро ніде не пропадало.
А так — ніякої системи не було.
Суцільні гасла! Він на них і спав!
Вкривався ними — теж. Він надував їх!
На кулях на повітряних
Пливе над школами, ті ж очі витріщають.

І г о л о с

Не просто це. Двоїтий дуже він.
За всім уважним, усім обов'язковим
Завжди жаріє лінія одна —
Твори, твори індивідуальність,
Твори людину скрізь і над усе.
А що дітей любив — то ні до кого
Він так не ставився, як до дітей;
Було щось в цьому просто дивовижне.
А що вже діти — ті свіtilись просто,
Коли з'являвся він...

І г о л о с

Таж кар'єрист був. Все для себе.
Села не кидав, та лише тому,
Що знав: зрубає дерево,
На якому сидить. Тримався
Цупко за село! За Павлищани!

І г о л о с

Він весь з «Лебединої пісні» Песталоцці.
Був різний. Жив двома життями.
Одним — простим, буденним, денним.
Іншим — вночі, коли творив,
Коли фантазував. Отак-то!
А Віри Сулими — то не було і духу,
Суцільна вигадка — та Віра Сулима!

Автор не витримує. Він втручається трохи безце-
ремонно, але обов'язково.

А в т о р

Таж всі дослідники один в один
Доводять, що таки вона була.
Таж і архіви обласні — погляньте,
В архівах — документи, не легенди.

І г о л о с

От, бач, він все по знаковій системі.
І він за це вхопився, Автор наш.
Кажу вам переконливо — там більш легенди,
Ніж дійсності!

І І І г о л о с

Він белетрист був. Був письменник.
Напівписьменник, кажуть, хай і так.

І г о л о с

Поляки його не визнають.
Суцільний сентименталізм!

І І г о л о с

А німці скільки видали —
І видають! Зібрання творів!

І І І г о л о с

А німці щось не втямили...

І І г о л о с

Японці теж не втямили? Теж видають.
З сучасних авторів — це ж найвідоміший
Радянський педагог у світі.
А от угорець Карваш, що, здається,
Живе у Пешті, твердить, що такого,
Як він побачив там, у Павлицанах,
Ніде у світі більше не побачив.
Все унікальне й дивовижно просте:
Учням ставили ночви, звичайні ночви,
Щоб вони, в школу заходячи,
Милю взуття собі на подвір'ї!

І г о л о с

Ото вже сьоме диво світу!
Це в кожній школі на селі побачиш...

І І г о л о с

А район Оникіївський
Не дуже то вітав Учителя.
Показники були не дуже важні.
Ніяких тобі переможців олімпіад,
Ніяких відмінників особливих!

Автор знову втручається.

А в т о р

Та Оникіївський район
Його ж на руках просто носив —
Навіщо вигадки оці стереотипні!

II г о л о с

А я кажу вам те, що знаю.
Він фантазер був, мрійник і фантаст.
Його дружина — повна протилежність.
Саме життя — це точність і конкретність.
Її я поважаю.

III г о л о с

Двоїсте в ньому все. А от системи —
Нема. А як же без системи —
Видатний педагог?

II г о л о с

От зустрічалась я з випускниками
Антон Семеновича.
Виникла буденна ситуація:
Треба було допомогти якось
Дружині Макаренка в одній справі,
Ті відразу про все домовились —
Просто, по-демократичному.
Випускники цього Вчителя
Просто так не зуміли б!

А в т о р

Що ж це виходить по-вашому:
Вихованці Макаренка — колективісти,
А вихованці Героя нашого —
Індивідуалісти, чи як?

II г о л о с

Приїздив до нас
Один педагог із Риги.
Все доскіпувався: скажіть та вкажіть
Різницю між Макаренком і цим Вчителем?
Кажу йому: нема антагонізму.
А він мені своє, нарешті:
Макаренко кував людину,
А Вчитель — цей ліпив її. Різниця
Між ковалем і скульптором!

III г о л о с

І це несправедливо. Вчитель наш
У кращому — Макаренко сьогодні.
На новому етапі. Саме так!

А в т о р

Та годі вам. Спасибі за відвертість!
То ж творимо Учителя ми образ.
Мене найбільше вразило колись
«Слово до читача німецького».
Все в ньому запеклось!
Легенда й дійсність, біль і чистота.
Тож почнемо із нього. Вчитель
В Німеччині... Вчитель — на тлі
Бухенвальда...

ВЧИТЕЛЬ В НДР

Вчитель за умовною трибуною. Хор сидить на лавах — зараз це сучасні німецькі вчителі. Серед них — Головуючий. Серед них — Вальтер Функе.

Головуючий

Скажіть нам, товаришу Учителю,
У настановах Ваших етичних
Є і такі гуманні слова:
«До людських слабостей терпимі будьте».
Тим часом ви самі непримиренні!
Десятки літ вже по війні минуло,
А Ви ще повні ненависті вщерть.
Звідкіль вона у Вас?

Вчитель

Послухайте, звідкіль вона у мене?
Ненависть до фашизму?
Колега посоромивсь це означити,
Так, я окреслюю — так, *саме* до фашизму
Як до машини людиноненависництва.
І не якась, а люта ненависть у серці.
Я хочу, щоб німецький педагог
Це зрозумів. Багато ж як від нього
Залежить, ким дитина буде
В двотисячному році. І чи добро чи зло
Він покладе їй зараз в юну душу?..

Г о л о с і з х о р у

По-менторськи говорите ви надто.
Але, пробачте, на якій підставі?

Г о л о в у ю ч и й

Шановний, де твоя тактовність?

В ч и т е л ь

Ні, правильно колега так доскіпливо
Ціну складає цим важким словам,
Бо ці слова не просто появили
На білий світ.
Даруйте, коли буду велемовним,
І прописними істини здадуться,—
Та в цьому — весь я, в цьому — сенс життя.

Г о л о в у ю ч и й

Ми знаємо поважного колегу
Уже віддавна — шана наша щира
І щирою увага буде наша.
Так просимо, колего.

В ч и т е л ь

Почав я свій педагогічний труд
У тридцять п'ятім році.
А в сорок першому моя кохана
Віра Петрівна Сулима
Скінчила Кременчуцький педінститут.
В тій школі, де я досі працював,
Збирались ми життя своє почати,
Сповиті райдугою юності й жаги.
Та вдарила війна — і щезла райдуга.
Я з перших днів пішов на фронт.
Коли прощались, мріяли про те,
Що буде в нас чи син, чи донька.
Я вірив: скоро повернусь додому.
А тижнів десь за п'ять
Фашисти вже були на берегах Дніпра.
Село, де Віра у батьків жила,
Невдовзі вже окупували.
Війна, розор, зневага і ненависть.
А Віра Сулима з двома подругами
Ненавиділа — любити ж бо хотіла;

Ненавиділа — і листівки всюди,
Що наші льотчики скидали з літаків,
Вона розклеювала на хатах і клунях;
Ненавиділа — і ховала хлопців —
Оточенців, радянських полонених;
Ненавиділа — і ховала зброю,
Щоб потім партизанам передати.
І от — арешт. Гестапо.
Кілька днів її нелюдськи, тяжко катували,
Кілька днів допитувались в неї, хто керує.
Допитувались прізвища кілька днів.
Відповідала Віра тільки: «Віра!»
Дівчата теж відповідали: «Віра!»
І це було єдиним їхнім словом,
Бо вірили вони, жили у вірі.
Та Віра спородила сина.
В катівні мого сина спородила,
Надію ту, якою ми жили
І вимріяли, Віра спородила.
Життя їй лицеміри обіцяли
І злочин готували, хижий злочин.
І досі в мене серце палахкоче,
Вже чверть століття моє серце стогне,
Коли бодай на мить я уявлю,
Що сталося в гестапівській катівні.
Було синочку кілька днів од роду!
До ніжки столу прив'язав гестапівець
Маленьку душу, Віру ж бо до ліжка
Залізного безжально прип'яли.
Фашисти познущались над дружиною —
Вона ж була красунею чарівною
З гарячими циганськими очима.
Гестапівець підніс дружині сина
Під ті згвалтовані і непокірні очі.
Допитувався, хто керує ними.
«А ненависть!» — відповіли ті очі.
«Смертельна ненависть!» — відповіли уста,
Запечені, змордовані до краю,
І німо знов мовчали, німували.
Закутували сина за мовчання.
А Вірі викололи дивні карі очі
Й повісили там, у дворі тюрми.
Це сталось саме тоді,
Коли я був поранений під Ржевом.

Прострелені у мене груди,
А декілька осколків досі
Сидять в моїх легенях і під серцем....
Коли звільнили рідний наш район
Від окупації, приїхав я додому,
Дізнався про лиху трагедію.
Я слухав допити
Отого поліцая-зрадника,
Що видав їх і був при катуваннях.
І втік від помсти
Фашистський офіцер.
Лишилось в пам'яті моїй
Лиш прізвище його — Функе, Франц Функе.
Та ще оця в кишені, гляньте,
Його сімейна фотографія...

Вчитель дістає з кишені маленький білий кон-
вертик, виймає звідти фото і пропонує подиви-
тись присутнім. Фотографія йде по руках.

В ч и т е л ь

І от, як попів Клааса
Стукоче в груди Тіля Уленшпігеля,
Так ця сімейна фотографія
Серце мое палить щомиті,
Нагадує мені кожної миті,
Що в світі є фашизм.
Ніколи не затьмариться в свідомості
Цей моторошний злочин звіра-нелюда.

Г о л о с і з х о р у

Багато з нас, із старших вчителів,
Даруйте, що Вас так перебиваю,
Пізнало на собі катівні таборів,
Багато вистраждало — то чи ж варто
Концентруватись на страхітті, Вчителю?
Так можна вчадіти од жахів.
Хіба не досить вже, колего?

Г о л о в у ю ч и й

Не перебивайте. Це ж не гречно.
Та й досить лиховісна ця історія.
Даруйте, прошу Вас, продовжуйте.

Вчитель

Концентруватись на страхітті — ні.
Концентруватись на пам'яті — інше це.
Ось що газети пишуть нині:
Закінчився у Кілі, в ФРН,
Суд над есесівцем Ріделем,
Творцем «поліпшеної» душогубки.
В неї потрапляли мешканці
Окупованого Могильова —
І за одну хвилину гинули.
А «експерти» судові заявили,
Що смерть в межах хвилини
Не є болісною і, отже,
Не варто звинувачувати Ріделя
В жорстокості... Ви чуєте — не варто?!
Суд виправдав «раціоналізатора».
Серед присяжних вчителі були...

В залі заворушилися. Фотографія поволі переходить з рук у руки і знову повертається до Вчителя. Той ховає її у конверт і кладе в нагрудну кишеню.

Так от. Про вчителів.
Про ненависть з любові.
І про любов з великої ненависті.
В пенати рідні повернувшись
І переживши стільки, я хотів
Знов йти на фронт.
Хотів зустрітися лице в лице
Із Функе, з Францом Функе.
Комісія медична жодна
Не могла визнати мене
Навіть «обмежено придатним».
Я знов пішов у школу.
Я забуття шукав од горя.
Тож працювати, працювати, працювати —
Бодай крихтина забуття у праці.
Я цілі дні із дітьми був, із дітьми.
Та м'яко ніч приходила —
Я прокидався о другій чи о третій,
Вивірювався сон, як не було,—
І працював я, працював затаю,
Щодня чекав я з нетерпінням ранку,
Щоб уткнути у дитячім щebetі,

РАЦІОНАЛІЗОВАНА

№ 47

111

Щоб захлинутись у дитячім вереску,
Як щастя є — воно поміж дітей.
Як шолоховський той герой,
Я взявся за німецьку мову,
Я вірив (навіть зараз вірю!),
Що станеться отак, що я зустріну
Гестапівця, що катував дружину,
Що вбив її і сина-крихітку,
І зможу я сказати по-німецьки
Йому все те, до крапельки все те,
Що так виношую запечено
Уже чверть віку,
Що не забудеться
Й не проститься ніколи.
Я вивчив німецьку мову.
Я володію нею досконало.
А потім взявсь за польську і за чеську,
Англійську і болгарську,
Французьку та іспанську,
І за японську мову взявся.
Я вивчив всі ці мови.
Але ж часу таке безмежжя
Від другої години ночі аж до ранку —
Це ж ціла прірва часу.

Г о л о в у ю ч и й

Це та пора, шановний друже,
Коли Ви пишете свої книжки —
Від другої години ночі і до ранку?

Г о л о с і з х о р у

Як Вам вдалося написати
Педагогічних праць за цілий інститут?
Так, справді забагато:
Опубліковано триста десять наукових праць,
Тридцять дві книжки з-поміж них?

В ч и т е л ь

Я ще раз, ще раз хочу повторити:
Мое натхнення — два чуття глибоких —
Любов і ненависть.
Любов безмежна — до дітей.
І до фашизму — ненависть бездонна.

Г о л о с і з х о р у

Чи не здається Вам, колего,
Не за адресою тут деякі емоції?

В ч и т е л ь

Я декілька разів уже бував
В Німеччині Демократичній.
І коли вперше я ступив
На землю на німецьку,
Коли заглянув я уперше
У сині очі піонерів-тельманівців,
Мені зітхнулося з полегшенням:
Це — новий світ, це — світ соціалізму.
Сама непримиренність до фашизму
У всіх його субстанціях...
Гуманність справжня
Полягає в тому,
Що треба комуністом бути всюди —
І в економіці, і в науці,
І в душі людській.
Коли учитель не прийде у душу,
Тоді чия вона буде, душа?
І неможливо бути гуманістом,
Коли не маєш до фашизму ненависті,
А він це зна, як щупальця пускати.
У цьому ваша вища компетентність.
І ще хотів би я наголосити
Ось на такому, друзі дорогі:
Виховуючи людяність, і чуйність,
І почуття людської гідності,
Не можна забувати ні на хвилю:
Фашистські вбивці,
Що надлюдьми себе проголосили,
Теж всі дітьми були.
Теж раділи сонцю.
Теж листи писали і сповідались
Своїм коханим матерям.
Теж наречених ніжно обіймали,
Оте розпрокляте все — теж, і теж, і теж,
Садист отой, убивця,
Що голову дитячу
Розбив об кам'яну стіну,
Він же голубив, гладив по голівці

Свого синочка,
Донечку свою,—
На фото — ви вже бачили його,—
З яким ніколи я не розлучаюсь,
Він же не сам — він вірний сім'янин
Із дітками двома й дружиною.
І взагалі — нема гуманності абстрактної,
Нема людяності поза боротьбою,
Шаленою борнею політичною,
Яка заповнює всі наші дні по вінця.
Людину можна справжньою назвати,
Коли вона людей насправді любить —
Це Ленінові золоті слова.
До серця людського навіки
Перепинити доступ звіра — ось в чім зміст
Покликання учителя, колеги.

Г о л о в у ю ч и й

Спасибі Вам, шановний наш колего,
За щирі сповідь, що ми тут почули,—
Ця сповідь йшла від глибини душі.
Тепер ми знаєм, звідки сили брали Ви,
Щоб так прожити ув однім житті
Життів багато, повно і натхненно.
Хай радість супроводжує Вас всюди!
А ми Вам поклянемось, наш колего,
Обпечений жорстокою війною,
Що нас веде ідея комунізму,
Яка в крові вже клекотить у нас.
Ми всі, антифашисти і борці,
Вчимось із Ваших книг — вони нам радість
Пізнання найдорожчого в людині:
Народження людини в малюку.
Прийміть подяку! До нової зустрічі!

Німецькі колеги розходяться. До Вчителя підходить молодий чоловік, русявий, синьоокий, з папкою під рукою — один з уважних слухачів. Бере Вчителя за руку і його пальцями несподівано гладить себе по голові. Вчитель вражений.

В а л ь т е р

Погладьте мене ось так, по-батьківськи.
Так гладили мене в дитинстві.
А потім убили синочка Вашого,
Закатували дружину Вашу.

Вчитель

Ви що, товаришу,
Ви, може, нездорові? Навіщо так?

Вальтер

Дозвольте відрекомендуватись:
Учитель Вальтер Функе із Потсдама.
Це ж прізвище для Вас знайоме!

Вчитель

Ви справді — Функе?

Вальтер

Так, я справді Функе.
Посвідчення мое Вам — ось.
А ось моя Вам книжка:
«Гуманізм в системі Януша Корчака».
А ось Вам дубль із фото.

Вальтер виймає з нагрудної кишені кілька фотографій, серед них і наче справжня копія з тої, яку показував Вчитель.

Вчитель

Це неймовірно. Просто неймовірно.

Вчитель дістає фото з своєї кишені і дивиться на обидва знімки — вони тотожні.

Так у житті насправді не буває.
Це сон якийсь — і приголомшливий
І лютий водночас. Це я, мабуть, нездоровий.

До Вчителя і Вальтера підходить старий німецький педагог, що вів розмову. Він звіддала стежив за діалогом і тепер підтримує Вчителя, що заточується.

Головуючий

Ні, Ви здоровий, друже дорогий.
Я теж буквально приголомшений.
Єдине, що посвідчити я можу:
Це — здібний молодий колега наш
З Потсдама, Вальтер Функе.
Він закоханий у Вас віддавна —
Все марить Павлицанами. І те потверджую,
Що батько його був гестапівцем

І воював на Східнім фронті.
Ми все це знаєм. Це знання — гірке.
І в синові ця гіркота важка
Горить під серцем — але щоб аж так
Звести Вас вдвох на цій вузькій дорозі?

КАБІНЕТ УЧЕНОЇ УСТАНОВИ

В кабінеті — Мещерський і Вальтер, потім — Суханов.

Мещерський

Мене дивує, що і Ви схопились
За цю фальшиву ниточку.
Та це ж фантом!
Та це ж суцільна вигадка!
Такий собі придуманий маяк!
Надували його, надували —
Надули, бач! Ви — їдете, чи ж варто?

Вальтер

Не можу не поїхати. Я чув
Про Ваші погляди. Така полярність
Лиш інтригує, звісно.
В мене тема дисертації
«Корчак і радянська педагогіка».
В його книжках про Корчака
Не раз читав я — та і в його поглядах
Багато корчаківського, — хіба не так?

Мещерський

В нього потроху звідусюди.
Найменше — від самого себе.
У ньому компілятор аж заснидівся!

Входить Суханов. Кладає папки на стіл. Під-
ходить до Вальтера і по-дружньому стискує за
плечі.

Суханов

Ну що, готові? На Світловодськ «ракетною»,
А там автобус будь-який у Павлищани
Всього за півгодини Вас домчить.
Поїхав би я з Вами, але ніяк.

Я завантажений, колега мій Мещерський
Теж в клопоті — статтю якраз
Готує проти Вашого улюбленця,
А то б він гречно супроводив Вас.

Мещерський

Це — Ваша Мекка. Я ж туди — ні кроку.
Я розвінчати цей сучасний міф
Вважаю необхідністю і честю.

Суханов

Смішні, їй-право, Ваші ці претензії.
Та він же в польоті живе,
Птах радості — цей Вчитель!
А ми, грішні, з Вами, колего,
Лише павуки-раціоналісти.
Згадайте «Новий органон» Френсіса Бекона.
Ми створюєм тканину павутинки з себе,
Бджола ж — живе в оточенні квіток,
З них створює для світу мед і віск,
Дає йому тим солодощі й світло.
Тож Вчитель наш — та золота бджола,
Схоластика ж сухих розумувань
Хіба для мух лиха.

Вальтер

Хіба ж бджола, бува, не потрапляє
У павутиння?..

Мещерський

Ви — гість наш. Вам усе неспроста.
А Вам, Суханов, мушу нагадати:
Сарказм годиться як приправа страви,
Та можна захлинутися сарказмом.
Тож граю з Вами у Вашу гру.
Згадайте-но його сентенції,
Ці пасторські солодкі замовляння.

Мещерський стає у позу пастора і «глаголить»,
як йому видається, під Учителя.

«Тримаючи в руках скрипку,
Людина не здатна сподіяти лихе,—
Так каже старовинна мудрість наша,
Сковорода так мовить.

Бо справжня краса і зло —
Ось тканини несумісні.
Дитині кожній скрипку дайте в руки!»

Мещерський бере уявну скрипку і перекривлює
Вчителя, а потім, уже звертаючись до Вальте-
ра, сухо резюмує.

Мещерський

Так згадується доктор Франк
Зі скрипкою, його обличчя пиховате,
Самозадоволене, масне од натхнення,
Стоїть у крові по коліна, на скрипці грає!
Браво! Браво! Браво!
І так — до безкінечності.

Вальтер

Для нас, німецьких вчителів,
Цікаво бути в курсі всіх дискусій,
І ми не маєм бути одностайні.
Яскраве «за» є і яскраве — «проти».
Я з тих, що хочуть просто розібратись,
Помацати усе, відчутти все,
А потім вже за когось обставати.
У Веймарі мене він просто вразив.
І я домовився про зустріч в Павлицанах.
Він радо згодився.
Тож їду, їду!

Суханов

Там є в школі Дівчина із Казки,
Котра казки складає з малюками,
Найправовірніша із учениць його,
Тож бережиться, серце бережить
І знайте, що дівчата на Україні
Найкрасивіші там, у тих краях,
Ви ж молодий, обачний будьте, друже...

Мещерський

Ви зводите на жарт.
А в нього
Такі лихі слова про вчителів.
Він підрива своїм розумуванням
Вчення Макаренка про колектив.
Він ґрунт готує, аби зняти

Проблему колективу взагалі.
Ви цього не догледіли, Суханов.

В а л ь т е р

(делікатно заперечує Мещерському)
Мені ж бо якось трапилась до рук
Одна з книжок Вашого опонента,
Що зветься просто, недвозначно:
«Мудра влада колективу».
Там автор гаряче обстоює
Систему виховання через колектив
І посилається на Крупську,
На Макаренка...

С у х а н о в

Контексту не цурайтеся, Мещерський.
А за Макаренка ховатись зараз можна.
Багато тисяч з нас таки помістяться
В тіні його педагогічного мізинця!
Що ж, слава богу, знаємо Макаренка!
Могли б не знати, а хіба не так.
Хіба ж його «Педагогічна поема»
Не могла обернутись педагогічною трагедією?
Згадайте-но «апостолів» од педагогіки,
Чи хто не з Ваших родичів, бува,
Волав в тридцятих про його систему:
— Се неприйнятно! Се недопустимо!
А потім аж коліна пороз'юшували,
Так закликали всіх інакомислячих
Вже іменем його! Всіх на коліна ставили.

М е щ е р с ь к и й

Даруйте нам, геносе Функе,
Ці дебати, але колега наш Суханов
Дразливий надто.
Ви — конкретніше!

С у х а н о в

Я був у Вашій школі в п'ятдесятому.
Ви захлиналися, про працю говорили,
Про виховання працею — все на словах.
А праця в оту пору, пригадайте,
У школах корчувалася до пня.
Було?

Мещерський
Було. І в нас. І в вас. І скрізь.

Суханов
Всі говорили
Про самостійність учнів.
Але щоб без учителя
Бодай хоч збір відбувся піонерський?
Було?

Мещерський
Було. Було! Але ж тепер немає.

Суханов
Чиї ж на те пішли зусилля?

Мещерський
Доходили до всього не без мук.

Суханов
Ховаємось тепер тут за Макаренка.
А він же ж то колись ризикував,
Він не боявся зводити у колективі
Зіпсованих дівчат і хлопців.
А ми ж ходили із його щитом,
Аби дівчат і хлопців розділити
У різні класи... Не було? Було.

Мещерський
У всьому винен я. Як вдало
Знайшли Ви винуватця, просто браво!

Суханов
Ви — безіменний. Ім'я не одне у Вас.
А справді винні отакі.
Минуле щоб забути — ані крихти!
Прекрасного не можна забувати.
Погане забувати — просто злочин.
Тож пам'ятаймо: іменем його,
Який виховував яскравих одиниць,
Нівелювали часто особистість,
Підручники були трафаретні,
Форми уроків — теж усі стандартні.
Стандартні плани самостійних творів.

А хто хоч кашляне супроти цього,
Відразу крик — він антипод Макаренка.
Макаренко ж всіх кликав на дискусію,
Він кликав сперечатись з ним не раз,
Він сам шукав і часто суперечив
Собі самому — Ви ж його в ікону,
В сухий реєстр незаперечних аксіом,
Його, де сонце в кожному слові грає
І кличе до співтворчості, колего...
Коли ж Учитель з Павлищан
Щось розвиває із того ж Макаренка,
Так, *розвиває*, не лише *цитує*,
То Ви його щитом по голові —
Цитатою з Макаренка!

Мещерський

Суханов, Ви мене переконали.
А до сьогодні я ще сумнівався,
Чи варто вдарити по ньому — і прицільно —
З усіх гармат, аж бачу — необхідно.
Він ціле покоління вчителів
Потроху зводить з розуму. Ось колега
Німецький — теж до Павлищан.
Я просто мушу, мушу розвінчати
Цей міф сучасності. Щасливо, друже!
І не забудьте перед від'їздом
Заглянути до мене. Прощайте!

Мещерський виходить.

Суханов

О задросте людська!

Вальтер

Така проста розв'язка?!

Суханов

Далеко не проста. Хай Вам щастить, колего!
І справді — при нагоді завертайте
До нас... Вітання павлищанам!

ЗУСТРІЧ З БЛЯХОЮ-МУХОЮ

В кабінеті — Вчитель і Вальтер Функе.

Вчитель

Як влаштувались?

Вальтер

Та гречно дякую! Мене Мар'яна
До мами завела своєї, а та жінка
Була у нас в Потсдамі, в час війни,
Колись, в мою непам'ять, в час війни,
То все мене розпитує про місто,
А ставить борщ, то перець — у словах,
Неначе добра, але оком — голить.

Раптом двері здригаються од стукоту. Входить шкільний сторож Яким Чухно з невідомим чоловіком. Той скинув кашкета, під яким стрижена під нулівку голова. Сторож тримає в лівій руці дробовика, а правою, міцно зціпивши пальці, викручує руку невідомому.

Невідомий

Та відпусти, нарешті, розкаряко,
Ти бачиш — я вже сам.

Чухно

Та бачу, що ти сам. Але чого
Вночі заглядать до директора?
Накрив я на гарячому його:
Смородину геть потрощив і ринву
Погнув, як до вікна він перся.

Вчитель

Ви хто такий? Чого вам треба?

Невідомий

Хай пустить дід, а то махну навідліг —
І буде мокро в кабінеті.

Чухно

Ти бач, яке! Пострижене й небрите,
А ще, пащекувате, пащекує.

Вчитель

Пустить його. І йдіть собі, Чухно.

Ч у х н о

Та я пушу. От Ви вже не пустіть,
А то втече ця пташка пересильна.

Чухно виходить, кричить вже за порогом:

А я дробовку зарядив не сіллю.
Тож на жакан на вовчий не підлазь!

В ч и т е л ь

Ви хто такий, питаю? Вам чого?

Н е в і д о м и й

А з Вами оце хто? Хай виjde!
Я прошу Вас.

В ч и т е л ь

Нема йому чого виходити. Це — друг мій.
А Ви — брутальний, грубий чоловік.

Невідомий сідає і починає плакати. Плаче над-
ривно, розвозячи сльози мокрою кепкою. Валь-
тер оторопіло дивиться на нього, а Вчитель
вже хоче підійти до невідомого, щоб заспокоїти
його, аж раптом того прориває.

Н е в і д о м и й

Оце мені так варто було мучитись,
Щоб Ви мене ошпарили словами.
Ви, ви, сам Вчитель.
Та знаєте, я скільки поїздів міняв,
Аби до Вас дістатись.
Я півкраїни од Архангельська
Проїхав, аби Вас уздріти.
Так, в'язень я. Що витріщили очі?
Це хто такий? Я прошу — нас лишіть.
У мене пильна справа є до Вчителя.

Вальтер поривається вийти. Вчитель зупиняє
його очима, потім каже:

В ч и т е л ь

Сидіть, я прошу, Вальтере. А Ви кажіть.
Це — вчитель теж. І вчителєві — можна.
Ми слухаємо Вас.

Не в і д о м и й

Я — Савка Бляха. Я — в'язень.
І втік до Вас, як вже тікав не раз,
Та все мене ловили там, то тут,
А цього разу врешті пощастило.
Ви знаєте, мені п'ять літ добавлять
За оцю втечу, та не міг дозволити
Собі я з Вами не зустрітись.

В ч и т е л ь

З кумедними замашками в'язень?
Чого тікали? І за віщо сіли?

Б л я х а

Чого тікав — то ясно. Сів за віщо?
То вже складніша і лихіша штука.
Та ви гадаєте — чого сюди принесло
Аж з-під Архангельська? До Вас
Чистенькі їдуть більше, ті, облизані,
А тут таврованець приперся — та ще як!
Та це все кусанина — більш себе.
Отож розповідатиму, бо чую, чую вже
В своїх слідах вівчарок запах.
Отож — коротше, хоч коротше — довше.
Я віддавна схиляюсь перед Вами.
Здивовані? Я прочитав у «Комсомолці»
«Бачити себе», не прочитав, а декілька
Разів буквально пив запоем.
Та й іншим в'язням вголос теж читав.
Я вражений був тонкістю очей
І серця Вашого — для інших недосяжна
Оця кмітливість у розгадуванні
Усіх відтінків людської душі.
Розумнішого і повчальнішого я
Не зустрічав нічого.
Я бережу ці витинки. І от якось
Мене осяяло — я стільки вже тікав,
І, думаю, ще раз втечу
Йї дістануся до Вчителя,
І розповім йому про себе, і подякую
Йому за те, що він дітей шанує,
Щоб не були вони такі нещасні,
Щоб все життя не мучились вони,
Як я катуюсь,— я всього лиш жертва

Потворного й гидкого виховання.
Писав до Вас я, і не раз.

Вчитель

Я пам'ятаю. Вам ще сидіти.
Здається, одинадцять літ за вбивство.

Бляха

Учителю! За вбивство? Як ви можете!
Та вже не одинадцять — вже шістнадцять.
П'ятірочку добавлять — будьте певні.
Над нарами у мене — Ваш портрет.
Як віруючі з богом розмовляють,
Так сповідаюсь перед Вами я.
Бо я Вас розумію більше всіх,
Бо Ви в мені побачили таке,
Та не в мені як в Блясі, а людині,
Чого не бачать інші і не хочуть
Побачити. А це мене засмучує і гне.
Я знав, я знав, що є причини,
Які мене в тюрму запакували.
Шукав, шукав я. Віднайшов Ушинського.
Там теж все є, але якось розрізнено.
Та коли Ваші я статті читав,
Там, наче в чистій крапельіні,
Відбилось все лихе моє дитинство,
Зі всіма злигоднями й хвилюваннями.
Я побачив, я знайшов себе
І те, що загубило так мене,—
Ви вдвоє мені стали ближчі,
Дорожчі всіх мені Ви стали,
Розкривши мені істину мою...

Вчитель

Ви почали були про батька?

Заходить дружина. Вона наполохана, хустка накинута на плечі, в очах розгубленість і нерозуміння.

Дружина

Що тут сталось?

Вчитель

Нічого особливого, сідай послухай.
Це — моя дружина.

Б л я х а

Даруйте. Та я буду далі.

Дружина сідає на дивані, кутається у велику пухнасту хустку, сторожко позирає на Бляху.

Б л я х а

Я виріс в селі глухому на Поліссі.
Бляшкевич — мое прізвище. А Бляха-Муха —
Це вже звідтіль, там охрестили.
Учивсь я в школі абияк.
Ходив я в школу тільки з переляку.
Коли ж приходила неділя
І діти всі гуляли так, як діти,
Наш батько нам вигадував роботу,
Аби не били байдики ми — діти.
І так було гидотно і нестерпно
Щось колупати на городі тому,
Коли всі хлопці за м'ячем гасали
Чи грали у «чапаєвців» та «білих».
І я тоді навчивсь дурити батька —
Ховавсь у бур'янах, не йшов у школу,
Приходила вчителька — і кості
Мені боліли люто з тих відвідин.
З дітей ніхто не розмовляв із батьком,
Ми між собою спілкувались пошепки,
Він йшов у спальню, ми тікали в кухню,
У кухню він, а ми тоді у спальню.
Дрібних на зошити просили ми у матері,
Вона ж згиналась перед ним.
Не вірите? Не сміла голови підняти —
Він бився люто.

Бляха закашлюється. Дружина Вчителя
встає і подає йому склянку з водою. Той
продовжує.

Ну що я міг з такого виховання
Собі узяти у душу, Ви скажіть?
На людях ми були усі пригнічені
І замкнуті якісь і вовчкуваті,
Не вміли ми ковтати з тої радості,
В якій жили і хлюпалися інші.
Не міг я вийти з того кола гніту.
І ніс в душі завжди образи тінь —
Тінь розчарованості у житті...

І знаєте, що якось сталося,
А статись воно мусило доконче:
Якось напився батько і в хліві
Заночував, а я, побитий, луплений,
Облив з каністри хлів з усіх боків
І — сірником... Який вогонь там був!
Поікся батько, а мене до суду.
І почалось — не вистачило сили
У мене вийти з тюрем. Тільки строк
Один закінчувався, другий починався...
Та не про те я, а про зовсім інше
Хотів сказати, і таки скажу.
І Ви скажіть усім, що Бляха-Муха
В душі не підлий, а в ділах — не кат.
Так от: дві, дві такі причини
Мене примусили ввійти
У світ злочинницький. Тож по порядку!

Стукіт у двері. Знову з'являється сторож Чухно.

Чухно

В район я подзвонив.
Зараз будуть. Порядок єсть порядок!

Чухно виходить.

Бляха-Муха

У, вишкребок, ще не дадуть скінчити!

Вчитель

Продовжуйте. Ми слухаєм.

Бляха-Муха

Перша причина — це розчарування.
Я бачив, відчував на кожнім кроці,
Я усвідомлював на кожнім слові
Свою відсталість, недорозвиненість свою,
Свою неловкість, дикість, замкнутість
Супроти всіх людей навколишніх.
Ім все дається легко від природи!
Од виховання людського з дитинства.
Поговорити, повеселитися серед дівчат,
Мені це не давалось ні за які гроші,
А гроші — це грабунки і крадіжки,
А потім розум свій останній

Вбиваєш алкоголем, щоб зрівняти з ними,
Та тільки потрапляєш мимоволі
У дико незручне становище —
І більше болю і досади більше.
Ви знаєте, нестерпно як до смерті
Недорозвиненість свою відчути.
Свою відсталість, боже, як це тяжко!

Вчител ь

Не можна було вискочити з цього
Смертельного кільця? Не можна було
Десь зупинитись? Ви ж бо розумієте
Усе, соромитесь, мучитесь тяжко?

Б л я х а - М у х а

Це ж — своєрідний алкоголь, чефір.
Є насолода хвороблива — йти по грані,
Пройтись по гострім лезу бритви,
Раз, два, а потім іншого й не треба,
Все інше вже стає буденним, нецікавим,
Затягує у цей бездонний вир —
І лише інколи ось так світліє,
Тоді знов кидаєшся в авантюри.
Об заклад я побився з хлопцями —
Помру, а все ж дістануся до Вас.
Бо в мене на свободі
Синок росте, тож втік я перш до нього.
І вже я був у нього, вже зустрівся.
А після нього — вже до Вас дорога,
Дорога задля сина, для дитини.

Д р у ж и н а В ч и т е л я

А скільки йому? Йі де він?

Б л я х а - М у х а

Йому десятий рочок. В третім класі.
Так от. Щоб по порядку. Тож тепер
Про найстрашніше. Ви мені повірте!
Це найлихіше у моїм житті.
Це ж бо не те, що Ваш школяр
За пташку пережив, чи за шпаргалку.
Я їх просив: не убивайте, хлопці!
Я відмовляв їх — не послушали.
Таки його убили по-звірячому.

А потім убивця сам того не витримав —
Наклав на себе руки. На суді
Я приголомшений був, все мовчав.
Все інші говорили — все на мене.
Усі вони давно уже на волі,
Попереду у мене ж — ціла прірва!

Знадвору чути шум машини. Заходять
дружинники з міліціонером, з
ними — Чухно.

М і л і ц і о н е р

Даруйте, добрий вечір, Вчителю!
Ви знаєте, хто це такий?

В ч и т е л ь

Це мій знайомий — Бляшкевич.

М і л і ц і о н е р

Він вже тікає п'ятий раз.
Він батька убивав і вбив
Учителя — пенсіонера, нумізмата.
Все через гроші...

В ч и т е л ь

Уперше чую, щоб учителя
Вбивали через гроші. Це так?

Б л я х а - М у х а

От бачите, який я!
Зверху наче правда, та нема
Тієї правди всередині. Годі!
Беріть мене. Я вже готовий!
І ще найголовніше. Ось адреса.
Ось фото. Це дружина. Це синок.
Дружина вже готова, дайте згоду,
Щоб син мій вчився тут, у Павлицанах,
У Вашій школі. А то вже біда!
Безбатченко він. Забіяка лютий.
Всіх колошматить — Мухамед Алі!
Боюсь, щоб не зломився хлопчик,
Вірніше, щоб на звірстві не застиг.
Ви розумієте?

Вчител ь

Ви напишіть мені. А я
Даю Вам слово забрати сина.

Забирає у Бляхи-Мухи фото і адресу.

Вчител ь

І обіцяю вам достоту,
Як ви мені розповідали,
Все написати у Верховну Раду.

Бляха - Муха

Ні, не за тим я прошкував до Вас,
За чим — сказав! На цьому досить.
Спасибі, що не погребували
Моїм високим товариством,
Тож пробувайте у здоров'ї, Вчителю!
Прощавайте!

Виходить. За ним — дружинники з міліціонером.

Вчител ь (до Чухна)

Щось Ви сьогодні дуже спритний!

Чухно

А я завжди такий! Порядок
Є порядок.

Вчител ь

Ідїть і зачинїть ворота!

Чухно виходить.

Дружина вчителя (до Вальтера)

Оце оказія. Відразу Вас — в окріп.
Стражденний чоловік — йому я вірю,
Хоч перекручений, з важких дітей.

Вчител ь

Я прошу тебе,
Подай мені...
(хапаючись за серце)

Вальтер

Що з Вами, Вчителю?

Вчитель

Мовчіть, мовчіть!

Дружина подає йому валокардін. Вчитель п'є.

Візьмем цю жінку з хлопчиком, хай їдуть.
Я знаю отаких дітей, в яких батьки
П'яниці чи злочинці... чи безбатченків.
Як правило, завжди важкі це діти.
Причину, бачте, він шукає в батькові,
В оточенні, а забуває про себе,
Про відповідальність перед іншими,
Перед вимогами суспільства.

Вальтер

Ви вірите йому?

Вчитель

Я вірю особливо в те,
Що він про батька розповів.

Вальтер

І вірите, що він тікав
Заради сина? Що — не міг листом
Вас попросити?

Вчитель

О ні! Ви ж бачите — які замашки
Дивацькі в цього Бляхи-Мухи.
Тип дивовижний. Я йому повірив,
Як він почав про сина говорити,—
Як зайнялись його хитрющі очі,
Як руки задрижали...
Діти, діти!

Вальтер

Я зустрічав таких — і в нас, і в вас,
Які «добреньким» Вас вважають.
Цей Вчитель, вони все кажуть,
Ростить злочинців з підлітків
Своїм погладжуванням по голівці.
Сучасний педагог, вони вважають,
Собі дозволити не може
Дітей погладжувати по голівці.

Вчитель (усміхається)

Коли ж такі шовковисті голівки
В дітей, коли ж рука сама
Так безконтрольно тягнеться до них!
Я так люблю цей відділ людства,—
Казав колись Макаренко.
Гадаю я, що опоненти наші —
Прихильники «ламати» і «тиснути».
На досвіді переконавсь я, що дітей,
Та ще важких, «ламати» і «тиснути» —
Це недотепна і безнадійна справа.
Ти розберись, чому вони такі!
Допоможи ти їм задуматись про себе,
Ти виклич їхню совість як суддю!

Дружина вчителя

Ти все невтомно гостя атакуєш,
А він же — гість, ти ж відпочинь,
Схолонь!

Вчитель

Та ні, геносе Функе розуміє
Мій запал, він же вчитель, він...
Він Корчаком захоплений. Так от —
Найлегше виставить за двері.
Міліціонером погрозити старшим.
Хіба для цього треба розуму?
Дитина буде нас лише боятись,
Ми ж, вихователі, наглядачами будем,
Як буде діяти лише покара,
Ми звільним вихованця нашого
Од муки найсвятішої — од совісті.
Йому тоді залишиться єдине,
Як цьому Блясі-Мусі, аристократу,—
«Места не столь отдаленные».
Коли ж ми здатні, як порядні люди,
Як справжні вчителі, на самокритику
Лиху, нищівну, може, і нещадну,
То і таке сказати не завадить:
Важкі діти — це діти, од яких
Ми, дорослі, ми, вчителі,
Ухилились, відштовхнулись, відмовились.
Діти, яким ми не знайшли
Ні часу, ні серця, ні совісті.

Коли дитина шукала нас,
Ми займались нікчемною белібердою.
Важкі діти — це діти, яких ми зрадили!

Вчитель знову хапається за серце. Дружина
кидається до нього, він відсторонює її
і йде до дверей.

Вчитель

Я зараз... зараз... я на хвилю!
Ти, рідна, побудь із гостем —
Так негречно вийшло.

Вчитель виходить.

Дружина

Ви знаєте, він дуже хворий.
Та не дай вам боже
Йому про це сказати.

Вальтер

Рани війни?

Дружина

Рани війни і рани ...миру.
Він все сприймає серцем.
Та й перетруджений до краю.
Неможливо його від столу відірвати.

Вальтер

Вітання Вам від Суханова.
Теж запальний.

Дружина

А його антипод — Мещерський?

Вальтер

Лаштує на Павлицани гармати.

Дружина

Хоча б не зараз! Бачите, який він!
Боюсь за нього. Він же, як дитина,
Так вірить у безмежність сил своїх,
Вони ж у нього вже — на волосинці...

ХЛІБ І СТАТТЯ МЕЩЕРСЬКОГО

Учительська. Спершу — Вчитель і
Вальтер, потім — Мар'яна, Хор і
Горпина.

В а л ь т е р

Україна — це хліб. Так в уяві моїй
Вона поставала. А тут,
У школі у Вас, із хліба усе
Починається. Звідки і як
Прийшло Вам це в голову?
Дивне питання. Та все найпростіше —
Найважче. Дуже ж просто це —
З хліба почати. Ніхто ж не почав. Ви!

В ч и т е л ь

От диво дивне. Наче все і знав,
Наче знав тисячу літ.
Та саме тоді осяяло, освітило.
Якось у школу завітав дідусь
Іван Степанович Савчук —
Пастух колгоспний літ під дев'яносто.
Старий витягнув з-за пазухи
Маленький вузлик.
Розгортає хустину білу.
Бачу — хліб засохлий,
Черствий і мацаний вже перемацаний.
«Ви знаєте, що це таке?»
Так, хліб-то хліб, але який?
Я, як і Ви, не вірю в бога,
Та називаю хліб святим.
А ви, учителі, про це забули.
Що ж це виходить?
Чотири внуки в мене,
Чотири лютих розбишаки.
Всі — Ваші учні, ці мої кровинки.
Якось приходжу ввечері із поля
І застаю їх за таким заняттям:
Шпурляють вгору цей черствий шматок
І з дерева збивають хлібом груші.
Забрав я хліб. Стоять переді мною,
Схилили голови, презираються.
Я їм кажу вже з притиском:

Таж він святий — цей хліб!
В нім піт, мозолі в нім — а ви,
Ну, бешкетники, цілуйте по одному!
Підходить кожен; я його за вуха,
Та добре натягнув, до сліз таки.
Пішли вони — заплакали від болю,
А не від сорому, від сорому я плакав,
Коли вони бомбардували грушу
Уже не хлібом, а таки ломаччям.
Подумайте лишень: це ж що таке?
Хіба ж то діти виростуть людьми,
Як в них до хліба та пема поваги?
Чому ж це вашу школу не турбує,
Щоб хліб був для дитини дорогий,
Немов саме життя, мов мати рідна?»
Так присоромив мене Іван Степанович.
Пройшли роки, та й досі ще лежить
У мене в шафі камінець-сухар.

Вчитель дістає з шафи білу хустину і роз-
в'язує її — черствий хліб на долоні.

Ось воно звідки почалося.
Помер старий, дивлюсь на цей сухар —
І бачу очі строгі і тривожні.
І почалось відтоді — стали діти
Хліб сіяти самі. Це вже традиція.
Заходить М а р' я н а. Вона стурбована.

М а р' я н а (звертаючись до Вчителя)

Вас просять вийти.

В ч и т е л ь

Гаразд. А я саме почав
Про свято Першого хліба
Гостеві розповідати. Мар'яно!
Це ж Вам з руки.
Ви ж саме третій клас ведете!

Вчитель виходить. Мар'яна сторожко позирає
на Вальтера, потім хоче зав'язати хліб в ху-
стинку, але з хвилювання бере одну з газет,
що лежить на столі.

М а р' я н а

Я маю Вам про свято розповісти.
А чи усе спочатку?

В а л ь т е р

Ви чимось схвилювані? Що сталося?

М а р' я н а

Анічого. Отож спочатку —
Як ми вирощуємо власноручно хліб.
Колгосп нам виділив ділянку —
Пів класної кімнати розміром.
Засіяли озимою пшеницею.
Весною учні чергували,
Од горобців оберігали, од курей,
А восени, тепер, коситимем самі —
В нас є косилочка маленька.
Самі його і обмолотим
На дитячій молотарці,
Насипемо зерно в мішок,
Підніmemo всім класом на причеп
І гайда до млина — молоти...

Мар'яна дивиться на газету, в яку хотіла загорнути хліб старого Савчука, і оторопіло кидає Вальтерові слова.

М а р' я н а

Дивіться, і тут ця стаття:
«Хто бореться, а хто проповідує!»

В а л ь т е р

Яка стаття?

М а р' я н а

Стаття Мещерського. Даруйте!
Мене просили,
Щоб я Вам не казала, Ви ж бо — гість.
А тут — прорвалось в мене...

В а л ь т е р

Можна глянути?

М а р' я н а

Ось — прошу.

(Подає йому газету).

В учительську входить Хор вчителів, серед них — Сидорук з газетою «Голос учителя».

Сидорук

Я що казав! Та тут не скажеш слова,
Лише подумаеш — відразу по тобі
З усіх гармат усі гуртом ударять.
Ось, дописався янгол наш!
Яка стаття! Який розкішний тембр!
І все по суті. Це не емпіреї,
В яких витає наш дивак-директор.

Вчителі

Яка стаття?
Чом ця покvapна радість?
Як Сидорук радіє — жди біди!
Давай сюди,
Давай сюди газету!

Сидорук (*стримуючи гарячі руки своїх колег, відходить вбік і, не стримуючи свого захоплення, декламує*):

«...Ви тільки вдумайтесь, як автор формулює свій погляд на завдання виховання, погляд, який доміантою пронизує його наступні, дуже сумнівні, як на мене, роздуми: «Справжній майстер педагогічної справи,— пише він,— формує у того, кого він виховує, передовсім вірний особистий погляд на зло, неправду, безчестя».

Він недооцінює ідею колективу цими словами. Він часом проявляє тенденцію до абстрактного протиставлення «природного життя дитини» «нівелюючому життю суспільства дорослих».

Вчителі

Та це ж суцільна демагогія!
Мещерський — ну й дожився, ну й ганьба!
Словами як жонглує, святотатець!

В учительську входить прибиральниця Горпина. В руках у неї газета «Голос учителя» з цією ж статтею. Її не завважують. Сидорук тішиться собою і ситуацією.

Сидорук

«Яку ж програму пропонує директор Павлищанської школи? Виявляється: «Гармонійна, всебічно розвинута особистість немислима без міцного

морального стрижня. Основне в людині комуністичного суспільства — це людяність. До цього морального стрижня мусить прив'язуватись все». Товариші, вдумайтесь: замість конкретної і чіткої програми, вводиться туманне поняття, що зветься людяністю, до якого начебто все треба прив'язати...»

Прибиральниця Горпина підходить до Сидорука і рвучким рухом забирає газету, потім підходить до кожного з учителів і робить те саме, забирає газету і у Вальтера Функе. Мар'яна кидається до неї.

М а р' я н а

Мамо, що Ви робите?

Горпина не відповідає. Витягує сірники — газети вже горять. Вчителі ошелешено дивляться на прибиральницю.

С и д о р у к

Яка ганьба!

М а р' я н а

Що ти *робиш*, мамо?!

Г о р п и н а

Те, що ти *думаєш!*..
Я спалюю наклеп.

Знадвору чути сирену автомашини. Мар'яна кидається до вікна.

М а р' я н а

Швидка допомога.

З Хору виходять — І ведучий, ІІ ведучий.

ІІ в е д у ч и й

Та цього ж не було!

Хіба, скажіть,

Палив би хто в учительській газети,

Хай навіть і обурення було,

Вогонь пускало, попелило душі?

Принишки всі, очікували всі,

Чим все закінчиться.

Павлищани, Павлищани,

А все ж село, провінція, хоч Меккою його

Вже охрестили педагоги наші,
Та, правду кажучи, лиш деякі.
Ось так.

І в е д у ч и й

Не так. Не все, що відбулось,
Те дійсне. І не все,
Чого і не привиділось нікому,
Чого не мало бути й не було,—
Недійсне.
Та й суть Мещерського — демагогічна суть.
Бо погляд класовий повинен бути
І особистим поглядом. Мещерський
Безглуздо все протиставляє, ділить.
А Вчитель людяність і громадянськість —
Все гармонійно, органічно поєднав.
Адже мораль комуністична наша
Містить в собі загальнолюдські норми,
Що виробило людство за століття.
Добро і правда, честь і людяність —
Це ж основні моральні наші норми,
Поєднані з нещадною суворістю
До ворогів суспільства комунізму.
Громадянськість і людяність —
Ось Вам Учитель.

ІІ в е д у ч и й

А Мещерський — він теж за громадянськість?

І в е д у ч и й

Мещерський одягає машкару
Вульгарно трактованої громадянськості
І б'є в Учителя статтею-підступом.

ІІ в е д у ч и й

Він хворів не од того. Все війна.
Нема чого спирати на статтю.
Та мушу визнати — оту лиху статтю
Обком хотів було перепинити
Й газету не пустили в Павлищани,
Але Учителю якась «душа добренька»
Статтю привезла з Світловодська...

І в е д у ч и й

Чи ж битви миру ранами не зяють?

Чи ж слово не бува лихіше кулі,
Бо куля з ніг — відразу, а слова
Живуть отруйно роки і віки...
Слова — свинець, і золото — слова,
І ми в словах, і слово в нас зятято
Живе, пече, ми всі — слова, слова...

*«КАЗКА ПРО ЛЮБОВ»
У ШКІЛЬНОМУ ТЕАТРІ*

Діють: Вчитель, Вальтер, потім — Мар'яна, Хор.

В а л ь т е р

Я — син гестапівця. Мене виховували
У дитбудинку. Мати з сестрою загинули
При бомбардуванні.
Батько зараз у — ФРН.
А тут він панував —
У Вашій школі
Була ж тюрма для пересильних,
Він тут ходив, всеможний і нещадний.
Я чую стогін в кожній цій стіні,
Дитячий щебет всіх десятиліть
Не може оцей стогін заглушити!
Наш час лихий у павутинні цифр...

В ч и т е л ь

Душі не даймо числам цим,
Душа хай буде пам'ятлива, але чиста...

В а л ь т е р

Чи ж це можливо поєднати
І пам'ять отаку лиху і чистоту душевну?

В ч и т е л ь

У вас, в НДР, згадують часто Брехта:
«Труднощі гір — вже позаду.
Тепер починаються
Труднощі рівнин».
Та, мабуть, справедливіше
Ці гори, що минули в минулім,
Вважати лиш горбами,

Попереду — ото вже справжні гори!
Чи Ви не альпініст?!

В а л ь т е р

Звідкіль у Вас, Учителю,
Такий потужний струмінь оптимізму,
Мені буває лячно за людину,
А у Вас — якась любов глибинна.
Як Ви її навчились? Де і як?

В ч и т е л ь

Навчитись можна всьому:
Твердості, терпінню, мужності,
Любові не навчишся, друже.
Любов повинен дати хтось —
Мати, батько, вчитель,
Бабуся, може, хтось живий живому!
Якийсь заряд — як естафету.
По ланцюжку століть — одне від одного.
Яка важезна ноша —
Любити, співпереживати,
Співчувати, за когось постраждати!
Але яка людська — найлюдськіша!
Мені дали бабуся й мати оцю ношу.

Заходить М а р' я н а. Обличчя Вальтера світліє. Вчитель не то жартівливо, не то серйозно звертається до Мар'яни.

В ч и т е л ь

А я вже все не донесу — отож потроху
Перекладаю вам на плечі цей тягар,
Найважчий...
Може, вдвох піднесете?

М а р' я н а

День добрий!
Це ж який тягар,
Який ми вдвох зуміємо підняти?

В ч и т е л ь

Це наш секрет із Вальтером,
Вірніше, Ваш із Вальтером...
Отож про школу й про любов.

М а р' я н а

Ми ж боїмось відверто
Казати те, чим всі живуть давно.
Дев'ятий і десятий класи
Все знають, любляться, страждають,
А ми, святенники, лиш палець на уста!
Мені двадцять другий пішов,
Вчора почула я про себе
Шепіт дев'ятикласниць:
«Стара діва, заміж ніяк не вийде,
А наша Люська...» і таке сказали
Круте і дуже точне слово — я здригнулась!

В а л ь т е р *(не без гумору)*

Мені тридцять другий пішов,
На десять літ я більше наздригався,
Як парубок старий, мушу сказати,
Що ми безсилі справитись з цим валом,
Отож і досі не одружувався.

В ч и т е л ь

Мені, старому, вже п'ятдесят другий,
І мушу сказати ось таке:
Не вал цей страшний, він — органічний,
Не ранне дозрівання нас лякає,
Але безсилля наше в оцю пору,
Коли життя квітує і буяє,
Коли парується весна з весною,
Ми лиш дратуємось чи рота роззявляєм.
Де ж наша мудрість? Тонкість наша де?
Наш такт — безсилий,
Мудрість наша — куца.
Звичайно, сексуальне виховання
Потрібне.
Але ж як забути
Про виховання мудрості любові!
Тут йдеться і про чистоту дівочу,
І про відповідальність юнака.
Яке б життя було красиве, цільне
І віяло б пахучою гармонією,
Якби ж то всі дівчата й юнаки
Кохання мудрість осягнули!
Так, саме мудрість,

А не зблиск миттєвий,
Що враз спарує й миттю розпарує.

М а р' я н а

В театрі нашому шкільному
Йде репетиція мікровистави
«Казка про любов» за текстом
Вчителя. Вальтере,
Я Вас запрошую.
Хор, підготуватись!

В а л ь т е р

Я з радістю. Не знав,
Що Ви і п'єси пишете, а Ви,
Мар'яно, ще й режисер.

В ч и т е л ь

Та бавимось потроху. Але хочу
Закінчити розмову нашу.
Навчитися людина може
Будови найвеличніші споруджувати,
Космічні кораблі найкращі,
Човни підводні атомні,
Коли ж вона любити не навчиться,
Все ж дикуном залишиться, і годі.
Освічений дикун в сто разів
Страшніший неосвіченого.
І найстрашніші прорахунки наші:
За все, за все відповідає вчитель.
Й за прорахунки матері природи,
Й за бога, як колись сказали б.

Входить «Бог». Входить «архангел Гавриїл». Входить Хор з дівчат і хлопців. Входять «Адам» і «Єва».

М а р' я н а

Давайте, не соромтесь.
Це наш гість Вальтер Функе із НДР.
А це — театр наш. Бог. Адам і Єва.
Архангел Гавриїл. Це — хор.

Хор — двоє дівчаток і двоє хлопців виступають наперед. Всі сідають, тільки Мар'яна намагається дати лад виставі.

Х о р

Коли ще бог творив цей білий світ,
Навчив зорю родити він зорю,
Навчив він квітку народити квітку
І дерево навчив родити дерево,
Усе живе продовжувало рід.
І бог послав мужчину й жінку в поле,
Мужчина був Адам, а жінка — Єва,
І бог навчив їх будувати хату,
Мужчині дав лопату бог у руки,
А жінці дав він мірочку зерна.

«Бог» виводить «Адама» і «Єву». «Адам» з лопатою, «Єва» з мірочкою зерна.

«Б о г»

Живіте і продовжуйте свій рід.
А я піду собі по господарству.
Прийду десь через рік аж — подивлюсь,
До чого ви догосподарювались.

«Бог» виходить. «Адам» і «Єва» беруться за руки. Хор вносить і ставить перед ними колиску, а в колисці дитина — лялька. «Бог» знову входить вже в супроводі «архангела Гавріїла».

Х о р

Ось рік минув. Бог — на поріг.
Прийшов він рано-вранці, на світанку.
І бачить бог: Адам і Єва біля хати
Стоять і дивляться у вічі
Одне одному, спіє хліб на ниві,
Колиска — поряд, і дитя — в колисці.
Адам і Єва дивляться на сонце,
Та сонця більше в карих і блакитних.

«Бог» заглядає їм у очі, та вони нічого не бачать — «Адам» і «Єва» стоять, міцно сплівши руки.

Х о р

В ті миті дивні, коли очі
Їх зустрічались і не мали сили
Одне від одного на мить відстати,
Бог бачив там, в очах,

Якусь незнану силу,
Красу для нього ще не осягненну.
Краса була прекрасніша від неба,
Краса була красивіша від сонця
І від пшеничної красивої землі —
Прекрасніша, чарівніша, від всього,
Що вже зліпив і змайстрував господь.
Краса оця до того здивувала
І приголомшила навіки бога,
Що затремтіла від страху і заздості
Душа його — душа всеможна бога.

«Б о г»

(звертається до «архангела Гавриїла»)

Як же це так?
Створив я твердь земну,
Зліпив людину з глини,
Вдихнув життя у неї,
Але не міг, не зміг створити
Краси такої дивної?
Звідкіль така краса?
І що воно таке — краса?

«А р х а н г е л Г а в р и ї л»

Краса — це любов!

«Б о г»

А що таке любов?

М а р' я н а

Чекай хвилину.
Архангел Гавриїл повинен
Казати це із незнанням. Він сам
Не знає цього почуття. Це так —
Його відмовка. На питання бога,
Який доскіпується і страждає.
А зараз бог підходить до Адама
І просить його — й забагато гордості
Ще в цім проханні, адже він — ще Бог.

«Бог» підходить до «Адама», доторкається
до його плеча і зверхньо просить.

«Б о г»

Навчи мене любити, чоловіче.

«Адам» не бачить «Бога». Він бачить сонце
в очах «Єви».

Х о р

Мужчина не відчув святого доторку
Всесильної господньої десниці —
Він в сонце Євине дивився.
А бог був злим, пімстливим дідуганом.
Він був жорстоким,
Він кричав з безсилля.

«Б о г»

Ах так, людино!
Значить, ти не хочеш
Навчить мене любові?
Постривай, навіки
Мене ти згадуватимеш!
З цієї миті — старій!
Година кожна у житті
Вбиває твою молодість і силу
По крапелині — буде так, і годі!
Тож перетворюйся в руїну,
А я прийду
Десь літ за п'ятдесят
І подивлюсь,
Що лишиться в очах твоїх, людино.

«Бог» з «архангелом Гавріїлом» виходить.
Адам» одягає собі бороду, «Єва» закуту-
ється в хустку — вони знову завмирають в
попередній позі. Знову заходить «Бог»
з «архангелом Гавріїлом».

Х о р

І бог прийшов десь літ за п'ятдесят.

«А р х а н г е л Г а в р і ї л»

Дивись: вже не халупа,
А хата ясноока поміж вишень,
Де був пустир, який садок веселий,
Пшениця ген на нивах дозріває,
Сини орають в полі,
Пшеницю доньки жнуть,
Гасають внуки на лугах.

Х о р

Під хатою на призьбі

Сидять дідусь з бабусею — Адам і Єва —
І дивляться то на ясний світанок,
То в очі одне одному.
І бог в очах побачив,
Таку красу побачив бог
В очах і чоловічих і жіночих,
Величнішу, ніж досі в них горіла,
Могутнішу, ніж досі в них палала.
Побачив не лише Любов,
А й Вірність запримітив,
І бог розгнівався,
Аж руки задрижали.

«Б о г»

Так мало тобі старості, людино!
То помирай же, помирай у муках,
Ставай землею,
Прахом стань і тліном.
А я прийду невдовзі й подивлюсь,
В що перетвориться твоє кохання.

«Бог» виходить. З ним — «архангел Гавриїл». Щезає і «Єва». «Адам» залишається один. Потім — передня ява.

Х о р

Три літа проминуло —
Знову бог прийшов з архангелом.
І бачить бог:
Сидить дідусь біленький
Над невеличким горбиком могили,
І бачить бог:
Смутні в людини очі,
Та в них палає жаром
Ще, ще могутніша
І вже неосягненна
Краса людська —
Така страшна для бога.
Не тільки там Любов,
Не тільки Вірність,
А й Пам'ять серця бог побачив.
І затремтіли в бога руки з ляку,
І од безсилля серце затремтіло.

«Бог» підходить до людини, падає перед «Адамом» на коліна і починає благати.

«Б о г»

О, дай мені, людино, цю красу!
Що хочеш, те й проси
В обмін на неї — дай лише.

«А д а м»

Не можу.
Надто дорого вона мені дісталася.
Йї ціна ж бо — смерть,
А ти безсмертний, кажуть.

«Б о г»

Бери безсмертя,
Молодість бери,
Віддай мені лише Любов!

«А д а м»

Мені нічого не потрібно.
Ні вічна молодість,
Ані докучливе безсмертя
Не можуть дорівнятись до Любові!

«Бог» встає з колін. На тлі пшеничного поля і
ранкової зорі стоять в золотих колосках юнак
і дівчина, міцно сплівши руки, і дивляться то
на сонце на небі, то на сонце в очах одне од-
ного.

Х о р

Найбільше диво світу — це Любов!
Схопився бог за голову руками
І геть пішов на небо.
І відтоді людина стала
Богом на землі.

«А д а м»

Нема нічого кращого від сонця,
Яке в твоїх очах для мене сходить.

«Є в а»

Нема нічого кращого від сонця,
Яке в твоїх очах мені палає.

Х о р

Нема нужденнішої на землі людини,

Яка нікого у житті не любить.
Хай славиться Любов — це вічне сонце,
Яке людину творить із людини...

*ЖИВА КНИГА ВРАЖЕНЬ
ВІДВІДУВАЧІВ ПАВЛИЩАНСЬКОЇ
ШКОЛИ*

Виконують учасники Хору.

І уч а с н и к

Я — пан Вільох, Ян-Тадеуш, професор
З Варшавського університету.
Ваша школа може бути взірцем
Для сільських шкіл Польщі.
Війнуло на мене свіжим вітерцем.
Сповідуюсь тут мигцем.
Розберусь — слова будуть довші.
А все ж якась лавина озону
Шугнула в мою скептичну персону.

ІІ уч а с н и к

Я — Қалмоші Шандор, доцент з Угорщини,
З педінституту, із міста Печа.
Читав я книги Ваші, друже,
А зараз тут бачив те,
Що в книгах Ваших, юне й дуже,
Весняним проліском цвіте.
Ось в чому суть — тут віра в серце
Дитяче є понад усе,
А віра — те священнее зеренце,
Що стебла в небо понесе.
Бо з найніжнішого ніжніший —
З роси й води — дитячий світ.
Коли ти добрий — будь добріший,
Коли жорстокий — будь мудріший
І вчись добра під старість літ.
Нова людина — буде, буде!
Її у кільчику зерна
Побачив я в цей тихий будень —
Із Ваших справ встає вона!

Із Ваших книг встає вона!
Мов колос з кільчика зерна!

ІІІ у ч а с н и к

Я — Миривицький з Мирослава.
Сюди мене пригнала слава
Учителя цього. Я — вчитель сам.
Йому не вірив ні на грам.
Із Сумщини велосипедом
Сюди пришпарив. Моїм кредо
Є те — помацав, то повір,
А так — не вірю я в папір!
А він зумів таки, зумів
Підняти всіх учителів
До рівня вчених і дослідників!
А я собі одним з нахлібників
Тепер ввижаюсь. Срамота!
А вчилися разом. Де ж мета
Моя? На дні в чарчині!
А дні скотились по стежині
Кудись в яри, в тартарари
Із юності, немов з гори.
Скажи ж тепер мені, Учителю,
Чи я звестись ще маю силу,
Чи даром гнав велосипед
До тебе — шпальтами газет
Мене ти вистьобав без імені.
Жилось в добрі, як у багні, мені.
У мене сімдесят кролів
І сто курей — це біля хати.
Це царство біле пелехате.
І в класі — сорок теж голів —
Це вже дівчачих і хлопчачих,
Насмішкуватих і ледачих...
Тож за кролями і курми
Собі здавався між дітьми
Якимсь чужим, дивакуватим!
Спішив буркун кролям я рвати,
Хапав зерно в комірника,
Дружина в мене теж така,
Так зіп'яли ми зо дві хати,
А далі що — вже третю пхати!
А далі що — в машину перти
І так доперти аж до смерті!

Дітей нема своїх. А в школі
На серці, на душі мозолі —
Бо ж стали ми як чужаниці,
Нас заковували клятї птиці,
З нас душі виїли кролі —
І стали ми лихі і злі.
Я якось прочитав тебе.
Те царство куряче рябе
Мені в очах зарядило.
Сміялось з мене знахабніло
Ще й та розпроклята свиня
Підсміювалась навманя...
Я був збісився. За ломаку
Та й ну на неї у атаку.
А там зчепився із дітьми,
Тут жінка бахнула дверми
І ледь ухоркала проклятого —
Боялась дуже за зарплату...
Отож пригнав велосипед
І вже назад ані вперед
Не рушу. Звівся нанівець.
Невже нам з жінкою кінець?
А може, ми ще маєм силу
Підвестися з багна, Учителю?!

Входить молода жіночка, вся — сиропна,
щаслива, капелюшок на бочок, під пахвою —
купа книжечок.

Ж і н к а

Я — Палазя Гарбуз. Я заочно
Скінчила вуз. Я приїхала.
Така віхола була. Та це ж Мекка.
Я приїхала дуже здалека.
Я — приїхала.
Я — познайомилась. Я — була.
Тепер розказуватиму для свого села.
Була. Дихала. Руку не митиму —
З ним поручкалась — говоритиму.
Інтелігентні дуже вони. Ерудовані.
Губи в них для жінок зачакловані.
Сісти хотіла на стіл. Коліна виставила.
А Вони мене за двері виставили.
Мабуть, жінка дивилась в щілину.

Дуже вчені вони.

Серцем до них — лину, лину, лину!

За нею входить Хор хлопців і дівчат.
На грудях у них значки з портретом А. С. Ма-
каренка.

Х о р

Ми — студенти різних факультетів
Коломенського педінституту Московської
області, члени макаренківської бригади.
За три дні, що ми були в стінах цих,
Взяли ми те, що не спізнати і за роки
Навчання. Скільки лих і лих
Нас обміне! Який у нім глибокий
Заряд добра, любові, чистоти
У намірах створить людину!
О, як сердець дитячих наполовину,
Зуміть, як він, бодай наполовину!
За три дні ми спізнали три істини:
А це — Народ. Це — Труд. Це — Хліб.
Священна трійця.

Це не — молитва.

Істини окріп.

Тож повторіть. Не бійтесь.

Повторіться.

Це ж істина — Народ, і Труд, і Хліб.

З Хору виходить ж і н к а.

Ж і н к а

Я — не студентка вже давно.

Я — завуч п'ятсот тридцять сьомої школи

З Ленінграда,

Ротмістрова Рената Олександрівна.

Я вірю кожному слову в цій школі.

«Волати» треба про неї — не сперечатись,

Не скромно писати

В журналах для адміністрації.

Я — щаслива. Переконалась на практиці —

Виховувати треба добром,

Щирим ставленням до вихованців.

В школі не мусить бути

Жодної краплі брехні і злості,

Гучних непотрібних фраз і наказів.

Лише атмосфера довіри повної

(А в школі я побачила довіру)
Родити може справжню людину,
Що вчиться не для кар'єри майбутньої,
А для створення
Гармонійно розвинутого суспільства.
Спасибі Вам, що Ви є, Учителю!
Я вірю кожному слову в цій школі.
В таких школах потрібно
Складати програми, перевіряти експерименти.
Адміністрації треба вчитись тут
Глибині пізнання проблем,
Творчості, працелюбності,
Великій скромності, любові до людини.
Я просто захворіла
«Білою заздрістю»,
Я вірю кожному слову в цій школі.
Вірю!

Входять двоє в чорних масках.

Двоє в чорних масках

А ми не з книги, ми не з книги,
А можна — ми підсипем криги
На ваші голови гарячі,
На ваші сліпаки незрячі,
На ваші слинені цитати —
Нас не хотіли записати,
Ми вам дозолим — бійтесь дóзолу.
Бо ми вриваємось без дозволу!

Перший в чорній масці

Це він старається все для слави.
Багач— за свій рахунок музей собі робить.
Ти знаєш:
У нього в швейцарському банку
Лежить два мільйони!

Другий в чорній масці

А мати ходить старцює!

Входить Хор, наступає на двох в масках.

Хор

Ану геть звідси! Забирайтесь, наклепники!
Щоб і сліду вашого не було!

Двое в чорних масках щезають. Та з Хору виходять двое інших, вже без масок. Вони представляються.

Двое з хору

Ми вологодські вчителі.
Прекрасна школа. Дивний Вчитель.
Але дивує дещо нас.

I вчитель

Я — фізик сам.
Коли б він фізиком був, то не писав би,
Що в оранжереї вони створюють
Штучний грім, і блискавку,
І штучний дощ. Се ж нісенітниця!

II вчитель

Я сам — біолог.
Або — гній на поле по трубах.
Сконструювали, пише, учні.
Що? Насосами? Пульпою?
Все вигадане до кінця.
Неконтрольованість фантазії.

Виривається з Хору третій вчитель,
солом'яний бриль тримає в руках.

III вчитель

Ви, знаєте, мене спровокували.
Я сам з Одеської області,
Я сам, я сам його обожаюю.
Аж раптом отаке: читаю якось,
Що учень його виростив пшеницю —
Шістдесят центнерів з гектара.
І я благав у долі: пронеси,
Щоб не довідавсь Ремесло про це
А чи Лук'яненко, — який скандал!
А йому це навіть байдуже —
Десяток центнерів туди,
Десяток сюди — великим легко
Їх перекидати?!
Або ще таке пише:
Дерево в саду виростили
І все прищепили на ньому:
Сливи і груші, яблуні і абрикоси.

Подумайте! Просто — дерево життя.
Просто — груші на вербі.
І я благаю в долі — захисти,
Пронеси його од фантазій,
Ізціли його реалізмом,
Дай йому в чисту душу
Ясності і прозірливості —
Не занось його на поворотах!

Влітає на крилах болонезового плаща журналіст, весь — ентузіазм, весь — порив, весь — клекочущий і гнівний, Власний кореспондент Захоплення (чи Істини).

Журналіст

Та як ви можете, шановні!
Дрібнитись як ви можете, шановні!
Умийте он ракету — в неї сопла замурзані!
Корабля підсушіть — він океанами йде!
Сонцю прочистіть протуберанці!
Це вічна людська драма:
Ми не вміємо розпізнавати велике,
Коли воно надто близько до нас,
Нам ліньки задирати свої голови,
Щоб Арарат побачити за хмарами,
Нам зірності бракує,
Щоб обриси його пізнати розумом.
Життя його і творчість —
Це ж багатство національне,
Тож бережіть його, немов зіницю ока.
Коли ще родиться такий, як він, учитель.
Десь літ за п'ятдесят, а може, і всі сто!
А може, і пізніше, вчителі!
Хіба ж книжки його — це інвентарна книга,
Де можна все помацати рукою?
Хіба у вченім мрійник не живе?
Яка ж духовність — так! — високогірна
Панує в його школі, в його книгах,
За цю духовність сонячну, за радість,
Що ми його сучасники, —
Так, всі: і друзі, й опоненти,
І ворогове, воріженьки — теж,
Ми всі — його сучасники!

Слово в ч е н о м у — спокійному, врівноваженому, резюмуюче слово.

В ч е н и й

Він довго дратував мене. Чим?
Може, дидактизмом сухуватим,
Може, велеслів'ям необточеним,
І важкуватих прикладів неорганічністю,
Повторами безмежними, та і стилістика
Кульгала тут і там — все не без цього.
Та все ж мене манило щось сюди.
Почув я тут биття його душі,
І все простив, і все забув одразу.
Концепція його, її практичне втілення —
У ній знайшов я нелегке підтвердження
Всім вимученим пошукам своїм.
Марксистський гуманізм у вихованні —
Ось в чому суть його!
Хай не лякають перехрестя нас!
Не завжди переконливі нехай
Дорожні знаки, ми ж першопрохідці,
Та напрямок се ж головний.
Адже, скажіть мені, колеги юні,
Хіба ж таки не з цього,
Хіба ж не з розуміння й співчуття
До чужого життя, до болю чужого,
Не з намагання зробити його
Справою свого життя,
Хіба не з співчуття активного
До пригноблених,
Хіба не з протесту проти принижень людей
Виріс могутній
Комуністичний рух?
Хіба не в цьому, друзі, найвищий прояв
Морального апофеозу людини?!

Входить учасник Хору з газетою.

У ч а с н и к х о р у

Газета «Правда»:
«Придивіться уважніше, що характеризує стиль роботи директора Павлищанської середньої школи. Педагогічний труд його знайшов визнання в науці, відзначений урядовою нагородою... Свій вплив на педагогічний колектив, на учнів він здійснює як політичний, ідейний наставник, спираючись перш за все на свій моральний авторитет

і високу викладацьку майстерність. Особистий приклад — найдієвіший інструмент виховання».

Ще один учасник Хору — з червоною папкою в руках.

ІІ учасник хору

«Шановний Вчителю!

Райком КП України і виконком районної Ради депутатів трудящих палко вітають Вас, відомого педагога і вченого, в день Вашого п'ятдесятиріччя! Вшанування Вашого дня народження майже збігається з присвоєнням Вам високого звання Героя Соціалістичної Праці. Ми гордимся, що Ви, син простого хлібороба, ставши учителем, повсякденно збагачували свої знання теорією марксизму-ленінізму, наполегливо вивчали педагогічну спадщину Коменського і Песталоцці, Ушинського і Макаренка, Калініна і Крупської, самі виростили у видатного вченого-педагога, члена-кореспондента Академії педагогічних наук СРСР, талановито збагачуєте радянську педагогічну науку своїми працями з теорії і практики навчання і комуністичного виховання школярів. За 32 роки Вашого керівництва Павлицанська середня школа перетворилась в педагогічну лабораторію всієї країни. До думки славного Вашого педагогічного колективу, до Вашої думки прислухаються вчителі Болгарії, Польщі, НДР, Куби, Чехословаччини та інших країн народної демократії...»

Виходить Душа-Хлопець з Хору.

Душа-Хлопець

Я — Душа-Хлопець,

Всі в мене — друзі, я у всіх — друг.

Тому — кум, тому — сват.

З тим у карти грав,

Тому — кроля білував,

Бач, як музика виграє, наче своя.

А що з Учителем я дружив,

То це навіть кури павлицанські знають.

Та він з моїм портфелем

У сам Київ їздив,

Це я вам точно говорю!

Зараз до нього всі туляться,
Коло зірочки його гріються,
Вчитель — Герой, «Правда» про нього пише,
А я згадую, що було
Двадцять літ назад,
У сорок восьмому році.
Переїхав він у Павлищани
Директорувати у нашу школу.
Такий нервовий політрук, куди там!
Хвороба його доконала.
Дружина його, пам'ятаю,
В аптеку за ліками подалася,
В кабінеті нікого, ми вдвох,
Новий рік гупає за вікном.
Метнувсь я туди-сюди,
Плящину приніс, ковбаси,
А пити йому не можна, бо смерть,
А тут він виглушив, бачу, стакан,
Ніколи більше не бачив, щоб пив. Зась!
Холод. Мороз. Зірки великі,
Наче сови чи їжаки ворушаться.
Кажу йому: «Годі, Вчителю!»
Дрібнокаліберку поставив він між колін,
Квартирка відчинена на мороз,
Здається, як би стрелив —
Зірку збив би, мов сову,
Чи пугача, чи пугало,
Чи їжака, такі вони великі!
Лежать у небі — ворушаться.
Дивлюсь на нього, а він — мокрий весь.
— Кінець мені приходить, — каже, — брате. —
Бувало, прийде з уроку,
А з нього прямо річками тече,
Неначе він щойнісінько
З-під ринви вийшов — отака біда.
Кишечник, серце — мученицька мука!
Та ще й рука поранена домучує,
Великі очі тільки світяться.
Як зорі. Як сови. Як їжаки.
Надвір ми вийшли. Він — з гвинтівкою.
Злякався я — їй-богу, думаю,
Коли б собі біди не заподіяв!
Він до плеча гвинтівку — і давай
Стріляти в моторош, лиш гільзи

У сніг рипучий скавулять.
Мороз тріскучий, стрілянина та.
— Ну, годі,— йому кажу,— йдем в кімнату,
А то прийде дружина зараз.
Дістану прочухана —
І за горілку, і за стрілянину.
— Ну, з Новим роком,— каже,
І стрелив ще раз.— Цей рік вже не зможу
Я пережити... Вже снаги нема...—
Як стрелив він, то, вірите чи ні,
У ті зірки великі, наче сови,
То стала зірка падати над школою.
— Чиясь душа впаде нового року!
— Та що ти! — я кажу йому.— Не те,
Це на добро, вона ж не по собі,
А ти її підстрелив, оту зірку,
Отож чекай, Учителю, переміни.—
З'явилась тут якраз його дружина.
І що було мені, то я забув навіки.
Він став видужувати з того часу,
Як ми ото посиділи добряче
Й по-холостяцьки Новий рік зустріли.
Ото проява! Але двадцять літ
Летіла ота зірка, аж тепер,
Нарешті, знала, де їй приземлитись.
Він зірочку цю збив у сорок восьмому.
Себе він пересилив, вижив, викрутився,
А хто себе підважить — то мужчина!
Що потім? Двадцять літ життя!
І тридцять книг життя!
І тисячі випускників! Мільйони!

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СЕМІНАР

Участь беруть: Вчитель, Дружина
Вчителя. Вальтер, Мар'яна, Хор
Учителів, Павлик, мати Павлика,
Оксана, Сидорук.

Вчитель

Заняття семінару незвичайне.
Незвичайний кричущий факт,
Який ляже в його основу.
Тема: «Відповідальність учителя».

До мене лист прийшов — і ось він тут,
Живий він перед вами.

Виходить з Хору мати Павлика.

М а т и

Я — Мати Павлика Піщаного.
Вірніше, була я матір'ю,
Тепер уже не мати.
Як можна бути матір'ю того,
Кого уже нема...
До Вас пишу листа,
Бо десь же хтось та мусить
Сказати їй, учительці,
Все те, на що безмовна я, німа.
А чи тут винна я і просто хочу
Тягар немилосердний свій
На плечі скинути чужі?
Та я не можу, просто я безсила
Мовчати зараз і в своїм мовчанні
Втопитись. Є ж «Товариство
Рятунку на водах». Чи є «Товариство
Рятунку мовчазних»? Хто його президент?
Я — із мовчазних, я тону в мовчанні,
Я хочу мовчки спитати Вас,
Бо вчила я сина, як вчили Ви, Вчителю,
Може, мені не мовчати, може, слово моє
Комусь при нагоді стане
І хтось не потоне... в мовчанні.

В ч и т е л ь

Так, Ви не мовчіть.
Найлихіше — мовчання.
Мовчання замордувати може.
Ословтесь! Лишіть мовчання каменю.

М а т и

Павле, виходь.

Виходить з Хору хлопець років шістнадцяти.

М а т и

Ось він який у мене був.
Йому пішов шістнадцятий.
Він — хлопець скромний, соромливий

І справедливий. Він нікому
Слова накриво не скаже.
Він нікого не образить. Він...

П а в л и к

Мамо, ну досить! Не варто...

М а т и

Я тишком-нишком милувалась ним.
Він — одинак у мене. Я — сама.
А знаєте, як матері одній
Дитя довести до пуття.
Його все в приклад ставили
Сім років!
І на збори батьківські
Ходила я по щастячко саме.
Не був відмінником, але приймач
Зробив мені. Оксана
Приходила до нас — вони дружили.
І от прийшла *оця* в дев'ятий клас —
І почалось! Усе перемінилось.
І що не збори — все Павло й Павло!
Поголочили клумби — винен Павлик!
Жила учителька отут, недалеко,
Як класний керівник щодня
До нас навідувалась, наче на роботу.

Павлик і Оксана сидять біля прий-
мача. Мати поруч — в'яже. Входить Учи-
телька.

У ч и т е л ь к а

От бачите, він відстає,
А в них — амури. А Ви, мати,
Ім потураєте!
А тобі не соромно, Оксано,
До хлопців бігати?
От матері скажу...

Оксана рвучко зривається. Павлик встає з
з приймачем, дивиться на Учителюку з не-
навистю.

П а в л и к

Ви — не вчителька!

Учителька

От бачите! Який синочок!
Зайдіть із ним до школи, до директора.
Вже в мене сил нема...

Учителька виходить.

Мати

Павлик, синочку! Вона ж для тебе,
Для тебе ж старається, Павлику!

Павлик

Я її ненавиджу. Вона для мене —
Чорніша смерті. Не піду я в школу!
Піду на фабрику.

Мати

Ти що? Та я от заміж
Все через тебе не виходжу,
Я — все для тебе, щоб ти вчився,
А ти — на фабрику! До мене ж, Павлику,
Зуботехнік сватався...

Павлик

От і виходь. Я тут при чому!

Мати

Он ти який! Скажи мені, синочку,
Чого вона на тебе так, скажи?
Ти ж восьмирічку добре так скінчив,
А у дев'ятім — просто прірва
Якось розверзлася... Ну, не мовчи, скажи...

Павлик

Чого ти все: скажи, скажи! Хай пропадом
Ця школа пропаде!

Виходить Павлик. Входить Оксана.

Оксана

Він і не міг сказати Вам усього.
Вона його й не кликала Піщаним,
А тільки — Довгим, Довгошиїм,
Та Безтолковим...

А якось прорвало —
То просто Байстриюком і обізвала!

Входять Павлик і Вчителька.

В ч и т е л ь к а

Ну, Довгошій, ти виконав
Домашнє завдання?

П а в л и к

У мене не було лінійки.

О к с а н а

Він не зробив уроку не тому,
Що не було лінійки.
Урок же задавала вчителька,
Яка його щоденно ображала.

В ч и т е л ь к а

А ти не тільки Недоумкуватий,
А ще й Брехун, Брехунчик.
Вийди геть із класу!

П а в л и к

Піду і більше не прийду.

В ч и т е л ь к а

Не смій без матері приходити.

Павлик виходить.

В ч и т е л ь к а

Піщана, а Ви чому
У школу не прийшли?
Ваш Павло
Не виконав домашнє завдання,
І пішов по Вас.
Раз так, гаразд,
Про все я розповім
Директорові фабрики,
Де Ви працюєте. Нема вже слів.

М а т и

О, Ви не знаєте, я йшла,
Од сліз не бачила дороги.

Як соромно і як образливо,
Коли тебе на вулиці обляяли!

Входить Павлик.

М а т и

О, як тобі не соромно!
Мені через тебе нестерпно
Дивитись людям в очі.

Павло забирає приймач і мовчки виходить.
Входить Оксана.

О к с а н а

Ви знаєте, стояли ми під школою —
Павло і ми всі.
Вона проходила — Чума,
І так мені докинула сердито.

В ч и т е л ь к а

А ти, Оксано, мала б краплю совісті —
І днюєш і ночуєш в нього,
Ні гордості дівочої, ні сорому,
На стежку матері своєї хочеш стати —
Школяркою з байстрам ходити.

О к с а н а

Я навіть захлинулася од гніву,
А Павлик просто, просто зблід
І каже їй — вогнем пашать слова.

П а в л и к

А Ви — Ви не людина.
Ви — задрите нам, нашій молодості,
Нашій любові. Я ненавиджу Вас,
Я все сказав. Будь проклята!..

В ч и т е л ь к а

Судитимуть тебе, байстрюк,
Судитимуть! Ще ти мене згадаєш!..
Вчителька гнівно виходить.

П а в л и к

От і кінець. Оксано, годі хникати.
Сказав усе — полегшало немов.
Та годі тобі...

О к с а н а

Все через тебе. Навіть маму,
Маму мою не пожаліла. Боже!
Йди геть від мене. Не чіпай мене.

П а в л и к

Ну що ж! Раз так — тоді цвіти здорова,
Щаслива будь, і до Дніпра приходь
Коли-небудь скупатись — я чекатиму.

Павло виходить.

М а т и

О, коли б я знала,
Що в школі його тричі виганяли,
Хіба б його я відпустила!
А зустріч ця з учителькою!
Та що їм до мого синочка!
Дізнавшись про загибель Павлика,
Одна учителька таке сказала:
«На одного дурня в школі
Поменшало...»
Як мені, матері, таке почути!
Таж дайте мені знати, Вчителю,
Де я не мала рації, а де вони,
Бо я ж — проста робітниця на фабриці.
Мо', справді треба бити дітей,
Щоб нерви були в них міцніші.
Так дядько Сидір мені радив.
Я не могла — рука не підіймалась.
Наймать когось було, чи як?!
І ще мені такого хочеться,
Щоб всі батьки про горе моє знали,
Щоб знали всі — усенькі вчителі,
І щоб ніде такого не бувало,
Щоб учителі дітей дорослих
Не послали за батьками.
Павло мій на голову був вищий.
Іду за ним у школу —
Він як батько, а я за ним
Дитятком чимчикую.
Простіть мені, можливо щось не так,
То Ви скажіть... І ще одне скажу:
Як вчителів я поважала, господи,

Як віруюча — бога.
Щоб я коли та слово проти вчителя!
А зараз бачу — треба було, треба:
Вона ж його таки й затюкала,
Ота Чума, вона ж ні разу
І слова не сказала, щоб по-доброму:
— Давай-но, Павле, сядемо ладком
Та розберемось, то воно і вийде!
Учителька кричала, я — мовчала.
Тепер же я кричу, а він — мовчить.

Мати Павлика стає в Хор. Хор відходить в тінь.

В ч и т е л ь

Так от якого я листа одержав.
Це крик душі людської. Лиш глухий
Його не чутиме.
Мовчали вчителі в тій школі,
Пасивним був і комсомол.

М а р' я н а

Павла знайшли в Дніпрі на третій день.
Мені і досі моторошно жити —
Я знаю вчительку його... А хвиля
Все б'є у берег, наче дзвін, гримить.

С и д о р у к

Невигідно мені тепер перечити,
Але я мушу і своє сказати.
Я не за те, щоб дядька Сидора
Його матуся кликала з козою.
Але він вдома, певно, був залізаний,
А в школі шмаганий... словами, безперечно.
Оця невідповідність і причина.
Тут не лише учительки вина,
А й матері...

М а р' я н а

Я бачу все ж, що Ви не проти
Березової каші, тільки в міру.

І в ч и т е л ь

Як часто я зриваюсь на брутальність!

II вчитель

А в мене нерви...
Просто неможливо!

III вчитель

А я, бувало, бив дітей не сам,
А натяком... батькам давав у руки
Той ремінець, якого не тримаю.

Вчитель

Хай кожному оця лиха історія
Горить в душі і серце попелить!
Хай сповідь, самосповідь
Душу чистить!

I вчитель

О, як мені бракує такту й витримки!

II вчитель

А вчора я такого натворив,
Про що лиш сам собі...
О моторошність слова!

III вчитель

Тож зарікайся — не лятайся.
Бо не прикрасить правди
І найдошкульніше шмагання словом...

Вчитель

Треба зрозуміти, що дитина
Спочатку лиш не вміє.
Не вміє раз, не вміє два і три.
Невміння потім звичкою стає,
І радості від успіху — немає,
Тоді «не хочу» плентається.
І дев'ять з десяти випадків
Ледар — дитя невміння,
Лиш один випадок з десяти —
Дитя, розбещене од бездіяльності,
Найважливіший стимул навчання —
Почуття власної гідності,
Бажання бути кращим.
Виховання там починається,
Де вчитель ставить до учня

Як людина до людини...
І дуже завинив тут колектив.
Бо ж кожна людська особистість
Живе, квітує тільки в колективі.
Немає особистості, немає
Геть поза колективом, поза друзями,
Ні творчості нема, ані таланту,
Ані життя, як бачите...

(потім до Вальтера)

А Ви що нам скажете, Вальтер?

В а л ь т е р *(з ніяковістю в голосі)*

Ви знаєте...

Мені здається все-таки...

В ч и т е л ь

Я прошу Вас, колего, і відверто.
Ми всі б'ємось над цим. Нам Ваша думка
Цікава вельми.

В а л ь т е р

Ви знаєте... мені, здається, все-таки,
Чогось бракує тут... Ну, як би Вам сказати...
Одвіку так було:
Те, що одному здається солов'єм,
Те іншому ввижається совою.
Я не суддя третейський. Та мені.
Один випадок пригадався.
У Йені, на заводі цейсівським,
Я бачив якось, як шліфують
Гігантську, велетенську лінзу.
Шліфовщик робить лиш
Чотири-п'ять точних рухів —
Потім відходить, відпочиває!
Виявляється, тепло його тіла
Може викликати перекося лінзи.
Тепло його все зіпсувало б!
Нетерпіння тепла зіпсувало б!
Чи ж не страшна пересада добра?!

С и д о р у к

А про залізо кажуть —
Куй, доки гаряче.

Так і з характером —
Одному досить крихти,
А іншому кувалди мало!

Вчитель

Ось що скажу Вам, Вальтере:
Жодного злочинця на світі
Добром не загодували в дитинстві —
Зло приходило до нього.
Від зла злочин — зла чин.
От Павлик мав удома лиш добро,
А в школі що мав хлопець?
Від того і добро від матері
Ставало теж нестерпним... навіть злом.

Вчитель звертається до всіх. Але його
перебиває звук коси за вікном. Вчитель
здрігається.

Вчитель

Хто це там?

Мар'яна

Та це Горпина.
Мантачить косу.

Вчитель

Скажіть їй... Я вас
Прошу...

Один з учителів виходить. Звук коси урива-
ється.

Вчитель (*продовжує*)

Ні з чим не порівняти труд учителя.
Радіє ткаля шовку під руками.
Радіє сталевар вогню своєму,
Сівач радіє диво оксамиту
Озимини під небом барвінковим —
Учителю потрібні ж роки й роки,
Щоб цвіт у плід тривожно перецвів.
Нема лихішої роботи, ніж учительська.
Нема виснажливішої роботи,
Де нерви паляться, мов хмиз сухий,
Де серце рветься в клетоті і чаді,
Але нема щасливішої долі,

Коли Людина з рук твоїх, Людино,
Іде у світ,— на краплю світ людніє.
Зламати легко, як зламали Павлика.
Великий Фабр, натураліст із перших,
Єдиним у житті своїм пишався —
Не відкриттями славними і дивними,
Не славою всесвітньою і гордою —
Єдиним він пишався, що при дослідах,
Які дали великі відкриття,
Не вбив він жодного жука, ні кузочки,
Ні лапки не ламав, ані крила не скривдив.
О вихователю, будь Фабром для дітей!

Вчитель хапається за серце. До нього кидається Дружина, Мар'яна, Вальтер, вчителі.

Вчитель

Хвилиночку. Я вийду. Зараз, зараз.

Дружина
(до Мар'яни)

Я прошу Вас — «швидко» негайно!

Вчитель

Не варто! Мені легше, легше.

Виходить, тримаючись за стіну.

ВЧИТЕЛЬ У ЛІКАРНІ

МАТИ З КАЗКОЮ

Мати

Синочку, тобі зараз — десять літ.
Голубчику, в тебе плеврит.
Лікарі сказали: надвір ані-ні!
Берись за книжку, тихо лежи мені!

Вчитель

А хлопці гасають на лижах,
На льоду вже ковзанка готова.

Мати

Ти вилежиш трохи — і гайда.

Вчитель

А може, не вилежу, мамо,
Так груди болять, в голові — безнадія!

Мати

Надійся, синочку, надійся.
Без надій людина — тривожна.

Вчитель

А казочку, матусю, можна?

Мати

А розповідь. Без казки не можна.
По сухому безводному степу
Іде подорожній.
Іде мандрівник, а степ безконечний,
А в людини снаги вже нема,
А сонце пече, а спрага випалює губи,
Подорожній ледве проводить
По губах язиком пересохлим,
Пісок на губах, вітер в очах.
Раптом далеко попереду
Темна пляма забовваніла.
Стрепенувсь мандрівник —
А може, це ліс, а там джерело?
Ні, це марево манить.

Вчитель

Мамо, а що таке марево?

Мати

Омана така, привирається...
Іде подорожній, ледь шкарбає,
Аж раптом Орел з'явився на небі,
Шугає широкими, позирає зіркими.
Бачить баклагу з водою в мандрівника,
Метляється на плечах у Людини.
Чутливий Орел, чує він: булькає
В баклазі вода.
— Людино, чому не тамуєш ти спраги? —
Орел аж дивується звисока,
— Ти ж падаєш від утоми, диваче? —
Відповідає Людина Орлові:
— Орле, справді, я ледве вже нипаю,

Останні вже сили кладу на дорогу.
Та коли ж доторкнусь до баклаги,
То вип'ю всю воду до краплі —
Не лишиться й краплі надії.
Орле, справді, я ледве вже йду,
Немає снаги в мене, Орле,
Мною рухає тільки надія.
Випив би воду — не лишив би надії...
Ось тобі, сину, казочка,
А мені бубликів в'язочка... Спи!

Вчитель

Мамо, а надія — вона така сильна?

Мати

Найсильніша з усього, мій сину, надія!..
Надійся, що перележиш
І помандруєш до школи... Тож спи!

Вчитель

Мамо, мені вже за п'ятдесят,
У мене вже діти, в дітей моїх — діти,
Не знаю, чи виживу, — в школі у мене
Ти всюди дихаєш. Все з матері:
Світ починається з матері:
Все банальне, усе найпростіше —
Мабуть, найдошкульніше в досвіді.
Скажи мені правду, матусю.
Казку мені повідай — я написав
Більше тисячі казок, та казка твоя
Світиться сонечком, мої ж лише — місячні,
Розкажи мені казку про старість, матусю!..

Мати

Я розповім тобі казку... на старість.
Летів ворон з теплих сторон.
Пташат своїх ніс під крилами.
І запитав ворон одне пташа:
— А чи будеш ти батька носити,
Коли батько постаріє?
— Буду, таточку, буду! — збрехало пташа.
Кинув ворон його об камінь.
Запитав ворон друге пташа:
— А чи будеш так батька носити,

Коли батько постаріє?
— Буду, таточку, буду! — збрехало пташа.
Кинув ворон і друге пташа об камінь.
Запитав ворон трете пташа:
— А чи будеш так батька носити,
Коли батько постаріє?
— Буду носити, батьку, буду,
Та тільки... своїх дітей! —
І поніс ворон трете пташа в гніздо,
Правду почувши від нього...
Не мати, не батько — вінець, а дитина.

В ч и т е л ь

Спасибі, мамо, за казку...

М а т и

Дитиною будеш для мене навіки!

ДРУЖИНА З ХЛІБОМ

Дружина вносить хліб на рушнику і магнітофон в палату. Вчитель поволі встає, обличчя його розквітає усмішкою, але слабкість пересилує його — він знову лягає.

Д р у ж и н а

Лежи. Це четвертий клас,
Мар'янин. Не тільки, бач, відсвяткували,
Але й для тебе випекли —
Посвята ось яка на короваї,
Як на весілля вистарались!

В ч и т е л ь

А то що в тебе, в вузлику?

Д р у ж и н а

А це, бач, кожна із дівчаток
Тобі хотіла щось своє спекти,
Із хліба свого власного.
Яке ж бо вдатне пшеничне тісто!
Дивися: жайворонок, ластівка, шпачок,
Снігур, сорока, соловейко.
До тебе в вирій прилетіли
Дитячі душі, тож видужуй швидше!

Вчитель

Та видужаю. Чую вже: ось-ось
Зведусь на ноги. Просто ж божевілля!
І треба так на вересень злягти.

Дружина розставляє на підвіконні нехитре
дитяче птаство.

Вчитель

Дай мені хліба понюхати!
Я пам'ятаю, коли хліб пекли,
Коли я біг ще хлопчиком до школи,
Я чув завжди по запаху із комина,
Який у хаті хліб печеться:
Пшеничний, житній чи ячмінь із житом.
Не знаю кращого на світі запаху.
Цей запах мертвого зведе на ноги.

Дружина тримає хліб і одвертає голову,
сльози душать її, але вона стримується.

Дружина

Усе твоє тобі і принесли.

Вчитель

Чого ж воно — моє?

Дружина

Тому, що ти у школу нам приніс
І перший хліб, і першу казку.

Вчитель

Воно лежало просто на дорозі.
Нагнись і підійми —
І я нагнувся. Не я нагнувся б,
Хтось би інший зробив це.
Згадай-но Рильського Максима:
«Не кидайсь хлібом, він святий!»

Вчитель вмикає магнітофон.

Дружина

Це — Ніна Віща. Голосок який!

Магнітофон

В тиші ночі на полі
Не раз ми чули дивну мелодію —

Щойно ж скосили пшеницю!
Що це за дивні звуки?
Може, це невидимка-сопілка?
Може, пташка нічна невідома?
Ні, це добра фантастична істота —
Маленький хлопчик з вінком
Із колосся пшеничного.
Він на сопілочці все виграє
Дітям на радість, журі — на досаду.
А зветься він — Сонцекокос.
Сонцекокос — дитя Сонця палкого.
І родючої Землі-матері.
Там, де шумить пшениця,
Там зводиться Сонцекокос.
Збирають врожай — він в соломі
Ховається, ледь кучері видно.
Пісня радісна і смутна в нього.
Пора йти в Землю, до матері,
Знову чекати в землі до весни,
Коли батько Сонце руку подасть —
І знову він вискочить, і заспіває,
І пшениця зазеленіє од співу,
І чим краще він гратиме,
Тим врожай буде золотіший...

Д р у ж и н а

А цей впізнаєш голосок?

В ч и т е л ь

Та це ж Юрко Сьохін. Чи вгадав?

Д р у ж и н а

Він.

М а г н і т о ф о н

«Як іволга пролетіла крізь райдугу».
Іволга була колись-то
Сіренькою собі пташкою,
А тепер яке в неї гарне
Пір'я різнобарвне —
Жовте і сине, зелене й оранжеве.
Де ж вона всього надбала,
Пташка сіренька? А ось як було.
Одного похмурого дня

Почула сіра пташка іволга,
Як грім гримить десь за лісами.
Бачить сіра пташка іволга,
Як чорна хмара суне-супиться.
Злякалась сіра пташка іволга,
Сховалася поміж гілок,
Чекає — не дочекається,
Поки дощ відшумить.
Раптом бачить сіра пташка іволга,
Як від хмари до річки напнулася
Дивна різнокольорова смуга —
Райдуга-дуга, веселочка.
Дивиться — не надивується
Сіра пташка іволга на райдугу.
Йй захотілось до смерті
Бути такою ж прекрасною.
Стрепенулась сіра пташка іволга,
Сірі крильця розправила,
Прямо в райдугу полетіла.
Як серце маленьке тривожно б'ється
У маленької сірої пташки!
Бажання стати красивою
Сильніше від страху.
Крізь райдугу іволга пролетіла —
Стала дивно красивою.
З тих пір, коли глянеш на іволгу,
Згадаеш райдугу — золоту дугу!

Вчитель вимикає магнітофон, потім говорить.

В ч и т е л ь

Був і я маленькою сірою пташкою,
Аж поки дітей не пізнав, як райдугу,
Коли є щось в мені і доброго — все від дітей!
Від найяскравішої райдуги людства.
Ти знаєш, скоро буде тридцять п'ять літ,
Як я вчителюю... Поранення,
Осколки біля серця;
Всі суперечки, всі бої мої —
Яка нікчемна і мала біда моя
Поряд з великим щастям — бути з дітьми!

Вчитель

Ну що, знайшли, за чим приїхали?

Вальтер

Знайшов щось більше.
Шукав я правду — істину знайшов.

Вчитель (*жартівливо*)

Ця істина — красива, наче казка.
Вона — з Кімнати Казки.
І на щоках у істини — дві ямочки.

Мар'яна знічується. Вальтер теж.

Вальтер

Я не жартую, Вчителю.
Перебування тут, у Павлищанах,
Мене переконало ось у чому.
Даруйте, мені все-таки здавалось,
Що Вашій всеохоплюючій системі
Бракує трохи... твердості.

Вчитель

Хотіли симбіозу Ви?

Вальтер

Тепер я просто переконаний,
Що жорсткість неможливо вводити
В стосунки вчителя й дітей.

Вчитель

Так, саме так. Я радий,
Що Ви самі прийшли до цього висновку
З допомогою Януша Корчака і... Мар'яни.

Вальтер

З Вашою допомогою, Вчителю.

Вчитель

Жорсткість — це страшна бацила!
У неї величезні інерційні сили.
Вона саморозкручується — немає впину.

*І жорсткість в масці вимогливості
Розмножується міриадами.
І найпростіша логіка завершується:
Жорсткість жорстокістю стає...*

Вчитель дивиться, як заплітаються водне пальці Мар'яни і Вальтера. Він намагається стріпнути видіння, що все настирливіше заповнює його, але годі. Перед Вчителем не Вальтер і Мар'яна, а Віра Сулима і гестапівець Функе. Віра — з мотузком на шиї, гестапівець в кашкеті з орлом.

Вчитель

Що за прокляття! Ти чого прийшов,
Ти знов прийшов до мене, кате мій.
Ти кажеш — вбив мене осколками своїми,
Ти кажеш — вже не виживу, проклятий.
Я, Функе, я забрав у тебе сина,
Ніколи він уже твоїм не буде,
Дорога йому інша — не твоя.

Мар'яна і Вальтер розплітають руки.

Мар'яна

Він марить.
Поцілуй мене, Вальтере! Тут, при ньому.
Вальтер цілує Мар'яну.

Мар'яна

Тепер пішли. Хай заспокоїться.

Виходять. Входять Дружина і лікар. Вчитель марить.

Вчитель

Мене ти переслідуєш повсюди,
Гер Функе, ти розставив щупальці на мене
То там, то тут. Але щоб зашморгом
Обняти Віру, потім цілуватись.
І де я? Хто я? І чому я тут?
Я прошу тебе, Віро, ні, не треба...

Лікар

Він справді марить. Віро! Віро!

Дружина

Це марення занадто дійсне, лікарю.
Ви розумієте — розкрию таємницю

Вам, другу нашому. Ви Віру Сулиму
Знали? Чули?

Л і к а р

Не знав, а чув. Це дружина його перша?

Д р у ж и н а

Він любив її колись. Її повісили
Недолюдки ці в час війни. І от
Коли прийшла Мар'яна в школу,
А вона, кажуть, схожа на ту Віру,
Я запримітила своїм жіночим оком,
Що він...

Л і к а р

Що — закохався? ..

Д р у ж и н а

Ні, не те. Складніше. Він ставиться до неї,
Як до доньки. Ніжно. Щиро. Славно.
Йй — двадцять. П'ятдесят йому. Ви що?
Але коли з'являвся хто із хлопців,
Крутився коло неї, бо ж красуня,
Йому стає відразу якось зле,
Підвищується дратівливість зразу.

Л і к а р

Та це ж звичайна арифметика...

Д р у ж и н а

Ні, ні! Мені ж бо краще знати.
Вірнішого знайти на світі важче,
Він ставиться до неї як до *пам'яті*,
І хоче пам'ять коло себе мати.
Чи так сказала а чи ні — не знаю.
Та надто він весь зболений, попечений.
Заснув, здається. Вийдемо.

Виходять.

ГОРПИНА З КОСОЮ

В ч и т е л ь (*марить*)

О лицар аспірину! Ти вже тут..
О лицар седуксену! Ти вже встав!..

Він встав ще позавчора.
Досі «вчора» триває в нього.
Завтра буде аж післязавтра.
А сьогодні, учора й завтра —
Для мене лиш сьогодні.
І так — десятки літ!
Я — син його. Так, так!
У цих краях він був — Функе.
Ось я на фото, бачите?
Оце сестра. Це мама. А це він.
Він зараз там. На Заході.
Живий. Мене він кличе.
Манить раз у раз.
Це Вам здається? Надто неймовірно.
Це в Вас провина — батькова, жива,
Така пекуча і така пімстлива...
Я вчу дітей любові
І ненависті — теж... теж учу.

Велосипед підкочує до вікна палати. На багажнику — пучок скошеної трави. Підходить до розчиненого вікна жінка з косою, вона нахиляється над Вчителем, грюкає косою об одвірок, той підводиться, говорить оторопіло до Горпини, шкільної прибиральниці.

В ч и т е л ь

Ти — Смерть. Ти вже прийшла.
І справді ти з косою, як в казках.
А я гадав, як всі гадають люди,
Що ти така лише в казках дитячих.
А я ж не встиг, нічого ще не встиг!

Г о р п и н а

Що — я така страшна уже, як Смерть?
Та я не Смерть, я просто собі баба.
Хіба мене ви не впізнали, Вчителю?
Та я ж уборщиця із школи Вашої —
Я Родіона Жлуктяка Горпина.
У мого батька
Було чотирнадцятеро дітей,
Всі — вчителі, і я була учителькою.
Мого батька спалили у хаті.
— Виходь, йому казали, — виходь!
— Згорю у хаті, не піду
Під ваші смердючі кулі! —

Кричав, коли горів:
— Кари катам! Кари! —
Мене ж стерилізували у концтаборі.
Я вся, як бачите, тремчу, я хвора.
Я не могла вже в школі працювати
Учителькою, і я впросилася
До Вас у школу, щоб і Ви не знали,—
Бути прибиральницею. Жити не могла
Без школи, без дітей, без цього крику,
Який для мене в світі найболючіший
І найсолодший. Було дитя у мене!
Ховалась я три дні у плавнях,
І молока у мене не було
У грудях — я ревно плакала,
Сльози падали на груди,
Дитя ковтало солоні сльози, засинало.
Дитя убили. І мене убили.
Тож перед Вами — лиш тінь моя!
І тінь моя не дасть йому Мар'яни.
Оцьому німчикові, цій породі клятій.
Її забрала я з притулку, виховала.
Їй матір'ю я стала, хоч я й тінь,
І тінь моя не дасть йому Мар'яни.
Я прошу, заступіться!

В ч и т е л ь

Смерте, я ж не воїн у чистому полі,
Я був воїном у сорок другому,
Я поранений був під Ржевом,—
Чому ж ти тоді не прийшла з косою?
Смерте, я не воїн у чистому полі,
Могла ти прийти в сорок восьмому,
Коли конав я од хвороб і немочі
І все тебе вичікував навшпиньках,
Неначе рідну матір, душу рідну.
Чому ж тоді ти не прийшла з косою?
Смерте, чому, коли мені розвиднилось,
Коли став дещо знати, дещо тямити
І знаю ключик од душі дитячої,
Чому мені косою брязкотиш?!

Г о р п и н а

А може б, я була
Учителькою кращою, як ти,

І все знайшла б, що не знайшов ти —
Дітей вмивала б краще,—
А мушу прибиральницею гнутись.
А ти мене, учительку колишню,
Ще й, прости боже, Смертею зовеш?!

Вчитель

Учителько, кажи мені, скажи,
Чого ти мені смертею приходиш?

Горпина

Та я прийшла до тебе, бо несила
Мені дивитися на їхне парування,
На їх обійми в хаті й поза хатою,
Йй-богу, на дурман мене наверне —
І согрішу, або нехай їде геть
І пальчиком Мар'яни не торкає...

Вчитель

(весь в собі, резюмуючи)

...А в ту пору вчився Волхв
Та всім премудростям:
А що першій мудрості вчився —
Обертався Ясним Соколом;
А що другій мудрості вчився він, Волхв,
Обертався Сірим Вовком;
А що третій мудрості вчився він, Волхв,—
Обертався Гнідим Туром — Золоті Роги...
Я ледь приходжу
Тільки що до третьої із мудростей,
Чому ж мені ти ставиш косу в голови?!

Горпина

Та я не Смерть Вам — я Горпина, баба,
Ну й наповратився, хай буде так, як легше...

Вчитель завмирає і останнім мимовільним порухом натискує на клавіш магнітофона, звідки просто-таки вдаряє дитяча пісенька:

Був собі зайчик,
В носі колупайчик,
В вусі колупайчик,
Хвостиком махайчик,
Ніжками стрибайчик,
Очками моргайчик...

Вчитель завмер. Горпина злякано сахнулась, косу вбік відставила, тяжко перехрестилась великим селянським хрестом. Пішла з велосипедом в незручній тиші, яку ще проколював дитячий голосок...

МАРЕННЯ ВЧИТЕЛЯ

А Вчитель вже далеко-далеко. Десь він там, в окупованій Варшаві, де в маленькій кімнаті сидить за столом Януш Корчак. Польський педагог не дивується, коли поруч себе бачить Вчителя у формі радянського офіцера. Постріли і вибухи — притулок Корчака ось-ось мають відправити в Треблінку. Януш Корчак поспішає закінчити свої записи. В кімнаті стоїть зелений прапор, прапор дитинства, прапор Корчака.

Корчак

Сину мій, невже я можу
Все це отак залишити?

Вчитель

Ви не можете бути убитим.
Ось документи.
Ось перепустка на двох осіб —
На техніка і слюсаря водопроводу.
Треба вийти із гетто Вам, саме Вам —
Ви не можете бути убитим.
Чого Ви на мене так дивитесь,
Наче я пропоную Вам?..

Корчак

Я не можу прийняти цю пропозицію.
Хто полишить свою дитину
В нещасті, у горі, у небезпеці?
А тут двісті дітей.
Як залишити їх самих
В запломбованому вагоні
Чи в газовій камері?
Чи можна це все пережити?

Вчитель

Але ж усе буде знищено!
Всі будуть знищені — як же не використати
Можливості Вас врятувати?!

Хто ж буде нести
Зелений прапор дитинства?

К о р ч а к

Зелений прапор поблідне,
Коли я зважусь на цей крок.
Ви знаєте, у мене є надія
У безнадії, хоч вона й остання.
От вчора. Поливаю квіти.
Моя лисина у вікні —
Така прекрасна ціль.
У вартового гвинтівка,
Чому він стоїть і дивиться?
Нема наказу?
А може, знаєте, що —
Може, ще вчора
Він був сільським учителем?..

В ч и т е л ь

Вчитель пруської школи?
Та він ще вчора
Вибивав із майбутніх есесівців,
Табірних вартових і катів,
Усе людське,
Тікайте, учителю...

К о р ч а к

Не могу дітей залишити
Наодинці з вогнем.
Тільки разом!
Сенс є в тому, що Ви прийшли.
Ви заберете усі мої записи
І зелений мій прапор,
Щоб він не згорів.
Все на світі — з дитини.
І в дитині — кінець.
Одного разу я довго сидів у полі,
Слухав, як жайворонки співають.
Серце жайворонка, як серце дитини,—
Доводить себе до виснаження
І відразу ж відходить.
Скільки із того, що може дитина,
Ми, дорослі, навіки втрачаємо:
Силу і цільність чуттів,

Особливе сприйняття природи й краси.
Кожна дитина вперезана райдугою,
В дорослого райдуга — сіра.
Яке щастя для людства,
Що ми, дорослі, не маємо сили
Скорити дітей нашому впливові,
Дидактичним замахам нашим.
Діти думають серцем — не розумом.
Тому так важко знаходити
Нам спільну мову із ними —
Ми ж об'їлися з Вами розумом,
Тому немає мистецтва складнішого,
Як вміти з ними говорити.
Дорослі, занурені в свою суєту,
Дорослі, занурені в кішло своїх турбот,
Ми не помічаємо дітей,
Як не помічали раніше жінку,
Як не помічали раніш кріпака,
Як не помічали народів пригноблених.
Бути добрим, не добреньким,
Бути в мудрості добрим —
Це найважче на світі покликання.
Особливий таланти — дитині.
Нескінченне терпіння — дитині.
Пожертвувати життя — для дитини.
Дорослі, знайте: сонце — з душ дитячих,
Які в Освенцімі, в Треблінці, і в Хатині,
У Кортелісах, в Орадурі, в Лідіце
Пішли на дим, а сонцем стали, сонцем...
Ми спалені в печах фашистських,
Щоб бути безсмертними.
Смертному можна ламати
Душу і кості, а спаленому
Дим не можна переламати.
І не можна перетрошити
Непримиренності на примирення,
Чистоту у спаленого
Важко облити лестощами,
Прозорість душі неможливо
Затьмарити димом у спаленого,
Вірність дитинству у спаленого
Не можна зламати у зраду.
Щаслива людина! Кожну
Можна спалити лиш раз.

Спробуй вдруге спадити мене, кате.
Віртуозність твоя нікчемна.
Я волаю — дишуть вуста вогнем:
Добра в тисячу раз більше, ніж зла.
Добро сильне, добро безсмертне.
Я прошу Вас — візьміть мій прапор.
Вчитель бере зелений прапор Януша
Корчака. Януш Корчак виходить.

Вчитель

Спершу вели школу медсестер,
Потім аптеки, а потім
Дитячий притулок Корчака.
Стояла жахлива спекота.
Дітей з інтернатів посадовили
На самім кінці майдану, біля стіни.
Всі надіялись в безнадії —
Сьогодні їх ще вдасться врятувати,
Приберегти від смерті до наступного дня.
Смерте, не будь ненажерою!
Соломинка для потопальника.
На соломинці — зелений прапор.
Вантажили без перерви,
А місця лишалося й лишалося,
Наче бездонні були ці вагони.
Шугали нагайки над натовпами.
Бийте, бийте, довше бийте дорослих,
Поволі, жінко, поволі, мужчино,
Поволі, старий дідугане, поволі,
Кожен дорослий — задуши по секунді,
Затримай дітям ще день.
І раптом наказ — вивести інтернат.
Ні, цього видовища я не забуду!
Це не був звичайний марш до вагонів —
Це був організований німий протест
Супроти оргій бандитизму.

Це був похід, якого не було
За всі віки, за всі тисячоліття!
О, як у Корчака світилося чоло!
І як в дітей світилося лахміття!

Всі діти йшли четвірками. Вони
Були добром у цьому злі розпуки.

Йшов з ними вчитель з поглядом ясним,
Йшов Корчак, взявши двох дітей за руки!

А поліцаї стали струнко й честь
Віддали — навіщо честь безчесним!
Пилюка люта біла з перехресть,
Був цей похід безсмертним і воскресним.

Гестапівці спитали: «Хто він? хто?»
«Людина», — кинув Корчак охоронцю.
Як сонце не спинилось в подих той!
Як треба було зупинитись сонцю!

На другий день в Треблінці вони всі
Пішли у сонце з Корчаком за руки.
Ми пізнаєм їх в зірці і в росі,
І в дереві — як в прапорі розлуки.

В історії людини не було б
Нічого людського без цих людей високих.
Хай нам ясніє його дивний лоб!
Я крок його в дитячих чую кроках.

Знамено зеленаве б'є в траві,
Вихоплюється клекотом над нами.
Дитинство — це найкращий в світі світ,
Тож не прощайтесь з його снами.

Вчитель бачить, як Хор чорних марищ з білими
свастиками наступає на нього, намагаючись за-
брати зелений прапор дитинства. Вчитель зри-
ває прапор з дзвоника і ховає його на грудях.
Кулеметна черга — Вчитель падає. Чорні мари-
ща кидаються до нього, та коли вони вирива-
ють прапор, це вже інший прапор, наскрізь
просякнутий кров'ю — червоний прапор Вчите-
ля. Знамено вогненним птахом виривається з
рук чорних марищ — вони щезають. Вчитель
помирає...

І в е д у ч и й

Що за зелений прапор? І навіщо?
Та й Вчитель наш не був тоді в Варшаві,
Все вигадки.

І в е д у ч и й

Не так. Не все, що відбулось,
Те дійсне. І не все,
Чого і не привиділось нікому,

Недійсне. А зелений прапор —
Дитинства символ, юності, надії.
Всі діти світу відають про це
З «Короля Матіуша Першого».
А наш радянський Вчитель
Узяв той прапор — він зробивсь червоним
В огні всіх битов людства за дитину.

ВЕРЕСНЕВИЙ ПТАХ

Діють: Лікар, Дружина, Син Бляхи-Мухи з
матір'ю.

Лікар

От операції кінець. За чверть години
Все стало ясно — що я вам казав!
Жахнутись тільки можна — та й по всьому!
Покійник, правда, жахів не любив.
Та вистачило б тут на п'ять смертей.
На п'ять мужчин дістало б здоровенних.
А він в собі носив цих п'ять смертей.
І жив за десятьох, жив десятьма життями.

Дружина

Одним життям він жив.

Лікар

Осколок біля серця — це одне. Та не один
Там був отой розпроклятий осколок.
Іх три було!
І кожного задосить Піддубного звалити.
А він же був як пух, ходив навшпиньках.
Кишечника гангрена — теж Вам смерть.
І ще одна — це рак печінки...

Дружина

Одмучився. Все разом на одного —
Всі смерті разом на одне життя.
Тут тіні було б досить. Але спробуй,
Було, скажи йому, що хворий він,
Як буде цілий день дивитись хмарно
І погляду постійно уникати.

Хвороба — це найбільша із образ,
Яку йому завдати було можна.
Для себе він здоровий був — і все.
Таким хотів і людям видаватись.

Л і к а р

Він мене цим і затуманював.
Дивнющий чоловік! Яка ж бо сила духу!
Та, що казати, медицина
Тут запізнилась років десь на десять,
А то й на двадцять...

Д р у ж и н а

Він був фактично вбитий на війні.
Та тридцять літ ще від життя узяв
Лиш велетенською напруженістю духу.
Такий живий він був у ці роки,
Яким ніхто уже не зможе бути.

Дружина плаче.

Л і к а р

О сльози, сльози — чи ви легші слів?
Я моторошність чую — в чім я винен,
А винен страшно. Як же можна
Одну людину із п'ятьма смертями
Лишати наодинці...

Заходить жінка з хлопчиком літ десяти.

Л і к а р

Пробачте, Ви до кого?

Ж і н к а

Та я до Вчителя. Мені сказали —
Він тут лежить. Хоч це й незручно!
Та їхала я звіддаля із Петриком.
Петрусю, поздоровкайся!

П е т р и к (басом)

Ну, здрастуйте, чого там...

Ж і н к а

Я — Бляшкевич Шура Минівна.
Це мій синок — Петрусь Бляшкевич.

Нам обіцяв учитель
Прийняти його в школу. Ми з Полісся.
Так нам велів наш батько — його татко.
Тож ми до Вчителя.

Д р у ж и н а

Я пам'ятаю
Розмову цю про Петрика, й листи
Від батька пам'ятаю. Все гаразд!
Тож їдьте у Павлищани, щось підшукаємо
Для Вас, здається, Шуро Минівно...

Ж і н к а

Я кухаркою можу, санітаркою.
Що скажете, що скаже Вчитель.
Його ж мій Савка поважає так,
До смерті прямо. Каже, прямо спродайсь
І на Павлищани.
Ми спродалися з Петриком — і гайда.
Тут дочекаємось і Савки, батька нашого.
Спасибі вам, спасибі, ми пішли.
То завтра можна в школу Петрику?

Д р у ж и н а

Приходьте завтра. Можна... Можна...
(*Не витримує, захлинається в риданні*).

Ж і н к а (*похоплюється*)

Ой, вибачте! Чи щось не так сказала?

Л і к а р

Я прошу Вас — ідіть. Сідайте на автобус.
Он там зупинка, за універмагом.

Ж і н к а

Даруйте, люди добрі! Петрику, скажи...

П е т р и к (*басом*)

Ну, до побачення, чого там...

Виходять.

Л і к а р

Що ж, друже мій, ідіть.
Вас Петрики чекають.

Чого б то їх з Полісся принесло,
Чого — відомо, але саме зараз...

Д р у ж и н а

А нині, лікарю, друге вересня.
А вересень без нього вже пішов,
І скільки буде вереснів без нього.
Хоч будуть всі наповнені лиш ним,
Цим вересневим птахом. Він же в вересні
І народився, і пішов у вирій...

ПРОЩАННЯ

Знову — Учена Установа. Та ж декорація. На
стінах портрети Крупської, Макаренка, і... Вчи-
теля. Спочатку: В а л ь т е р, М а р ' я н а, п о -
т і м — В і д в і д у в а ч з Х о р у, п о т і м — С у -
х а н о в.

В а л ь т е р

Дуже рідкісні люди
Мешкають відразу на двох планетах:
На планеті дітей
І планеті дорослих.
Звичайно, той,
Хто надто захоплений
Планетою юних істот,
Здається інопланетянином,
Диваком здитинілим.
Тому ж бо Мещерського
Не атакуй занадто!

М а р ' я н а

Ні, мушу сказати йому:
Ви, Мещерський, прискорили смерть!

В а л ь т е р

Багато честі для нього
Присутнім бути при житті його і смерті.

М а р ' я н а

Думане мовленим мусить бути!

В а л ь т е р

Так з Песталоцці було, пам'ятаеш?
Замучив своїх помічників.
Учителі ховались від нього.
Будували собі курені в лісі,
Аби усамітнитись.
А от ми з тобою у курені...
Вченому... а він сюди проник
Портретом...

Заходить Відвідувач з Хору.

В і д в і д у в а ч

Ви не знаєте, де Суханов?

М а р' я н а

А ми до нього... і до Мещерського.

В і д в і д у в а ч

Мещерський? А хто це такий?
Ага, пригадую, це той
Що критикував колись був
Директора із Павлищан. Тільки і слави!..
Де ж це Суханов?

Відвідувач виходить.

В а л ь т е р

От тобі і маєш!

Заходить С у х а н о в.

С у х а н о в

Так от, Вальтере,
Завтра від'їзд Ваш. Дуже прикро.
Що все так збіглося — скрутилось.

Суханов дивиться на Мар'яну. Не без жарту.

С у х а н о в

Не маю сумніву, що все ж
Приїхали Ви даремно.

М а р' я н а

А де колега Ваш — Мещерський?
Йому я маю два-три слова

Сказати — дуже вже горять
В мені оті слова!

С у х а н о в

Я знаю їх, оті слова!
Я їх сказав йому за Вас.
Коли дізнався я про смерть,
Я переконаний був і сказав
Йому, що він — убивця.
Тепер жалкую...

М а р' я н а

Жалкуєте? За чим?

С у х а н о в

Оцей горе-вчений, заздрістю битий,
Цей мікро-Сальєрі, гадаєте Ви,
З забаганками вбити Моцарта?...
Та в Мещерського мозкові звивини
Всі — під лінійку прямлені,
Він просто чесно критикував,
В чеснотах своїх недолюбий...
А Ви для цього лиш приїхали,
Аби з Мещерським поквитатись?!
Не вартий він такої честі...

М а р' я н а

У вас все розмежовано комп'ютером,
А у мені горить ще крихта серця...

С у х а н о в

Тож серце... Вальтеру лишіть!
Даруйте. Я пішов.
Бо ж непереливки
Мені будуть. Салют! Я не прощаюсь!

Суханов виходить.

В а л ь т е р

Мар'яно, рідна, а він має рацію,
Лиши мені, тільки не крихту,— серце!
То як же буде в нас? Я їду!
Може, й ти наважишся?
Не зустрічав... ріднішої на світі!

М а р' я н а *(не без сарказму)*

Аби до істини прийти такої,
Багато... рідних треба було мати.
Я, Вальтере, люблю тебе, напевно.
Щось моторошне є у цій любові.
Коли згадаю тільки, як він марив,
Як Вірою була я Сулимою,
А ти для нього... батьком був твоїм.
Ти лиховісності не чуєш в цьому?!
Я з переляку навіть і сказала
Тоді тобі: ти поцілуй мене!

Вальтер цілує Мар'яну.

М а р' я н а

Не варто, Вальтере! Чи ж по смерті
Свого Учителя... чи ж я маю право
Лишити все і їхати світ за очі?!
Скажи мені, чи ти б поїхав?
Адже у мене тут стільки душі!
Ось перед ним стою — мене він народив.
Його я щепя. І його — нема!

В а л ь т е р

Чи ж я тобі планету іншу
Ось зараз пропоную! Будьмо вдвох —
На світі зараз тісно. Це ж як вдома!

М а р' я н а *(дивиться на портрет Вчителя)*
Ось глянь, як він на мене дивиться.

В а л ь т е р

Тебе любив він — ти його кохала?

М а р' я н а

Мені ніколи словом не обмовився.

В а л ь т е р

Словами — ні, та що слова!..

М а р' я н а

Не в тому суть, мій любий, ні, не в тому!
Згадай лише — четвертий клас веду.
Я мушу довести їх до десятого.
Це ж отой клас, який перед Мещерським

Він виставив як клас без покарань.
Він запросив його тоді на випуск,
Він переконував, що лише практика
Доцільність його слова увінчає...
Потрібні роки й роки, щоб довести,
Як істина утілюється в практиці,—
Це ж істина — з його душі і муки,
А я ж бо учениця, чи не так?!
Невже мені лишити все і їхати?
Коли любитимеш, знайдеш мене і тут!..

*ЕПІЛОГ,
АБО ВЕРХОВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ СУД*

Зелене поле без кінця-краю. Десь вдальні па-
суться коні. Ластівки миготять тут і там. На
полі заленому — круглий стіл. За столом сидять
Песталоцці, Сковорода, Корчак,
Макаренко. Встає Макаренко.

Макаренко

Сьогодні по порядку чергування століть
Я — головуючий і доповідач.
Верховний Педагогічний Суд
Сьогодні розглядає таке питання:
Справа директора Павлицької школи.
Але стривайте!
Там все мене стосується. От штука!
Отож мені і справді неетично
Вести засідання. Колего Корчак!
Я прошу Вас — візьміть на себе
Цю місію...

Корчак забирає папку зі справою до себе.

Корчак

Отож, шановне товариство,
Тут звинувачують колегу нашого:
Вчення Макаренка про колектив
Він підривав і підриває
Словами й дією — словоприкладством,
Він не вчитель — проповідник-пастор.
Він зводить педагогіку до проповіді,

Носій моралі християнської, не менше.
Він вводить в педагогіку поняття темне,
Що зветься людяністю...

С к о в о р о д а

Як, як? Що, людяність —
Це вже поняття темне?
Я бачу брудні пальці на папері,
Брудна душа, мабуть, у пашквілянта.

К о р ч а к

Колего, прошу не перебивати.
Нам важко розібратися відразу.
Покличем зараз ми його.
Колего Макаренко, все ж Вам
Найближчі ці питання, отож прошу
Уважно вислухати. Що ж до мене,
То знаю я колегу, серцем знаю,
Він посилавсь на мене часто —
І стежив я за ним з симпатією.
Скажу одне: учитель передовсім
Повинен бути добрим, а без цього
Ні к бісу не годяться всі теорії.
Багато з нас — було, і є, чи ж буде! —
Своє невміння спілкуватись з дітьми
Нахабно хочуть замінити наказами.
А наш колега, той же прагне серцем
Прийти до серця — вірити дитині.
З повагою, так, з повагою до дитини.
Виходить, що без цього ні до чого
Всі набундючені слова.
Тож прошу, Вчителю.

Входить Вчитель. Входить Хор, він розділений на двоє — одна частина в чорному з різкими, друга в білому з павиним пір'ям: Ч о р н и й х о р і Бі л и й х о р.

Б і л и й х о р *(помахує павиним пір'ям)*

Найясніша в нас мета:
М'якість, ніжність, чистота.

Ч о р н и й х о р *(помахує різками)*

Принесуть найбільшу користь
Строгість, жорсткість і суворість.

Потім Білий і Чорний хори об'єднуються спільно:

— Пеленати в пелюшки?
— Ставити навколішки?
— А шмагать чи потурати,
Як не можна дати ради?!
— Чи карати, чи без кари?
— Та карають лиш нездари,
А всі здібні вчителі
Не виховують на злі,
Бо не виростить покара
Буйнокрилого Ікара!
— Заохочення — мій стимул!
— Як захочу, то ростиму,
Не захочу, хоч ви трісніть,
Словеса всі ваші — прісні!..

Б і л и й х о р (*помахує павиним пір'ям*)

Найясніша в нас мета:
М'якість, ніжність, чистота.

Ч о р н и й х о р (*помахує різками*)

Принесуть найбільшу користь
Строгість, жорсткість і суворість.

К о р ч а к

Слово Вчителю.

В ч и т е л ь

Одні — за м'якість, інші — за суворість,
Я — за вимогливість при ніжності душі.
Мене колега тяжко звинуватив.
Вважає він, що я відходжу
Од вірного тлумачення питань
І класовості, і гуманності.
Мене колега тяжко звинуватив.
Мені колега дорікає в тому,
Що я навдивовижку побічний:
Геть відмітаю начебто вимогливість
І наголошую я тільки на повазі —
У цьому сенс і мудрість дорікання?!

Та досі я не можу зрозуміти,
Чому це доброта і ласка до дітей
Учено оголошується так:

Абстрактний гуманізм — і не інакше,
Ось цього я не можу зрозуміти.

І вразив мене дивовижний дух
Якоїсь підозрливості лютої
До кожної дитини, так, до кожної,
Дух недовір'я до людини вразив —
Мене завжди недовірки вражають.

І здивував ще погляд опонента,
Що лиш покаранням живі ми й будем жити,
Покарання — це доконечна штука,
Покарання — це люта необхідність,
Покаранню — осанна і осанна!

Я — не картяр. Та й істина — не карта.
Їх не знайдеш в колоді раз у раз.
Та й козир теж — це не щаслива вдача,
А це врожай кривавого труда,
Безкрай піт і крихточка натхнення.

Теорія без практики безсила.
Теорія могутня тільки в практиці.
Та й практика без бази наукової
Стає лише незграбним ремісництвом.
Ці два крила — безсилі поодинці.

Я висав оцю істину не з пальця:
Дітей радянських, наше майбуття
Виховувати можна лиш добром,
Лиш ласкою і зовсім без покарань.
Я істину цю виплекав у муках.

Ось клас веду, наприклад, десять літ,—
І абсолютно жодного покарання.
І стали вони справжніми людьми.
Вже стали. Стануть. В цьому певен.
Некарані — тому й не будуть карні!

Цього досягнуто, як кажуть у народі,
Горбом — трудами, роздумами,
Не тільки з книгами в руках, не тільки!
Але й дитячими гарячими руками
В моїх обох, в моїх обох руках...

Схоплюється П е с т а л о ц і .

П е с т а л о ц ц і

Я з ранку до вечора був серед них.
Все прекрасне для тіла їхнього
І для їхнього духу
Йшло до них з моїх рук...
Моя рука лежала в їх руці,
Мої очі дивились в їхні очі,
Мої сльози текли разом з їх сльозами,
Моя посмішка сонцем сходила
За їх ранковою посмішкою.
Вони були поза світом, поза Станцюю,
Вони були зі мною — я був з ними.
Нічого в мене не було —
Ні хати, ні друзів, ні прислуги,
Лише вони були...
Колего, я за Вас таки, за Вас!

С к о в о р о д а

Я чув, як кепкував з Вас пашквілянт:
Тримаючи в руках скрипку,
Людина не здатна сподіяти лихе,—
Так каже старовинна мудрість наша,
Сковорода так мовить.
Справжня краса і зло — несумісні.
Я тридцять літ блукав
Майданами і торжищами світу,
Я виніс істину, як пташку, на руках:
Я восхотів Сократом на Русі
Служити — і служив учителем.
Нема достойнішої справи, ніж оця.
Сопілку, флейту, скрипку замість різки.
Світ ловив мене, та не спіймав.
Я ж світу не ловив, але спіймав
Добром своїм. Ніколи і ніде
Добро не можна прищепити силою.
Воно тоді відразу роги виставить.
То будуть роги зла...
Тож я за Вас, земляче!

К о р ч а к (до Вчителя)

Колего, Ви сідайте.
Ви бачите, за Вас усі, за Вас.
Чи Ви, Макаренко, щось маєте супроти!
Вчитель сідає до столу. Зводиться Макаренко.

Макаренко (до Вчителя)

У мене є одне запитання.
Скажіть, колего і земляче мій,
Чи правда, що Ви проти мого принципу
В комуністичнім вихованні:
Повага, та поєднана з вимогливістю?

Вчитель

Коли формулював я другий
Важливий принцип виховання,
Свідомо я не повторив за Вами:
«Повага, та поєднана з вимогливістю».
У чому річ, ви скажете?
Я це зробив ось із яких мотивів.
Переконався я не раз, не два
В такій «залежності математичній» —
Коли ви десять раз над вихованцем
Вжили свою безмежну владу,
Аби йому довірою й любов'ю
Повагу до людини прищепити,
То можете один-єдиний раз
Вже щось заборонити вихованцю.
Отож — на десять слів гарячих
Одне холодне, але теж тактовне.
На практиці ж виходить навпаки,
Що десять раз кричать мов навіжені,
І тільки раз по-людськи заговорять.
«Діяльність повинна бути моєю,
Захоплювати мене,
Виходити з моєї душі» —
Колись Ушинський казав.
У Вашій формулі:
«Повага, що поєднана з вимогливістю»,
Багато з педагогів зрозуміли
Лише примат вимогливості.
Навчитись легше вимагати, ніж поважати.
Те, що легше всім,
Те і сприймається всіма
І розуміється само собою.
Чи мав я право
На таку зухвалість?

Макаренко

Не тільки мали право,
Просто — мусили. Ваш досвід — Ваше право.
Я бачу, ми в одному казані
Кипіли з Вами — це найголовніше,
В огні любові до дітей,
І не абстрактної, а дійової,
Мене ж Ви знаєте, як шпетили вони,
Оті, що за дітей, оті, що й Вам дошкуляють.
Мені колись казала одна дама:
— Та Ви, Макаренко, солдат — не педагог.
Я вірю в те, що Ви — полковник царський.
І взагалі, не розумію досі,
Чому так з Вами носяться?
Я б взагалі Вас до дітей
І на поріг би не пускала!..—
Хай згинуть заздрісники-пасквілянти!
Тож Вашу руку, Вчителю!
Вчитель і Макаренко потискають один одно-
му руки.

Макаренко

Усі великі педагоги, всі,
Всі як один без винятку,
Всі проголошують одні і ті ж
Гуманні істини.
Століття за століттями
Борня іде, одна і та ж, здавалося б:
Та кожному — своя доба.
Та кожному — свої обставини.
І кожен знов до істин повертається,
Старі знов проголошує новими.
Що істина не старіє — відомо,
Лише нових підтверджень потребує.
Доба нова — доба комуністична
Вчить, що добро — до зла непримиренність.
Реальний гуманізм життя нового
У наших творах сонцем палахкоче.
Тож знов доводь і не соромсь повторів,
Лаштуй у лави свіжі аргументи,
Доскіпуйся в старому по-новому,
Щоб істина та істинна була.

Було всім важко.
Хто й коли сказав
Що має бути легко вчителю?!
Тож чисть старі джерела і нові
Тримай тоді, коли вода жива в них.

С л о в а а в т о р а

Болять майбутнім, школо, твої груди —
Нехай святиться твій простий поріг!
Це вчителі, найкращі наші люди,
Готують старт для всіх крутих доріг.

Так, Вчителю, вже істина ця сива,
Хай все в книжках — хіба ж в книжках усе?!
Бо неповторність людська, як росина,
Всеможне сонце в крихточці несе.

Плакає педагог майбутність долі —
Яких за десять, за п'ятнадцять літ
Несе в собі всі долі ясночолі,
Які лиш потім світлом йдуть у світ.

Їм світ несе з майбутніми законами,
Він, педагог, їм еталонить все
І пальцями своїми ніжнотонними
Плакає неповторний їх хосен.

Світ клекотить. Земля йде по орбіті.
А ти зімпровізуй їм свій секрет,
А в цьому, у яснім дитячім світі,
Годинник на п'ятнадцять літ вперед.

Неси, як пташку, мрію їм безсонну,
Щодня їм поклювати дай зерна
І в корінці впізнай шумливу крону,
Щоб в небі вкорінилася вона.

Це вчителі, найкращі наші люди,
Плакають нас для всіх крутих доріг.
Болять майбутнім, школо, твої груди —
Нехай святиться твій простий поріг!

*СОЛОВЕЙКО-
СОЛЬВЕЙГ*

ДРАМАТИЧНА ПОЕМА

ДИЙОВІ ОСОБИ

М а р и н а Т у р ч и н, скульпторка, 40 років.

І в а н С а в и ц ь к и й, архітектор, мистецтвознавець,
60 років.

Н а т а л к а, робітниця, 20 років.

П е т р о, шофер, 25 років.

Б а б а С т е п а н и д а, свекруха Марини, 80 років.

Х о р, який діє тільки в місячному інтермецо, розділений
на дві половини: чоловічу і жіночу.

ПРОЛОГ

Марина йде з букетом сон-трави до машини, де її вже очікує Іван Іванович Савицький. Його машина поблизу. Марина займає позицію, з якої важко було б її зрушити кількома натівськими бригадами, а все ж Іван Іванович Савицький наступає.

Савицький

Марино Іванівно, сто разів перепрошую...

Марина

Досить одного разу. В чому справа?

Савицький

Справа в тому, Марино Іванівно,
Що гіршої справи бути не може!
Я розумію, ваша втеча із Києва,
Намагання схватись у волинську майстерню,
І тут — на тобі! — остогидлий Савицький
Стовбичить надобом на дорозі!
Справа в тому, Марино Іванівно...

Марина

Який ви нудний, Савицький! Що сталося
У Києві, чом ви такий захеканий?
І чом так довго-довго про таке коротке?

Савицький

Я ще не приїхав — ви вже встигли образити.
Та сталося не в Києві — сталося тут.
І треба ж було! Я ж таки наполягав:
Не ставте її, нещасної, при дорозі
На випробу всяким п'янчугам шоферам,
Поставте її на горбі над лісами —
Для першокурсника рішення елементарне!
Хіба ж мені зрушить було Турчина,
А з Турчином і Марину Турчин —
Над розвилкою тільки ставити — й годі!
От і маєте — взяла вас розвилка на вила
І мене з вами, грішного. Та вам байдужісінько!

М а р и н а

Відшмагати б вас сон-травою!
(*Замахується на нього букетом*).
Кажіть негайно — і членороздільно...

С а в и ц ь к и й

Збито *нашу Мавку*, Марино Іванівно!

М а р и н а

(*вона ошелешена*)
Савицький, ви не того...
Як — збито Мавку?.. Хіба її можна збити?

С а в и ц ь к и й

Можливо, Марино Іванівно, бульдозером, танком,
БелАЗом, можливо, — людство вигадливе.
Зачепити плечем її біле рамено —
І Мавка в болоті білим череп'ям
Кличе на поміч, про допомогу волає...

М а р и н а

(*намагається зібратися з думками*)
Скільки ж туди, до урочища Вовчого?

С а в и ц ь к и й

Десяток із гаком. Поїхали?!

М а р и н а

І треба ж *до всього* ще й Мавку!
Звідки дізнались ви, Іване Івановичу?

С а в и ц ь к и й

Хазяїн подзвонив у Спілку.
До вас подзвонив... Вас попередити...
Дзвоник його навздогінці за вами летить —
Звати його Іван Іванович Савицький...

М а р и н а

Облиште виглуплюватись, Іване. За віщо
Все так на мене за кілька цих літ навіжених:
Смерть чоловіка, смерть матері... Смерть Мавки!
Доле, чи можеш ти зупинитись на хвилю?

Навіщо такий божевільний розбіг?
Центрифуга життя, яка ж вона немилосердна —
За кожен грам щастя тонну лиха відважує...

Перша частина

ВЕСНА З СОЛОВЕЙКОМ У ПАЗУСІ

Вдалині видно довгий дерев'яний сарай над озером — це волинська майстерня Марини Турчин. З комина в'ється димок. Стежка з горба збігає вниз до гори. З іншого краю озера видно контури дивного птаха, який весь поривається злітати і злетіти не може — це радар. Внизу біля дороги, на воринні, сидить баба Степанида — Степка. Вона чекає. Зіщулена, згорблена, як вузлик життя, який меншає щоднини. Вона чогось чекає, вичікує на щось. Щось їде — це машина Марини. Машина повільно, надто повільно під'їздить до баби. Баба не ворухнеться. Марина виходить з машини, цілує бабу в руку без слова, Степка цілує Марину в лоб — без слова. Марина сідає внизу, у ногах баби Степаниди...

М а р и н а

Що то за димок над комином?

С т е п к а

Щоб тепло було, щоб зима вивітрилась.

М а р и н а

Маєте щось на душі — кажіть, Степанидо Іванівно!

С т е п к а

Всього відразу не можна — вже краще по крапельці.

М а р и н а

Тоді ходімо до майстерні — там слова вийдуть кращі.

С т е п к а

Там слова вийдуть гірші, тут — трохи вітром візьмуться.

М а р и н а

Хочу диму, хочу вогню, он як куріє. Ходімо!

С т е п к а

Марино, Марино, і воно тобі треба — і стільки?!
Чого ти на мене дивишся пильно і моторошно?

Гадаєш, відьма знову пісеньку свою заводить.
Гадаєш, напроорокувала, наврочила — і по всьому.
Ні, не по всьому — на мене ланцюг свій
Доля твоя накидає, на мене... Марино, Марино!

М а р и н а

Хочу диму березового, хочу вогню малинового —
Мене уже та й по всьому нічим уже не збентежиш:
Слово клади до слова, як дрова на зиму складають,
Спалимо їх в каміні разом з дрівцятами вкупі,
Слова горять, наче паліччя, полляті бензином
розпуки.

С т е п к а

Марино, тримайтеся цупко, бабі дурній не
потурайте.

В слові більше вогню і диму, ніж у сухому дереві.
Слухай, Марино, слова всі ховай у пазусі,
Бо коли не захочеш, то можеш не чути і краплі.
Біда в мене: позавчора було весілля...

М а р и н а

Господи, як ти говориш! Біда... позавчора весілля...
Наталка... Без мене... Та як ви так посміли!

С т е п к а

Ні з того ні з сього весілля оте взялося...
Взялося проти волі моєї, можу заприсягтися.
Ці паровані ще зі школи — Петро і Наталка.
«Наталка Полтавка» давно їх попарувала.
Служив Петро у морфлоті — Наталка його чекала.
Два роки був у Вірменії — Наталка його вичікувала.
А це був подався в Норільськ — терпець дівці
урвався.

Загуляла вона із тим Копачем, аж дим закурів.
Губи сухі щодня, а очі — аж дим валує.
Докотилося аж до весілля, таке-то, Марино!
Не дівка, а прірва, пройдисвітка — рідна онука.
Весілля отут розпаношилось, Копачам прямо —
цілий розор.

А туди вона, бач, телеграму в хуртовину оту,
в морози,

Бо од Петра цілий рік — ні півслова.
Телеграму таку йому дівка сковерзувала:
«Так як я без тата і без мами, то разом з бабцею
Степою

І разом з нареченим моїм Василем Копачем
Просимо тебе на весілля. Твоя Наталка по
«Наталці Полтавці».
Коса зачепила за камінь — Петро приїхав.

М а р и н а

Уявляю собі, що тут сталося...

С т е п к а

В тім-то й річ, молодице, що зась твоїй уяві.

М а р и н а

Що, Петро приїхав... і убив...

С т е п к а

Не убив, а украв.... серед білого дня...

М а р и н а

Украв... серед білого дня... що украв?

С т е п к а

Не що, а кого, Наталку украв з весілля!
(*Степка ридав. Марина її заспокоює.*)

М а р и н а

Не плачте, моя дорога мамо, не треба.
Не плачте, їй-богу, вони знайдуться.

С т е п к а

Бодай би вони пропали, чого їм знаходитись!
Зараз такі, молодице, безбожні часи настали,
Зараз дівка без її власного дозволу не крадеться.
А як украв уже, щоб ти був запропастився,
То колись уже ховалися на край світу —
На Сахалін чи десь на Вогненну Землю,
А зараз оце — під спідницю до баби...

М а р и н а

Як це — до баби? Вони що — у нашій хаті?

С т е п к а

В тім вся біда, що не в моїй вони хаті.
Колись то було, років, мабуть, з п'ятдесят,

Це було за Польщі, коли я дівувала,
Так украв був один дівку таки з весілля,
То аж в Америці опинився був з нею.
Тепер оце аж приїхали — пан такий, хоч куди,
Миє вікна в ООНі і, кажуть, яюсь без ганчірки.
Так приїхав оце в село і думав, що мирно буде.
А той, у кого вкрали, не забув-таки, не простив:
Сидір, що сторожем на конюшні; на вухо недочуває,
Вибив американові переднього золотого зуба,
Замірявся й на другого — сільрада притримала.
Одсидів своє за напад на іноземця.

Та який він йому іноземець, коли першу жінку
украв?
А цей, бач, Петро, украв, то ховайся в Сибір, як
у пазусі,
А вона його, внучка моя, приконвоїрувала до баби.
Та й як ще украв, хіба по-людськи украв?
Машину чужу на цугундер, сидить в кабіні
І до Наталки виморгує: «Давай, мовляв, скільки
чекатн!»

Дурепа моя розвісила вуха, молодого — рукою,
Свекруху — ногою, а свекра — вже чим попало,
І нумо до нього в машину, в весільнім вінку.
Петро таки на БелАЗі, а Копачі — легковими за
ним,
Така тепер молодь, господи, женеться — спитай,
куди?!

Летіли, то збили (Марино, тепер тримайся) Мавку,
бортом зачепили.
Що воно тепер буде! Смерть — Копачі сказали!..

Марина тільки тепер усвідомлює зв'язок всіх останніх подій,
без слова підводиться, підходить до машини, відкриває ба-
гажник, виймає забруднений брезент — на брезенті одбита го-
лова білої Мавки.

С т е п к а

(сахається)

Господи, це ж чия голова?

М а р и н а

(зовсім пригноблено)

Моя!

С т е п к а

Молодице, Марино, чи ти при умі?!

М а р и н а

При повному, на який спромоглася за сорок років.
Це моя голова, коли було мені двадцять.

С т е п к а

Твоя голова при тобі. На в'язах. Ясна.
Не дури стару Степку, Марино ласкава.

М а р и н а

Рада була б здурити, та ніяк. Це голова
Двадцятилітньої буйної дівчини,
В яку закохався скульптор Михайло Турчин.
Де ж вони зараз, твої втікачі?

С т е п к а

У найпотаємнішому закутку, де їх не знайде ніхто.
Не хто-небудь їх сховав — бабця Степка.
*(Пильно дивиться на Марину, потім все ж таки
наважується).*

В тебе вони у майстерні, Марино...

М а р и н а

А я щойно кричала, немов навіжена,
Савицький мене ледве якось гамував:
«Винних знайдіть негайно, знайдіть мені винних!»
Наче відродиться Мавка — Михайлова і моя,
Наче Михайло знову постане живісіньким,
Наче мої двадцять літ засвітяться
Такими ж бездонними, як це Затишне озеро.
Глупота людська, а бабська таки безконечна.
Треба давати відбій, треба себе гамувати.
Треба дзвонити і все на гальмах спускати.
Поїхали — познайомите мене з молодими,
Чи то пак з втікачами... Поїхали, мамо!

С т е п к а

Не піду я, Марино, набулась я із ними.
Та і не знала, що ти ось нагрянеш,
Ти ж ніколи, ніколи об цій порі...

М а р и н а

А це щось пригнало, бач, наче навмисне.
Невпокоєність, туга, якесь очікування.

Я ж не можу туди не йти, Степанидо Іванівно.
І йти мені у майстерню просто-таки непристойно...

С т е п к а

А ти йди. Йди, молодице. Мабуть, так і треба.
Іншу я схованку їм налаштую. Ти йди, Марино!

Марина поволі загортає голову Мавки в брезент, поволі кладе загорнуте в багажник. Стоїть, думає, видно, вагається. Потім рвучко сідає в машину. Машина рушає. Степанида довго дивиться їй услід — туди, де димок куріє над майстернею, куди між пегустим лісом тягнуться електричні і телефонні проводи.

С т е п к а

Щось є в цій молодичці дуже-таки принадливе.
Недарма мій Михайло так ввивався,
Аж поки не сконав таки з-за неї. Диво!
Таке сухе, розгонисте, таке мужчинське наче.
Як вона теше з тих пеньків фігури,
Сокирою орудує як, господи! Як гупотить по
каменю!

Хіба це бабська, людоньки, робота?
Таж вона цілу ніч, бува, все гатить, гатить
То долотом, то рашпілем, то свердлом,
А вранці мокра — сто потів посходило.
Хіба ж оце, скажіть, жіноче, бабське діло!
А ця Марина — хіба ж природа нас для цього
сотворила?
Хіба для молотка? Для рашпіля? Чи, може, для
зубила?

Бодай би вас, чоловіків, пропасниця побила!
А молодиця — просто-таки з неба, хоча б очима!
А що ж мені з Наталкою робити?
Привіються-таки до мене зараз, ось побожусь,
Украсти дівку — о, на це він годен!
А далі що? До баби під спідницю! Така романтика!

Волинська майстерня Марини Турчин. Високо на похилій стелі сарая впасовано великі вікна зі свіжими сосновими рамами. В майстерні світло. Поруч з майстернею невеличкий закритий закуток, де стоїть ліжко і дубовий столик. Невеличка кухонька. В самій майстерні вибудовано антресолі, де стоять погруддя, закриті то целофаном, то брезентом, а то і зовсім розкриті. Найбільше скульптур з дерева, переважно з липи, з каменю — з білого мармуру, сірого граніту. Переважають мадонни — відома «В'єтнамська мати» з руками, сплетеними назад, мати сама розстріляна, дитина — жива, визирає з-за спини; «Мати-балерина», «Мати-шахтарка», «Праматір всього

сушого», «Майбутня мати», «Мати космонавта», «Матері молодогвардійців»; багато дитячих скульптур, прекрасних чоловічих торсів. На стінах «Пиета» і «Давид» Мікеланджело, «Мадонна» Рафаеля, «Мати Хорватія» Івана Мештровича, кілька репродукцій Мура і Архипенка, «Заньковецька» і «Леся в Ялті» Галини Кальченко, «Княгиня Ольга» і «Соломія Крушельницька» Теодозії Бриж, скульптури Мухіної і Голубкіної. Кілька робіт Михайла Турчина — окремо. Над усім — його «Мавка», сама безпосередність, юність, чистота і одвертість.

Тахта стоїть в кутку. Торшер. Магнітофон. Приймач на столику. Телефон з довжелезним шнуром. Поруч — багато пеньків і колод, кілька мармурових і гранітних брил.

На одній із скульптур, можливо, саме на Мавці, — весільний вінок з усією райдугою весільних стрічок. На чоловічому торсі — хвацько накладена парубоцька кепка.

Із кутка виходить босоніж, солодко потягуючись, Наталка в куценькій нічній сорочині, чорне волосся розметалось по плечах, вона шулиться од холоду — слов'ї знадвору збудили.

Н а т а л к а

(підходить до кошика, що стоїть недалеко біля дверей, — кошик зверху запнутий старою хусткою)

Дивись, і яблука, і пиріжки, узвар у глечичку.

Таки бабуся в мене — зі знаком якості і перший сорт!

Чи яблука тобі, а чи узвару, Петь?

(П'є з глечика узвар).

Виходить з того ж таки закутка Петро, він в самісіньких плавках, зверху, правда, накинутий робочий халат Марини, він де-не-де пропалений, замурзаний глиною і гіпсом.

П е т р о

Оце я трохи, Натко, підіспав. А то дорога Геть замордувала, клята. Костоломний шлях!

Н а т а л к а

Чим нахваляється сьогодні молодий

По першій шлюбній ночі з молодою —

Тим нахваляється, що трохи підіспав!

Гляди мені, проспиш — вкрадуть твою покражу...

П е т р о

(береться за пироги, за яблука, запиває узваром, апетит подорожнього долає незвичність ситуації)

Ой Натко, Натко, досі я не збагну —

Як ти могла наважитись на кляте це весілля!

Та ще за цього слинявого, за цього Копача!

У нього завжди мокрий ніс. Він сірниками
Його підсушує завжди, у нього очі мишачі...

Н а т а л к а

(наминає яблуко і задоволено вслухається, як починає розгорятися кострище ревності)

А чим би я могла тебе підважити
У тому холоднющому Норільську?
Листами, може? Їх було до сотні.
Чи, може, телеграмами? Так їх були десятки.
Чекала тебе з армії? Чекала.
З Вірменії чекала, просто зсохлася.
А він по всьому — ще в Норільськ махнув.
А він по всьому — має ще претензії,
Він ще доскіпується, він ще пристає.
Не з принцом, бач, Уельським весілля в Натки.
Не з космонавтом, бач, на Красній площі —
А дідька лисого ти б мене звідти викрав!
Бач, Копачі йому не до вподоби!
Та доки я тебе чекала звідусюди
Та гарбуза за гарбузом котила
Найкращим хлопцям, в яких носи не мерзнуть,
Мені лишився лиш Васько Копач...

П е т р о

Вже вам кричали «гірко», коли я наспів.
Як ти могла з ним... бути... я не розумію.
Його ж тато коня покусав був на ярмарку,
Напився був і покусав, чого ти на мене дивишся?

Н а т а л к а

Господи, таким ти і був розбишакою,
Словоблудом таким — і таке мене викрало,
І я не втекла від такого, з кабіни не вистригнула!
(Вмощується на Петрових колінах).

П е т р о

Приїхав я на станцію, бачу БелАЗ стоїть
забрьоханий.
Думаю — він сирота, я сирота, — двом легше буде.
Сів я в машину, шофер лементує за мною,
Кричить, галасує, наче я матір украв.
А я на весілля газую, чарку весільну чую,
Може ж таки, молода чаркою не обділить?!

Весілля — весіллям, напнуті брезентові тенти,
Хлопці знайомі в труби начищені дмуть.
Під'їхав я. Став. Весілля всі очі — на мене.
А молода прикипіла, потім зірвалась, мов
з прив'язі,
І просто до мене в кабіну влетіла в чому була.
А я ж хотів тільки чарку попросити у молодої:
Вона ж чи не зрозуміла, чи жених був не ого-го!

Н а т а л к а

(не може притамувати ридання в голосі)
Як ти так безсторонньо, мов про чужу-чужаницю!
Знаєш, скільки в мені ще того весілля в грудях!
Воно в мені реп'ягами, чортополохом,
болиголовом —
Мучить мене і палить, жалить мене і пече,
А він собі просто-просто: прийшов, побачив, узяв.
Вибачте: вкрав! Вкрадена дуже щаслива!
(Встає з колін і захиляється в риданні).

П е т р о

Та годі тобі, Натко, справді годі!
Подумай лиш, а скільки я здолав
Доріг яких, аби з тобою бути
І руки твої чути на собі! Я ж прагнув
Не вкраденою прикотить машиною —
Своєю-таки, власною, набутою
Приїхати до тебе, ніжно взяти...
А вийшло так, отак безглуздо вийшло!
Подумай, скільки на мені нависло
Гріхів тяжких, гріхів непроминутих.
Машину вкрав на станції — один гріх.
Вкрав наречену з-під носа в нареченого,
Вона впиралась, дряпалась, билася.
Йї руки злодій зав'язав стрічками
Йї кудись завіз — не знайде й дідько лисий!
А третій гріх — то справді гріх найтяжчий,
Який мене пече й не погасає:
Ну як я міг її бортом
На тому розвороті зачепити —
Як міг я збити Мавку, ось напасть,
Яка мене нуртує і розламає...

Н а т а л к а

Шановний суд! Чи можна мені слово!
Спасибі вам, що в слові не одмовили!
Так от, до пункту першого, шановний суд.
Ви кажете, що злодій вкрав БелАЗ.
Чи зменшилась вина б, якби велосипед,
Чи «Жигулі», а чи підводу з кіньми,
А чи райкомівську чистюлю «Волгу»?
Вина б, звичайно, меншою була б
І лиш на першій кражі б окошилась,
Якби наш злодій трактора украв,
Або бульдозера, або коток асфальтовий —
Тоді б він на весілля не поспів
І Копачі б Наталку окрутили.
Та і покража, певно, не побігла б
З такою швидкістю на той-таки бульдозер —
Кінь злодія до чогось зобов'язує покражу.
Шановний суд! Гадаю, що пункт перший
Нам прояснився — несерйозний позов!
А другий гріх — та ось він перед вами.
Звичайно, винна, тяжко винна, каюсь,
Що Копачів ввела в тяжку розтрату.
Все до копійки їм сплачу — і квит!
Таж посудіть, дорогоцінний суд,
А я ж люблю, й на крихту не розкаююсь,
Який іще занозистий гачок
Могла я вигадати на отой Норільськ?
А на весілля, бач, Петро мій клюнув.

Петро підходить до білосніжної Мавки. Скульптура у весільному вінку. Петро оглядає скульптуру зосереджено і трохи ніяково. Наталка в нічній сорочині стоїть на тахті і продовжує свої адвокатські справи, не забуваючи кожную фразу заїдати добрячим куснем червоного яблука.

Н а т а л к а

А зараз, суд шановний, прошу зважити...
Ми таки збили її, нашу білу Мавку,
Яку зробив земляк наш, славний скульптор
Михайло Васильович Турчин, мій дядько в перших.
Ходили ми до неї ще у школі,
Коли проходили ми Лесею Українку —
Тоді гасали класом на леваді,

Це біле диво було раде нам...
Ви знаєте, шановний суд, яка є пропозиція?

Петро

А справді, може, щось вигадала?

Наталка

Ми мусимо відкласти третю справу.
А ми з Петром, цим злодієм з Норільська,
Впадем до білих ніг Турчин Марини, моєї дядини,
Щоб Мавку нам вона реставрувала —
І ми готові будем день і ніч
Для неї слугувати... там цемент чи камінь...

Петро підходить до таhti і забирає Наталку на руки.
Наталка продовжує імпровізувати. Петро ходить по-
між скульптур, зазираючи під брезентові балахони.
Його вражає розмаїття людської роботи.

Петро

Скажи мені, Наталочко, це все вона сама?
Мені, їй-богу, моторошно. Як це може жінка
Такими найніжнішими руками наверхати от стільки!
Я бачив її раз, а потім ще раз —
Висока, крутойдуча, вся в собі,
Якось неначе не із цього світу... як Мавка.
Сольвейг... з руками вантажника.
Коли вона заходила у наш клас з Турчином,
Коли він нам про Бухенвальд розказував,
Я дивився на її руки... великі, розбиті,
Наче розплескані, наче якісь нежіночі.

Наталка

Я стільки знаю про неї всього.
Вона — бабусі все до крапельини,
А бабця все мені до краплі.
Коли Турчин помер у поїзді з інфаркту,
Вона на себе накладала руки —
Таблеток наковталася, заснула,
Відкрила газ на кухні — баба бабою,
Коли вже робиш щось, то класно вже роби,
А то прийшов до неї архітектор,
Отой Іван Іванович Савицький,
Зірвав замки і ледве одходив.
Вона йому до смерті зобов'язана.

Дивись: на чоловіка газ чигав у Бухенвальді,
А ця сама, сама пішла під газ...

Петро

Напевно, не могла без Турчина. Отак тужила!
Шалена така жінка. Справді, в цьому вихід.
Хоч це для неї ще один удар — ця збита Мавка.
Проситимем гуртом, щоб бабця Степанида теж
була.

Гостритимем на Київ, видно, крила,
Впадем до ніг — отак, мов, і отак...

Наталка дивиться з вікна на озеро Затишне. Петро
розглядає розвішані жмути трав, всілякого зілля, полот-
няні й целофанові мішечки, над усім горюють три вінки:
червоного перцю, золотої цибулі і білого часнику.

Наталка

А я от з цього озера — ані на крок ногою.
Ти знаєш, що мене останнє розізило
І на весілля з Копачами навернуло?
Коли тобі зашило рот в Норільську
І я вже видихалась на листи до тебе,
У Заводів пішла я до райкому —
Дівчата офіційний запит вчистили:
Мовляв, Петро наш десь у вас там нипає,
Тож напишіть, чи справно внески платить
І чи культурно-масовою там займається...

Петро

А що ж відповіли дівчата із Норільська
На офіційний запит Заводова?

Наталка

Відповіли, що внески платить справно
І що в самодіяльності на шахті перед веде —
На баяні грає, українську пісню співає:
«Ой лопнув обруч та й коло барила...»
Райкомівські дівчата так і пирснули,
Мов той обруч там біля них і лопнув.
Та й луснув мій терпець — і я собі сказала:
Прощай, Петя, здрастуй, Вася...

Петро

(цілує Наталку)

Прощай, Вася, здрастуй, Петя...

Скажи, Наталочко, а це відомські чари —
Оці жмути, оці вузлики, оці мішечки?
Тут, певно, не без Степаниди —
На цьому бабця Степка зуби з'їла
І перейшла уже на срібні зуби!

Н а т а л к а

Що ти знаєш про жінок, козаچه?!
Я — скупана в любистку, чи не так,
Тому ти мене любиш: ген примчав звідкіль
З весілля викрасти... Ці трави, бачиш,
Ревматизм витягують з кісток жіночих.
Якби ти хоч разок, один лишень разочок
Побачив, Петре, як вона мордується
Над цими баняками в сорок літ,
Як вона парить ноги, руки як занурює
В оці лихі окропи! Потім знову
Береться за зубило й ну по ньому
Гатити отим молотом... Та ні за які гроші
Добра такого я б не побажала
Своєму ворогові, де там вже про себе!

П е т р о

Хіба отут про гроші йдеться, Нато!
Дивися он, яке у неї гасло.
(Читає з невеликого аркуша на стіні).
«Цінувати камінь як основний найблагородніший
і найбільш придатний матеріал для скульптури.
Цінувати камінь і роботу по каменю. Цінувати
долото і молоток. Навіть тоді цінувати, коли
моделюється глина і виливається з гіпсу, мати
завжди перед очима саме камінь як головний
матеріал».

Н а т а л к а

Отож і бачиш сам — камінна жінка.

П е т р о

А ти її не любиш — відчуваю.

Н а т а л к а

Сама не знаю. Дуже вона добра.
Красива. Горда. Дуже відчайдушна.
Та щось мене від неї холодить.

Не втрапиш їй у слові догодити,
Не те що в ділі. Турчин був м'якший, легший,
Ця ж ходить важко, ріже соколиними.
А я собі Наталка з Волині, очі сині,
Брови соболині. В неї брови, мов крила, зрослися.
Мов крила яструба, і очі — яструбині.
Не хочу з нею ступати по стежці одній.
Просити доведеться. Та я заради тебе,
А вже тепер, коли ти врешті мій...

Наталка визирає у вікно — і сахається. За нею визирає Петро, якусь мить він оторопіло дивиться на Наталку, потім рвучко бере її на руки — вони знову ховаються в закуток.

Н а т а л к а

Якось машина. Це таки за нами.
Ій-богу, не минути нам тюрми
За ці забави, бійки, викрадання.
Ти його вдарив, зірвав весільну квітку.
Не простить...

Наталка з Петром вже заховались. Знадвору по рипучих сходах чути кроки. Входить Марина. Видно, що в машині вона причепурилась. Пшеничне хвилясте волосся розсипане по чорному светрі. Широкий шкіряний пояс. Джинсові штани закасані на халявах чорних чобіт. Видно, що вона вже опанувала себе, видно, що знає вже, що робити. Миттю роззирається по майстерні. Бачить кепку на голові мармурового бюста. Бачить весільні строї на своїй Мавці. Марина несе свій брезентовий згорток, розпанахує його посеред майстерні. Голова Мавки лежить на брезенті. Марина закурює сигарету. Дослухається до шурхоту і шепоту в закутку. Потім, наче нічого і не сталося, підходить до тахти і береться за телефон.

М а р и н а

Дівчино, будьте ласкаві, дайте Георгія Георгійовича.
Як так — немає? Я щойно ж у нього була. У нього
нарада.
Що він — випарувався за цю годину? Тон мій не
до вподоби?
Це говорить заслужений діяч мистецтв Марина
Турчин.
Не вибачайтесь. Не кладіть на повіки так багато
синьки.
І губи фарбуйте охайніше — у вас красиве волосся.
О ні, даруйте, Георгію Георгійовичу, у вас волосся
просто сиве.

Але теж красиве... даруйте, це я з вашою
секретаркою.
Це знову — Марина Турчин, це знову — Турчин
Марина.
Я була занадто категорична. Вибачте вже мені.
*(Марина ходить з телефоном по майстерні, унівока
хоче зазирнути в закуток, а все ж стримується. Під-
ходить до Мавки, роздивляється весільний вінок, пе-
ребирає стрічки пальцями, продовжує розмову).*
Що? Ви вже дещо можете доповісти?
Навіщо така іронія — навіщо доповідати.
Кажете, прояснилось. Відомий, кажете, хуліган
Викрав машину на будівництві, розігнав БелАЗом
весілля,
Схопив наречену, побив молодого... в лікарні?
Що — молодий із серцевим приступом?
Що — вдарив його в груди чоботом? Це вже
складніше!

Н а т а л к а не витримує, в Марининому халаті вискакує з за-
кутка. Петро намагається її зтягти назад, та потуги його зов-
сім марні.

Н а т а л к а

Він не бив його чоботом. Це я, це я!

М а р и н а

(удавано лякаючись)

Ой, хто це тут? Господи, Наталко, це ти.

(У телефон).

Що? Це я не до вас, це у мене тут комплікації!

Чого це ти гола-голісінька, дивися, простудишся!

Н а т а л к а

Це я ногою штовхнула, коли він з кабіни тягнув...

М а р и н а

Що? Вже на суд подали? Будівельники — за

машину,

А Копачі, значить, за те, що побив молодого.

Виходить, що я... Виходить, що Мавка мого Михайла

Все ж таки — найсерйозніше в цій ситуації...

Розбив. Справді таки розбив. Мене він розбив на
друзки.

Не серце моє. Ні. А справді таки мене,
Двадцятилітню, розбив на друзки...
Що? Висловлююсь фігурально. А як же мені
говорити?

Так я забираю назад свій позов!
Так-таки й забираю, хоча й до цього кричала
І погрожувала всім на світі, що не прощу цього
нікому.

Така дисгармонія! Справді, абсолютно жіноча
логіка.

За віщо? Чому така зміна? Чому така
непослідовність?

Із закутка з'являється Петро. Він уже вдягнутий; червоний шалик виглядає з-під комірця строкатої сорочки, чорнявий з вилиском чуб зачесаний з проділом, чорні викличні вусики вдало припасовані над припухлими губами. Він накриває пледом Наталчині плечі — та дригонить на дубовому пеньку. Марина роздивляється його так пильно, аж йому стає незручно. Він сідає коло Наталки і приречено нахилиє голову. Марині теж і незручно, і цікаво, і непросто, — вона всерйоз заінтригована ситуацією, що складається, і з цих комплікацій намагається звільнитись за рахунок артистичного дійства по телефону і перед телефоном, бо грає вона і живе зараз на два плани: і перед Георгієм Георгійовичем, і перед Наталкою та Петром. Найбільше — перед Петром, який Марині подобається всерйоз.

М а р и н а

Скажіть, Георгію Георгійовичу, у вас на бюро
є жінки?

Та знаю, що є. Ніна Іванівна — заврайвно. Ще хто?
Пелагея Максимівна Криптюх — директор
консервного заводу?

Запитайте у Пелагеї Максимівни, скажіть, що це
я питаю,

Чи хотіла б вона, щоб її, Палазю, украли б хоч раз?
Ну з весілля, чи з хати, чи просто посеред дороги —
Отак, під'їхав коханий чоловічина, на руки — і гайда!
Що? Що вона каже? Каже, трактора треба

з причепом,
А так вона згодна. Сама б, каже, вкрала, якби
не боялась бюро.

Медаль, каже, таку б чоловічинам таким зробити,
Щоб вручала їм за відвагу сама космонавт
Терешкова...

Спасибі, спасибі, для мене тут все прояснилось.

Та як буде з тою машиною? Та як буде з позовом
Копачів?

Питаєте, чом мене це так обходить?
Вважаєте, краще мені самій до прокурора,
Бо світить два роки — і то найгуманніший мінімум?
Овва! Пригостили мене ви; спасибі, спасибі!
Не прощаюся, завтра заїду — до вас і до
прокурора...

Марина кладе трубку. Уважно дивиться на похнюплену пару — Петро сидить у позі роденівського мислителя. Наталку трусить. Марина йде до свого гардероба, витягує свій костюм, чоботи, кладе перед Наталкою.

М а р и н а

Біжи переодягнись. Годі тобі, облиш. Зараз я зварю
кави!

Наталка йде в закуток переодягатись, вірніше, вдягатись, бо вся її одіж зараз на Мавці. Петро нарешті здобувається на слово.

П е т р о

Нам дуже незручно. Просто хоч розбий собі голову!
Навпроти машина їхала, військова, я БелАЗом
давно не їздив,
Не розрахував, бортом зачепив... Отака притичина!

Марина заходжується варити каву. Робить все це навдивовижу спокійно, стримано. Петро роздивляється голову Мавки, яка лежить на брезенті. Потім дивиться на Марину. Потім знову — на Мавку. І його осягає запізніле відкриття.

П е т р о

Та Мавка — це ж ви, Марино Іванівно! Що ж це
я наробив!

М а р и н а

Була колись Мавкою, стала зараз Қилиною.
Ваша Мавка взува мої чоботи...

Входить Наталка. Їй дуже пасують Маринині строї. І закасані холоші, і чоботи хоч куди. Наталка вдоволена.

Н а т а л к а

А вам, Марино Іванівно, строї мої весільні.
Мені вони ні до чого. Ми собі інші справимо.

Марина розливає каву з тиглика, робить все спокійно, врівноважено.

М а р и н а

Приволойтесь, як казав мій Турчин. А за строї
весільні
Дуже вдячна тобі, Наталю! Це перша моя фата,
Мій перший вінок весільний... в обмін на джинси.
(Дістає з сумки плескату пляшку з коньяком,
розливає всім).

За ваше здоров'я, за ваше щастя, за
одчайдушність!

Я малювала з дитинства, ліпила з дитинства,
різьбила,

Вирізала ложки, ополоники із дикої груші,
Милиці, костилі робила дядькам, що прийшли
з війни.

Кому внизу костура чобіт різьбила, кому — босу
ногу,

Дивлячись що кому до вподоби.

Костур дядька Степана взяли на виставку у район.
Низ був з ногою босою, а руків'я — із крилами.
Та справді я не про те. Закохалась я в учителя
малювання.

Скандал був на цілу школу. Втекли ми з ним.
Він — зі школи. А я — з дев'ятого класу за ним.
Любила його — світ мені чорним здавався без нього.
Потім він щез. Я лишилась сама-самісінька.

В якоїсь нещасної тіточки на Подолі.
Клава, сестра двоюрідна, офіціантка в ресторані,
Пригріла мене по-своєму, дала куток і хліб-сіль...
Вчитель мені перегорав у душі дуже тяжко,
Якось і його зустріла... сиділа в ресторані і
малювала.

Хтось підходить, затуляє очі руками.
Цигарка запалена лежала на попільниці.
Я цигарку взяла — до руки йому притулила щосили,
Він закричав і побіг, а я розридалась...

Марина розповідає це навдивовижу спокійно, якось відсторонено, відчужено. Петро слухає заворожено. Наталка просто таки вовтузиться, їй не по собі з цієї несподіваної сповіді, з цього одкровення, їй і цікаво, і щось залякує, сахаює є в перебігу жіночої долі господині цієї майстерні. Вона вже і побігла б, та ситуація зв'язує.

Беріть каву, пригощайтесь цукерками...
Дивна була я, справді. В ресторани ходила
з етюдником.

З мене сміялись — а я сміх отой на папір.
Знаєте, як я зустрілась із скульптором Турчином?
Сиділа якось із приятелями, шкіци робила
в альбомі,
Вони собі реготали — звідки я знала, що з мене.
Навпроти сидів чоловік, то ледь зазирає в мій
альбом,
То пив собі цинандалі — худорлявий такий,
піджарий,

Весь посипаний наче попелом, сивуватий.
Раптом зводиться, дає знайомому ляпаса в пику
І обстає за мене, сердито щось йому ріже.
Потім до мене вже, щоб знала я, що й до чого;
«Вони тобі,— каже,— останніх слів не шкодують!»
Гарний такий, дрижить весь — в серце мені упав!
«Мати б такого заступничка!» —
Чомусь мені так подумалось...

Що тоді закипіло! Як його тільки били!
Вони його б'ють — їх зачепити бояться.
Прибігла міліція. Турчина хотіли забрати.
Я кинулась до нього, кажу, це мій чоловік.
Знайомі мої ошелешені. Турчин теж дивно дивиться.
Витягла його з ресторану, а він — на ногах не стоїть.
Тоді я його на плечі. Я ж міцна була, молода.
Несу його до таксі, а шкіци летять з альбому,
А іноземці фотографують: дівка, бач, мужика несе.
Люди сміються навколо, а я наче долю несучу.
Три дні він лежав у мене, одхаркував кров.
Потім Клава, сестра моя, вигнала нас:
«Досить тебе мені, досить і твого хахаля!»
Так ми потрапили у його майстерню.
Там я вже народилась по-справжньому.
Так це я до того веду, що я теж свою долю викрала.
Доля — вона ж таки жінка, коли її не візьмеш,
То будеш бездоляним! За злодія і за покражу!

Марина рішуче вихиляє келишок. Петро п'є, наче дихає, Наталка вже біжить. Бере Петра за руку, той ще озирвається.

Н а т а л к а

Марино Іванівно, дякуєм. Ми до бабці, до бабці.
(Виходять).

Марина стоїть у вікні майстерні і з заздрістю дивиться надвір, де покрученою лісовою стежкою спускаються донизу Петро з Наталкою. Марина не може відірватися од вікна, вся вона там, разом з ними: дерева обминає, квіти зриває, з ними вона.

М а р и н а

Навіщо ти їх спровадила, скажи, Марино?
Для того спровадила, щоб виручити.
Ти ж знаєш, Марино, що ти негайно ще раз
Подзвониш до кого треба — ще раз подзвониш,
Все розтлумачиш, все попередиш, Марино!
Інакше Копачі над Наталкою познущаються,
Та і Петрові будуть зовсім непереливки.
А хлопець — красень-таки достобіса.

Марина аж перехиляється у вікно, аж навшпиньки встає. Солов'ї шаліють за вікном, один починає, другий підхоплює, третій вивершує. Марина тре собі скроні, та годі її од вікна одірвати.

Добре тобі, Наталко, коли у тебе соловейко у пазусі,
А тут вже таке сонце пече, розпікає груди!
А як він її плечі укриває піджаком,
Як через струмок на руках переносить...
Марино, Марино, агов, Марино, збудись!
Тебе носили коли-небудь на руках?
Що вона чує в цьому курячому польоті?
А може, це соколиний політ, дурепю,
А не політ приватної власності чоловіка?
Що ти знаєш про це? І чи варто це знати?
А я ж то Михайла таки поносила
Не раз і не два на руках, бо ж нагоди
Траплялись в житті з чоловіконосінням.
А він якось раз таки спробував
Підняти мене, підніс кілька кроків, підбитий,
І тихо присів, і я коло нього — уже з валідолом.
Тоді закліяла його — жінок не носити...
Та як він несе її, як плечі тримає,
Як згинає шию, як твердо ноги провадить,
Як стрибає з дорогоцінною кражею...
Господи, хто б мене вкрав хоч раз!
Зажмурити очі в такому польоті
І вмерти, бо жити, бо жити без крил навіщо?
Вкради мене, доле, хоч раз!

Марина різко засовує штору на вікні, наче прагне раз і назавжди збутися чогось болючого, нині несотвореного, але завжди нав'язливого. Та годі збутися солов'їного шалу, нестримного чаду черемхи, що пробивається у всі шпарки соснові, в усі щілини кленові. Годі збутися перших зірок, на небі, що колються крізь вікно, як гострі дівочі груди, запаху нересту в озері, крику якогось незнаного птаха, що видобуває

з грудей жіночих щось незбагненне. Марина безсило опускається на тахту. Рука поволі намагає портативний магнітофон, палець натискає на клавіш. Рука досить-таки механічно, але звично шукає в магнітофоні те, без чого саме зараз жити годі. Ось воно проривається з пісень і зойків, з гвалту і вереску сучасного світу. Ось він — шепіт.

Г о л о с Т у р ч и н а

Слухай, Марино, я тебе виліплю, я тебе витворюю,
мій Соловейку!
Двадцять літ твого тіла, моя бездоганна Ассоль!
Двадцять зим твоєї білосніжності, моя Сольвейг
жадана!

Г о л о с ю н о ї М а р и н и

Не говори, не говори, не говори, не говори так
красиво — о боже!

Г о л о с Т у р ч и н а

Я виліплю твій юний стан, твої дивні плечі, твої
груди...
(А що скаже Савицький — Турчин знову розбейде
молодь!)
Я виліплю двадцять літ твого дивоцвіту, дивовижжя
твого,
І поставлю твою подобизну над дорогою в лісі,
На рідній моїй Волині, Мавкою тебе увічну,
Марино, мій Соловейку жаданий!
Навіщо ти возишся з тою коробкою, з магнітофоном
отим,
Ну, ти ж суцільне дитя ще, тобі бавитись ще
і бавитись —
Таке дитя прагматичне — я цілую його...

Г о л о с ю н о ї М а р и н и

А дитя хоче увічнити твої поцілунки —
Ти ж набавишся з юною натурщицею, і по всьому,
знаю я вас!

Г о л о с Т у р ч и н а

А ти з магнітофоном — і до Савицького, ось вам
свідок, шановні,
Юною була я, непорочною, прийшла я до нього
з магнітофоном,
А він мене, а він мене, що — він мене...

Над розвилкою доріг в риштуванні стоїть відновлена Мавка. Вона піднята на вищий і міцніший постамент. Поруч валяються дошки, стоїть баддя з цементом. Петро з кельмою ще порядкує коло п'єдесталу, коли з'являється Наталка. Вона босонога, туфельки в руці тримає, в другій — сумка з істинними припасами. Петро радо кидається їй назустріч. Наталка одхилиється, сідає на лавочку біля джерела, п'є з пригорщі воду.

Н а т а л к а

А вода що смачна, аж морозна — ломить зуби!

П е т р о

Подякуй Петрові. Моя ж таки власна ідея.
Спершу переконав Марину Іванівну. Потім ми

разом
Переконали Савицького і райком. Вийшло!
Вдалося на славу! Тепер собі кожен стане
Напитись води неначе, а Мавка собі тут як тут.
Це я у Вірменії диво таке набачив,
Там кожен пам'ятник людям дає напитись.
Чого це ти, Натко, на мене так твердо дивишся,
Наче погляд Марини перехопила?

Н а т а л к а

Марина, Марині, Мариною, для Марини!
Ти наче вчадів — одну лиш Марину і чую.
Вона, хитра бестія, все це підлаштувала,
І те, що ти не в тюрмі, і те, що до неї прив'язаний...

П е т р о

Ти ганиш її, що мене одвела од тюрми?!

Н а т а л к а

До себе вона тебе ливною прив'язала —
Цією великодушністю, жестом таким широким,
А ти вже розвісив вуха — ще б пак, рятівниця!
Та краще б тобі передачі носила я,
Аби лиш не це... Чую я — ти не мій, вже не мій!
Вона, бач, правує тут, начальство перед нею
навшпиньки,
Жестом звільнила парубка, а він вже змокрів,
А він вже навчився, вже визубрив, вже затямив:
Марина, Марині, Мариною, для Марини!
(Плаче).

Петро сідає біля неї, намагається заспокоїти. Наталка виплакується йому на груди — це плач ревнощів, очікувальний,

навіть артистичний, схожий він на легенький літній дощик, за яким відразу — сонце.

Петро

Ці найдорожчі в світі сльози освятять джерело.
Воно і джерелом би не було, якби не сльози.
Щоб освятити кожне добре діло, треба краплю сліз.
Я сам, Наталочко, я сам сюди набився:
Мені ж цю примусову треба одробити,
То я і напросився до Савицького — він сам є тут!
Марина тільки зразу кілька слів
Сказала архітектору: що, коли, для чого —
І в Київ подалась, а потім за кордон, а потім...

Наталка

А ти все знаєш — де вона, чого вона...

Петро

А вчора Копачі зустріли мене в балці,
То кулаки болять, ось бач, зчохнув об тім'я
Твого законного...
(Показує Наталці побиту руку).

Наталка

Боюсь за тебе я. Хоч як, а доведеться
Нам вибиратись звідси, мій Петрусю.

Петро

Тікати звідси — значить, їх боятись.
Я вчора їм довів, що не боюсь їх.
Вони були утрюх. Васько твій — то тюхтій,
Микита кулаки кладе добряче,
А Славка — то морфлот, з ним найтрудніше...
Мені брову, бач, трохи підлатали...
(Наталка цілує Петра в мічену Копачами брову).

Наталка

Йй-бо, піду до них і скажу: вже доволі!

Петро

Ой, знову доведеться проти кодексу
Машину красти, знов тебе в кабінку, знов...
Ти, Натко, не жартуй — вони так не облишать.
Пильнуй себе, не бігай скрізь сама,
А то десь у балці перестрінуть...

Н а т а л к а

Чого б то їм у балці настигати?
Та я ж дружина-то законна Василева.
В нас в паспортах записано, а ти гадав-то як?
Хіба в весілля так і закрутилось —
Була сільрада, обручки були, було все, все...

Петро ошелешений. Ця проста логічна новина для нього є суцільною несподіванкою. Він не може перевести подих. Стріпнув головою, наче побачив якесь кошмарне видіння. Йде до джерела, п'є воду. Потім хлюпає собі водою в обличчя.

П е т р о

(Йому перехоплює подих)
Було все... все... все...

Н а т а л к а

Було все, все.
(Потім злякано).
Ні, не було нічого.
Але у паспортах усе, усе записано.
Тому у нього є законне право... на мене.

П е т р о

Чому ж заяви ти не подала аж досі?

Н а т а л к а

Заяву про розлучення? А ти мені хоч раз
Сказав про іншу... про *не цю* заяву!
Чи ти вважаєш, може, все це зайве?
Чи ти вважаєш, можна так і жити,
Як ми любенько вдвох таки живемо,
Спимо в одному ліжку нічку в нічку
На лебединім пусі, що нам бабця Степка
Із-під крижів старечих відступила?
Хто я така, скажи мені хоч ти?

Чутно звук машини. Наталка витирає сльози, починає діставати з сумки обід Петрові. Петро не знає, за що взятись — береться за кельму. Входить Іван Іванович Савицький, настрій у нього сонячний, як день сьогодні, він радий бачити Петра, і Наталку, і Мавку перед собою.

С а в и ц ь к и й

Привіт, друзі, привіт! Сонце яке розлоге!
Чого це ви, друзі, наче якісь роздратовані?

Пийте життя, доки воно дається вам пити.
Правда, Наталочко, гарне у нас джерело?
Придумав Петро. І руки у нього зі знаком якості.
Пийте. До речі, щоранку — води холодної склянку.
Потім — обтертись до пояса, потім — стойка на
голові.

Я щоранку на голові стою — дуже допомагає
Цілий день на ногах стояти.
А то життя, знаєте, як воно, кляте, лупить?
У сонячне сплетіння як влушпарить,
А ти до нього посміхайся сонячно!
Такий у йогів основний закон —
Мене Марина трохи підучила...

Н а т а л к а

Ї вона щодня стоїть на голові?

С а в и ц ь к и й

Вона не то стоїть, вона і ходить.
Вона затята дуже — вона йог із йогів.
А сила волі в неї! Просто лячно,
Коли вона комусь ламає роги.

Н а т а л к а

Кому ж вона ламає? Рогачам?

С а в и ц ь к и й

Ой дівчино, дивіться, щоб і вам...

Н а т а л к а

(сердито)

Мене вже вкрали — слави маю досить!

Вона викладає наїдки, приготовлені для Петра, на лавку, за-
бирає сумку і поривається йти. Петро намагається її затрима-
ти, та вона сердито вривається. Савицький трохи іронічно,
трохи лукаво спостерігає цю сцену.

П е т р о

Натко, зачекай! Іван Іванович тебе підвезе.
Кажу тобі, не ходи зараз сама, бо доходишся.

Н а т а л к а

Вже підвіз один... Вже доходилась...
(Виходить — вся в собі, вся — проти сонця і вітру).

Петро

Ось так і живемо. Ще не впряглися у віз,
А тягнемо не завжди воднобіч.

Савицький

Нічого, Петре, все це — квіточки...
А Мавка нам вдалась-таки нівроку.
І джерело твоє доречне цій красуні.
Марина буде нами задоволена. Марина буде...

Петро

Скажіть мені, чому вона раптово так
Знялась з майстерні, наче кимось гнана?
Щось сталося нагальне, кривдне, щось збентежило?

Савицький

Я, Петре, знаю цю жінку двадцять літ
І все ж, скажу тобі,— мізинця в ній не вивчив.
Натурщицею позувала в класі —
А я її в цій ролі дуже добре пам'ятаю.
Здавалось, нас вона вивчає, а не ми її.
Неначе не вона нага була, беззахисна,
Стояла біля груби, ледь прикрита хусткою,
А наче ми стояли перед нею
Нагі, оголені, ледь вкриті своїм ра́м'ям.
І кожного вона просвічує до дна
Своїми гострими, отими яструбиними очима...

Петро

І в мене, знаєте, теж почуття таке лишилось,
Що знає все вона про мене — день по дню.
Та не минуле зна, а те, що завтра буде.
«Ви, Петре, сирота»,— вона мені сказала зразу
І ледь по чубі провела рукою, ледь-ледь, знічів'я.
Мене і досі спомин цей здригає... аж дивно якось.

Савицький

Тож, кажете, вже гладила по чубі?
Та двадцять літ мене вона вже гладить,
Уже півчуба вивіялось геть — все на заміс пішло.
У неї все йде на заміс! Вона все місить, місить,
А потім з глини... та мені вже скоро ювілей,
А ювілей, юначе, це — шість десятків літ!
У вас ще ранок, що ви знаєте про ювілей?!

Коли прийшлося до цього, то скажу вам.
Ми, архітектори, якось зібрались в інституті,
Увесь наш курс — хто сивий, хто лисий вже.
Пузанчиков — той кафедру посів у Львові,
Той має вже проектний інститут,
Той має премію за будівництво в Братську,
Той, хто не мав ні голови, ні спритності,
Все ж на дітей зо трое розстарався...
«А що ж наш ленінський стипендіат Савицький?» —
Спитала наша Клава Біловзорова,
Єхидно так, дошкульно так спитала:
Баби завжди заплатять по рахунку,
Дарма що вже минуло літ чимало,—
У неї ж був рахунок пам'ятливий!
«Хто має премію, хто кафедру — Іван Марину
має!» —

Сказав дотепник наш Микола Безпритульний...
Курс гримнув сміхом, Клава Біловзорова
Мене поцілувала, щоб не супився,
А я собі отої миті здумав,
Що справді, крім Марини, у житті
Нічого я не мав, нічого я не маю!
Була ще дружба з Турчином Михайлом,
Та все ж Марина там була виною.
А найлихіше те, мій юний, мій бездумний друже,
Що не була вона й на мить моєю.
Коли помер Турчин, то я ожив в надії,
Та вона ходить коло його пам'яті
Вірніше, ніж колись коло живого.
«Нарешті,— каже,— знаю я тепер,
Кого любила я, але не так, не так любила...»
Пішла в роботу, наче віл в заміс...

Петро

(про себе)

Щось я такого наче не сказав би...
А правда, що Турчин її у ресторані?..

Савицький

Ви б тільки бачили, яка вона була!

Петро

(показує на Мавку)

Та он така!

С а в и ц ь к и й

Така, та не така! Турчин ліпив тут Мавку,
А в ній було щось нищівно нежіноче,
Гнітюче щось. Безжальне і веселе.
От уяви собі. Дивна. Крутойдуча.
Чоло високе. Подборіддя точене.
Брови майже зрослися до купи.
Вражали дивовижно великі очі.
І ще — з обличчя просто-таки біла енергія.
Погляд допитливий, виразний, соколиний!

П е т р о

(похапливо)

Така ж вона лишилася і зараз.
Її я чую погляд, наче тінь од яструба.
Та чую ще, як вона хоче скинути
Із пліч якийсь тягар,— невидимий, тяжкий.
Ось з нами вона бавилась знічев'я,
А доля наче їй вп'ялася в загривок
Тяжкими пазурами невідчепними.
Вона ж її ніяк стріпнуть не може. Чи не хоче!

С а в и ц ь к и й

А ви, юначе, око пильне маєте
І руки маєте тямущі достобіса!
Хвалю за це! Марина швидко буде
Знов над Затишним, у своїй майстерні,
То й нам тут коло неї повиднішає...
П'ять років скоро, як помер Турчин.
Вона завжди в майстерні любить бути
В ці дні його — і повнить смутком душу,
Мов смуток той за сонце поживніший.
Щось моторошне є, коли буяння плоті
Себе вганяє у цемент і камінь,
Коли прекрасна жінка в пишнім цвіті
Дитя не тулить у пориві матері,
А доцвітає над електрозваркою,
Немов заклята чимось і для чогось!
Та годі нам про це! І справді, годі!
Давайте зріжемося у доміно.
(Витягує доміно).
Коли віддамо доміно жінкам —
Найсуттєвішу перевагу мужчини,—

Тоді вже пиши пропало:
Повертає на матріархат.

Петро

Аж дивно чути ці слова від вас.
Одне із двох: або ви тяжко любите,
Або ви заздрите ще тяжче, аніж любите?!
Давайте — доміно так доміно...
(*Береться за гру*).

Савицький

Доміно — головне. Аби нас жінки не зрушили
З оцих чоловічих найтривкіших позицій.
Доміно — це остання гідність мужчини.
Всю решту жінки в нас одвоювали...

Майстерня прибрана, заметена. Підлога побризкана водою.
Марина позирає в дзеркало — вона в блакитному гольфі, який
вигідно окреслює її бюст, на шиї — бурштинове намисто. По-
всюди в глечиках і в вазах стоять лісові квіти, особливо бага-
то дзвоників. Іван Іванович Савицький сидить на тахті, гортає
журнали, зазирає в газети. Впівока позирає на Марину, яка
ніяк, здавалося б, не може дати ради своєму пишному золо-
тистому волоссю.

Марина

(*удавано сердито*)
Жінки хоч лисіють вже о моїй порі,
А я цю скирту чешу, чешу, бороную,
Лиш борони тріщать — ці гребінці нещасні!
(*Викидає зламаний гребінець у ящик зі сміттям*).

Савицький

Марино, навіщо ти чіпаєш Соковитого? Він не
простить.
Він премії тобі не дасть. А ти ущепливо так
під'їдаєш:
«Композиція Віолети» розвивається по спіралі.
«Віолета» —
Відмінний зразок насправді круглої скульптури.
Мені
Вона нагадує «Юлію» незабутньої Мухіної». —
Кожному ясно, просто-таки здер композицію
Соковитий!

Але ж він всесильний тепер в Академії.
Він знов тебе Турчином погасить:

«Там, де Марина Турчин розвиває традиції
Нашого незабутнього, нашого друга Михайла
Турчина,
Там вона справді на висоті — і пластика,
і композиція!
Коли ж вона забуває про класичні зразки,
Нам жаль її темпераменту — неорганічність
вражає...»

М а р и н а

Скажи, Іване Івановичу, справді всі вважають,
Що я лиш Турчином живу в скульптурі?
Ти ж знаєш: я спершу лиш була його руками,
А потім, потім... це ж я спроектувала все до краплі
З тобою вдвох той монумент над Чорним лісом,
Який вважається тепер шедевром Турчина.
Ти ж знаєш сам, він навіть опирався,
А потім через зайнятість махнув на все рукою...
Вів курс, в Італію поїхав... Ми ж добре знаємо.

С а в и ц ь к и й

Зате, як діставав він перший приз,
Він голосно подякував нам — і тобі, й мені.
Цей приз мені до речі зараз був би,
А ти от під'їдаєш Соковитого...

М а р и н а

Михайло дивно під кінець змінився.
Я — вся його, мене почав з нічого він.
Коли ж я трохи вбилася у пір'я
І стала дещо міркувать по-своєму
І виставлятихсь все-таки від себе,
Хоч всі вважали, це Михайла почерк,
Тоді Турчин не раз мене підкушував,
А потім навіть просто познущався...

С а в и ц ь к и й

Я пам'ятаю: це коли ти «Леонтовича»
В Москві уперше виставила, — і без нього.
О, він тоді глузливо під'їдав:
«Іване, бач, — яйце вже курку вчить».
Коли ж до тебе підійшов Перчаткін
Й тобі потис прилюдно руку у Манежі,
Михайло вийшов — ти ж тоді заплакала...

М а р и н а

Він ревнував мене, спершу — як жінку, потім — як митця.

Остання ревність глибша, незбагненніша.

(Марина підходить до портрета Михайла Турчина і продовжує розмову, яку почала була з Савицьким).

Такі от ми, Михайле, за п'ять літ

Без тебе стали пліткарі, базіки, вертихвістки.

Це я про себе лиш — не про Івана.

Іван розумний, обережний, витриманий,

А Соковитому — то він підносить фалди,

Які і я повинна б теж підносити,

Та в мене руки судомить ревматизм.

А так, Михайле, що ми варт без тебе...

Входить баба Степанида, за нею Наталка з Петром. Баба Степанида, як завжди, з кошиком, Петро тримає пляшку. Наталка — букет квітів. Вона підходить до портрета свого дядька і ставить квіти в порожню вазу. Марина вітається з родичами: зі свекрухою та з Наталкою цілується, з Петром ручкається; Іван Іванович з усіма розкланюється.

С т е п а н и д а

Як в тебе затишно, Марино, як заквітчано!

М а р и н а

Сідайте, мамо, Наталочко, і ти сідай з Петром.

Всі сідають за імпровізований стіл, зроблений зі скульптурного станка. Марина виносить з кухні бутерброди, пляшку з вином, чарочки.

Оце, мамо, я повернулася з Ризької скульптурної бієнале.

Щоб ви тільки знали, як там приймали Михайла!

Одна газета писала, що, каже, такого ще не було —

Стільки легкості, грації, наче це і не граніт!

С т е п а н и д а

Це ти про ту фігуру, що ти ото гола-голісінька,

Наче ідеш купатися, а чоловіків ніде нітелень?

Дуже й мені вподобалася — ти там ще геть

молоденька.

М а р и н а при цих словах трохи зашпортується, Іван Іванович насторожено дивиться на неї, Марина знову веде нитку розповіді.

М а р и н а

Вийшла я якось ввечері з товаришкою пройтися.
Вечір такий синьоокий, в озері лебеді плавають.
Хотіли ми подивитись на наші скульптури ввечері.
Стоять вони там, на площі, стоять під відкритим
небом.

Аж бачимо: бійка на площі — школа іде на школу,
Вірніше, десятий клас іде на десятий клас,
В руках — портфелі, ломаччя, пояси з мідними
бляхами.

Монтеккі з однієї школи на Капулетті з іншої йдуть.
Дівчата книжки тримають, під'юджують і регочуть,
А одна з нетерпіння ще й груддя сама кидає.
До крові дійшло. Борюкаються, сопуть,
вовтузяться —

Вже не один і на землі лежить.
І біля них скульптури валяться — це ж все на
виставці.

Побачила я свою Сольвейг — вже вона хитається,
Ще хвиля, бачу, і зіб'ють бешкетники...

Схопила я якусь тяжку ломаку — і ну на них!
І крию їх найтяжчими словами, і на дівчат, і на
дівчат.

«Ах ви ж,— кажу,— розкудлані дівчиська,
Негайно розтягніть це люте кодро,
Бо порішу!» Товаришка за руку:
«Тікай, бо вб'ють, дивись, які розлючені!»
Та все ж дівчата мене справді виручили,
Ми розтягли збісілих хлопчаків...

П е т р о

Чого вони казались так? А ваша Сольвейг?

М а р и н а

Бо Вовка з однієї школи закохався
У Сольвейг з іншої — навпроти — школи.

Н а т а л к а

Так-таки й Сольвейг звалася та дівчина?

М а р и н а

Наталочко, була я в цих двох школах.
Була, була в тих двох десятих класах.
Мене ж таки так пройняла цікавість,

Що я вже не змогла себе здолати!
Так от, про Сольвейг — в одному класі шість дівчат.
А в іншому, то тільки п'ять — всі Сольвейг!
Та річ не в тім. Всі знають і про Ібсена.
Я не про те. Чому ж нема поваги до мистецтва?
Бо цілих аж два роки із мармуру я Сольвейг
добувала,

Мусила розказати їм усе до краплі —
Так слухали, аж моторошно стало, аж я
розплакалась...

Марину і зараз щось доводить до сліз. Іван Іванович стискує її руку, а бабця Степанида намагається полегшити ситуацію невістці.

С т е п а н и д а

Посієш на городі соняшники на насіння.
Так гарно світять — весь город осяюють,
А хлопчурня ввірветься, скрутить голову.
Якби ж насіння вже було — жаль був би менший.
А то таке — як це йому не втямити,
Що воно гарно, так душевно, сонячно
Од того соняха, нашо ж ти шию крутиш?
Йй-бо, скрутила б шию, щоб зловила!
Бджола до нього липне, картопля підростає,
Стає навшпиньки, щоб заглянути
Йй причепуритися перед свічадом,
А він, стервець, зелену шию трощить!

М а р и н а

Спасибі, мамо, я ж про те й казала.

Марина підходить до свого скульптурного станка, відкриває щойно виліплене в глині погруддя Михайла Турчина. Обличчя нервово, худорляве, руки різко закидають назад густе хвилясте волосся. Од погруддя віє молодістю, енергією і задумою.

С а в и ц ь к и й

Дивись, зробила і не показала.
Я наче щось передчував...

М а р и н а

Таж я хотіла, щоб сюрприз всім був.
Що скажете ви, мамо, впізнаєте сина?

Степанида підходить до погруддя, обдивляється його з усіх боків, зазирає в обличчя, наче справді хоче його впізнати чи не впізнати.

С т е п а н и д а

Моя дитино дорога, та що я в цьому тямлю?
Щось є від мого сина, щось від твого є,
Бо ж він... це твій... його ти народила.
А руки дійсно так він закидав, мов крила,
Коли збирався щось важке сказати,
Він... *правду* так народжував.

М а р и н а

Як ви сказали гарно — так родив він *правду*.

П е т р о

Я пам'ятаю, пам'ятаю, Марино Іванівно,
Як ви до нас в інтернат з ним приходили.
Він у шкірянці був, волосся сивувате,
І дихав тяжко так, мов довго вгору біг...

Н а т а л к а

Мій дядько вічно хворий був, я пам'ятаю.

П е т р о

А ви були при нім неначе медсестра,
Все поправляли галстук, все гамували його —
Були ви у зеленому ядучому костюмі,
Камея була під шиєю. На руках були срібні кільця,
Дівчата казали — грузинські...

Н а т а л к а

(іронічно)

Ну й пам'ять в тебе на жіночі вбори!

М а р и н а

Було б йому зараз шістдесят. П'ять років не дожив.

Н а т а л к а

(тихо)

Та, може, був би і дожив...

М а р и н а

(не звертаючи уваги)

Добрішої людини я не знала.
Він народив мене — я з ніг до голови його.
Я — його дитина. За світлу його пам'ять!

Всі пригублюють. Наталка ледве торкається губами і відставляє. Петро п'є, уважно дивиться на Марину. Марина перехоплює його погляд і п'є залпом, наче у воду кидається з урвища. Іван Іванович робить усе пристойно, інтелігентно. Баба Степанида п'є, щоб сказати, не змовчати.

С т е п а н и д а

Він так хотів дітей — ти не хотіла,
Скільки я тобі материнки виносила!

М а р и н а

Мамо, моя доля — дітей кам'яних родити.
Вже стільки народила — скільки ще родити!
Снився сон мені сеї ночі.
Пливу я на кораблі, на вітрильнику.
Шторм лютує, а я маю родити.
Знаю, тоне вже корабль, вже кінець.
Та хай навіть корабель потоне,
А все ж розродитись я маю:
Мучусь і стогну, а щогли тріщать,
Дев'ятий вал заливає палубу,
Мені ж найголовніше — родити!

Всі здивовано дивляться на Марину, вражені якоюсь одчайдушною відвертістю її затаєної сповіді.

П е т р о

(намагається вивести розмову з незручної ситуації)
Тоді Михайло Васильович Турчин розповідав нам,
І я запам'ятав це слово в слово,
Як вони Жовтень в Бухенвальді святкували.

М а р и н а

Спасибі, Петре. Зачекайте. Зараз.

Марина поспіхом виносить магнітофон, шукає відповідну касету з-поміж інших, Петро їй допомагає, Наталка оторопіло дивиться на них.

М а р и н а

(пояснює)
Тут саме є ця моторошна оповідь.
Спасибі, Петре, я вже тут сама...

Г о л о с Т у р ч и н а

(грудний, уривчастий, схвилюваний)
Хто може сказати, звідки це почалось, хто ниточку
розмотав?

Має дивну властивість ця проста і лиха історія,
Кожного разу розповідаю, неначе вперше проказую.
Веду розповідь кожного разу, неначе уперше чую,
І наче це все не зі мною, наче я сам там не був.
Очужіння приходить, не відчуження —

відсторонення, може.

Час все винищує... Вогонь пам'яті є серед попелу
пам'яті!

Хтось виказав, що ми збираємось Жовтень

відсвяткувати.

Стоїть наш барак. Сіріє ще. Німці когось чекають.
Бачимо — йде поволі. Наближається. Бачимо —

жінка.

В гестапівській уніформі. Красива, як сто чортів.
Скільки живу на світі — дивнішої жінки не бачив.
Очі сам бог малював. Волосся пшеничне. Злі губи.
«Комуністи, комісари, жиди — три кроки вперед!» —
Проказала. Порахувала. Залишилась вкрай

задоволена.

Вийшли всі ті, хто у списках фашистських числився.
«Решта — гайда на роботу!» — нагайкою ніжно

тріснула.

Лишили всі нас. Шістдесят нас лишилось стояти.

«Шапки зняти!» — гукнув шарфюрер Зоммер, кат
Бухенвальду.

Жінка весь стрій обійшла, всіх уважно оглянула,

Єхидно так усміхнулася і голосно проказала:

«Вітаю вас всіх зі святом Жовтневої революції!»

Німці здригнулися, усміхнулися, знов здригнулись.

Повернулася гестапівка круто. Пішла. Ескорт —

за нею.

Лишилося кілька наглядачів з вівчарками по боках.

Стояли ранок, стояли ми день, вечір стояли.

Вночі почав дехто вже падати — прожектори били
в лице.

Хто падав — вівчарки одтягували. Тому — каюк,
тому — смерть!

Новий ранок почався. Лишилось дванадцять на

ранок.

Дванадцять лишилося стояти. Решта — мертві

лежали.

Хто тяжко конав ще, хто вже захолов.

Третього ранку знов прийшла та жінка.

Я ледве хитався: штовхав то переднього,

То хилився назад, то бився в боки,
Зліва друг стояв коло мене, справа — мертвий стояв.
«Скінчилося свято?» — ехидно вона запитала.—
Прошу тепер до мене, прошу тепер за стіл!»
Одинадцять нас сіло за стіл із шістдесяти.
Чотири з п'яти загинуло, кожен п'ятий лишився.
«Вітаю вас зі святом Жовтневої революції!» —
Знов привітала нас моторошна красуня.
Потім на мене, бачу, синім льодом позиркує:
«Вистояли ви як? Ви ж серед них—дитина-дитина?»
Кусаю собі язика, а він їй, покусаний, каже:
«Зліва — сибіряк Вася був, справа — грузин Ніко,
Зліва — поляк був Ян, а мертвий стояв югослав,
Нікуди було падати, падаю, а не впаду!»
Вона підійшла до мене, підняла підборіддя

нагайкою:

«Молодий ти, а напханий пропагандою!
Ти вистояв, бо ти скульптор: міцний ти в ногах.
Завтра будеш мене ліпити. Виліпиш — будеш
вільний».

І випила чарку за мене на здивування друзів.
«Що за напасть на мене така оце накотилась»,—
Гадав я вночі на нарах. Хлопці вже підозріло
Стали дивитись на мене. «Я ж тебе виліплю, суко!»

Марина під час цієї розповіді нервово ходить по майстерні,
то квіти переставить до погруддя Турчина, то цигарку заку-
рить, то сяде в кутку на пні — і зрушити її годі. Петро дослу-
хається то до голосу Турчина, то стежить за Мариною. Баба
Степанида тихо-тихо плаче. Наталка погладжує їй руку, то
цілує її, то лашиться.

Працював я на фабриці керамічних виробів СС.
Робили ми сувеніри — їх гостям дарували на
пам'ять

Про відвідини концентраційного табору Бухенвальд.
Гідну марку всі вироби мали: череп і кості.
Позувала вона мені з вівчаркою вдвох.
Чоловіка її, генерала, вбили на Східному фронті.
От вона й лютувала: «У вас десь, в лісах на Волині!»
Ліпив я її, а хлопці що день — то бісішали,
Ліпив її дивне обличчя — красиве, хижє і
моторошне.

Знав — свою смерть ліплю. Якось цілу ніч працював.
Виліпив все, що надумав, виліпив все, що міг.
Ввійшла вона, глянула — враз кобору одстебнула,

А я фартуха собі мну, умитий, готовий до смерті.
Кулю за кулею вона всадила в обличчя
Скульптурі, своїй подобизні, кулю за кулею.
Вівчарка на мене кинулась, ліктем я затулювся,
Вона вівчарку пришила і геть подалася...
Помста моя кентавр народила скульптурний:
Голова есесівки в кашкеті, а тулуб — вівчарки.
Собака мене закривавила, я ледве в барак прийшов.
Хлопці нарахували в скульптурі дванадцять
отворів...

Втік я тоді із друзями до словаків у гори,
Навіки запам'ятав гестапівку люту
І свято Жовтня у Бухенвальді — навіки.

Голос Турчина затихає. Сумовита тиша опановує майстерню.
Марина погладжує магнітофон. Петро неначе збирається щось
сказати, та похоплюється. Слово належить матері Степаниді.

С т е п а н и д а

Господи, який він був збитий, наче і не людина.
Нешрамованої долоні на спині не віднайдеш.
Як вони, іроди, над ним коверзували.

П е т р о

Він нам розказував в інтернаті, і ви тоді там були,
Правда, Марино Іванівно? Він більше про те, як
стояли:
Це я запам'ятав. А в хуртовину везеш, було, по
морозі
Хлопцям харчі — на тиждень буран їх відрізає.
Головне — вистояти.

Н а т а л к а

Думаєш, тітка тебе пам'ятає в отім інтернаті?
Скільки було вас там, жевжиків! Ціла прірва!

М а р и н а

Вуса в Петра вже сіялися. Я тільки й дивилася
на них.

П е т р о

А я... А я дивився на ваші руки. Лице, бачу, писане,
А руки такі... як в бабці Степаниди... тепер.

Йому трохи незручно за ці слова. Він починає ходити по
майстерні. Наталка підходить до нього, щось шепоче йому на
вухо. Петро заперечує. Наталка ображено відходить від нього.

Степанида

А чого це тобі мої руки не до вподоби?
(Простягає свої руки вперед, дивиться, наче вперше побачила).

Руки чіпкі ще, було б лиш кого обняти!
Пірвала б якого дідору, закліщила б, не оддала б.
Добре тобі, ти — парубок, перекотиполе,
А дівці треба тримати руки замком...
Піду я, Марино, спасибі, що нас приймала...

Марина похоплюється, метушиться, наче чи щось сказати не встигла, чи щось зробити забула. Вона бачить, що і Петро з Наталкою йти збираються, вона підходить до них.

Марина

Я буду вас просити — обох — мені попозувати.
Наталко, вас я хочу своєю Мавкою зробити.
Петре, а вас... вас — Лукашем. Про комплекс мрію я.
Не я, вірніше, Михайло Васильович мріяв про нього.
А ви, Наталочко, в таку красуню вигнались,
Що гріх таку красу і не увічнити, їй-богу, правда!
Ну то й Петра вже коло вас. Тож як, Наталочко?

Наталка вже готова була відмовитись, але дячина так уміє просити. А Петро аж сьє од задоволення. Іван Іванович уважно стежить за цими запросинами. А бабця Степанида і собі туди ж.

Степанида

А як же я? Баба Яга у тебе не ваканція?

Наталка

Дячина вміє так солодко влещувати.
Якось прибіжу, може, в суботу чи, може, в неділю.

Коли Марина проводить родичів, Наталка раптово бачить у кутку дерев'яні качалки спортивні. Вона підіймає їх з підлоги і обережно кладе біля погруддя Турчина, біля квітів.

Степанида

(посміхається)

Так, так, Наталочко. Це — добра пам'ять.
Аби невістка... аби трималася, нас не цуралася.

Марина

(не звертаючи на це уваги, до Петра)
У вас рідкісне обличчя. Хто ваші батьки?

Петро

Йй-богу, Марино Іванівно, хотів би сказати — не
знаю.

Я з тих, із підкинутих. Мене віддала відразу
в притулок.

Не бачив її ні разу, чесно кажучи, й не кортить.

Марина

(сахається)

Які лихі слова! Про матір так казати!

Петро

Я, Марино Іванівно, навіть слова цього не визнаю.
Бачите, яюсь існую. Шофер першого класу.

Марина

Навіщо стільки іронії? Приходьте яюсь. Не
цурайтесь.

Марина з Іваном Івановичем проводять гостей. Невдовзі Іван Іванович повертається. Він заінтриговано підходить до погруддя Турчина, уважно його роздивляється. Мимоволі бере в руки дерев'яні спортивні качалки, починає робити вправи, розмахує ними з пристрасстю неофіта-спортсмена, коли до майстерні повертається Марина.

Марина

(сердито)

Дороженька свекруха мене опередила тихо,
Щоб я до Петра клинці не підбивала. Господи!

Савицький

А й справді, безстороннім стороннім — теж видно.
Чого молода качалки сюди поклала?

Марина

Щоб міф не видихнувся! Чого так на мене дивишся?
Кожна порядна сім'я не без міфів, Іване.

В українській сім'ї жінка мусить мати качалку:

Це її скіпетр і булава, шабля її і держава.

Вона нею править сім'єю і волоцюгою чоловіком.

У нас сім'я була з Турчином — сім'я навпаки.

Він качалку тримав у руках. Я була волоцюгою.

Чесно кажучи, я сама міф про качалку створила.

Яюсь свекрусі сказала, що Михайло мене

колошматив

Качалкою, прибрехала їй, ще й сплакнула.
Степанида сина-то лаяла, але рада була, радісінька,
Невістці три дні стелилася килимом.
Племінниця і тепер качалку поклала дядькові —
Бюст чоловіка може теж ожити, коли вдова загуля.
Як вони дружно Петра свого затуляють,
Наче це протипоказано — мені викрасти злодія?!

С а в и ц ь к и й

Марино, я бачу — ти знов входиш в азарт.

М а р и н а

Ти чув, знов свекруха мені дорікає,
Що невістка гуляща дітей не хотіла, а він...
Ти ж чув-таки? Чув? Десяток років грала я
комедію,
Чи драму, чи трагікомедію — Михайло мене просив,
Щоб я була винна у нашій довгій бездітності.
Скільки трав свекруха мені носила,
Як мене лікувала — аж я просльозилася...
Що ти знаєш, Іване, про нас, про Турчинів?!
А все-таки щось він від мене приховує...

С а в и ц ь к и й

Хто приховує, Марино Іванівно?

М а р и н а

Однополчанин твій, Іване Івановичу,
Мій любий чоловік Михайло Васильович Турчин.

С а в и ц ь к и й

Ну й дивовижжя! Не збагну ніяк жіноцтва.
До родича молодого — любісінько вона
залицяється.
А чоловіка покійного — ревнує, наче живого.
Ну як мені вас розуміти? Бігає за живим —
Про покійного перепитує: де був? з ким ходив?
На кого ласо подивився Михайло Турчин
В енному році до нашої, до радянської ери?
Я б одружився з тобою — ти опираєшся.
Молодим вона вже зайнялась. Ще й цікаво їй,
Що він родич неначе, ще й позмагається з молодію!

М а р и н а

(сердито, навіжено, буйно)

Коли вже скину крила Турчина з своїх плечей?!
Ненавиджу. Розбила б це погруддя!
*(Кидає в Турчина глиною. Вибігає. Савицький
розводить руками — він вражений).*

Кінець першої частини.

МІСЯЧНЕ ІНТЕРМЕЦЦО

Марина спить і не спить. Дивне місячне світло заливає майстерню. Марина підводиться на тахті і бачить, як в прочинені двері повільно не то входять, не то впливають дивні постаті. Все це наче сповито серпанком. Навіть важко дібрати, який голос якій постаті належить. А місячною стежкою з озера і з-над озера лунуть і лунуть дивні істоти — вони заповнюють усю майстерню, сідають на лавки й на пеньки, на гранітні куби й мармурові брили. Марина в нічній сорочці теж серед них скидається на сповиду. Вона хоче зачинити двері, та це їй не вдається,— разом з туманом, разом з димом, разом з місячним сяйвом дивовижжя озерне, лісове, болотне, людське, мистецьке, всіляке заповнює Маринину робітню — скульпторка знов сідає на тахту, та й там вже тісно-тісно. Ангресолі теж заповнені. Все стоїть, сидить, дихає. Місяць над усім.

М а р и н а

Ух, як в автобусі десь на Обухівській дорозі!
А хто це там стоїть, стовбичить на порозі?

Виділяється постать з порога, це дівчина у весільному вінку.

Д і в ч и н а

Я — Мавка по-весільному убрана,
На тім'ї в мене досі ние рана,
Тебе жахаю досі власним видом,
Я — Мавка, Мавка, збита самоскидом!
І я — це ти, Марина, в двадцять літ,
Коли тобі безмежжям дихав світ,
Ти поклялась нас в глині воскресити,
Звільнити з каменю, у мармурі відбити.
Сповити в гіпсі, вилити у бронзі...
А я стою і досі на порозі...

М а р и н а

Та ти ж-бо є. Ти ж Мавка Турчинова.

М а в к а

А де ж твоя? Про тебе зараз мова.
Ти ж марила так Мавкою своєю,
Що сяйвом затріпоче над землею,
І людські очі вмикються у сяйві —
Чи це слова лиш? Забаганки зайві?
Ти ж марила створити сад скульптури,
Небаченої, дивної структури
Грозилась в бронзі видива відкрити!
Так — ми твої всі марення-набриди,
Яких ти спородити обіцяла
І вивести по виставках, по залах
В майоліці, у дереві, у бронзі.
Таж досі стоїмо ми на порозі...

Суцільне зітхання всіх постатей у майстерні і поза
майстернею. Тріскають рами, лопається скло, постаті
всідаються знадвору на вікна.

Х о р д и в н и х і с т о т

Ми прагнемо жити, ми прагнемо бути!
Нас треба з твердого каміння добути,
У скелі знайти між крихкого каміння,
Нас треба добути з твердого коріння!
Плети нас з заліза, вари з арматури,
Здирай із нас рашпілем чорнії шкури...
Ти ж стала на герць із своєї принуки.
Звільни з небуття нас! О муки! О муки!
Виборсуй нас з дерева, лий нас із міді,
Немов Мікеланджело, Мештрович, Фідій,
На тебе, на тебе чекаєм роками!..

М а р и н а

(в риданні простягає руки)
Жіночими, бабськими цими руками?!
Та це ж бо сучасне тривке божевілля!
Двадцятого віку мужчинське похмілля!
Отак хизуватись і кпить над жінками.
Жіночими, бабськими цими руками?!

Х о р д и в н и х і с т о т

На тебе, на тебе чекаєм роками!
Ти двадцять літ вчилась — тобі уже сорок.
Всі примхи, всю нехіть, під лютий під корок
Візьми й зажени — хай лютує там джином.

Всі сумніви геть, всі сум'яття — колином!
Ти — мусиш, повинна, ти скарана конче,
Ти — нас породи, наших душ оборонче,
Нас виняньч і виладкай. Дай свої груди
Над всі очмаріння, простуди, огуди —
Ти нас молоком напоїти повинна:
Ми світу твого кам'яна половина,
Ми тулимось всі до твого до лона,
Тож будь нам тверда, мов корінфська колона.
Ми станем гранітними в тебе роками...

М а р и н а
(звертається до Мавки)

Жіночими, ніжними цими руками?!
Ти, Мавко, скажи, моя юнь черешнева,
Ти місячна теж, вся з блакитного мрева,
Це ж Мавчині руки я геть розплескала
На два корневища, химерні лекала,
Розбила, розгупала тіло до краю,
Я ж сина так хочу, що, Мавко, вмираю,
Й не знаю уже, чи зачнетесь у лоні
У проклятому цім, кам'яному полоні!
Ще ж тіло жагуче, пекуче, бджолине,
Ще тіло до тіла у шалі прилине,
Прив'ється, приб'ється, ще як пришаліє,
Вустиами уп'ється, вогнем пожаліє!
Я ж, господи, двадцять вже літ одробила,
Молотом біла у тім'я зубила,
Гнула, ламала, свердлила і терла,
А їдь мою молодість жерла і жерла.
Де ж моя талія ділась осина?!
Хочу так сина! Прагну так сина!
Плечі мої — хоч Піддубному рівня,
А я ж богорівна була, як царівна,
А зараз — то можу хоч сосни валити,
Рейку підняти, розвергати плити...
Годі вже, годі — хочу бабського щастя,
Як Химка і Текля, як Ніна і Настя,
Родити, любити, вслід за пелюшками
Ходити вночі із нічними горшками
За сином, за донькою... Годі вже! Годі!
Щастя жіноче — бути насподі,
А я подалася у жриці Феміні
І нахлепталася крові і піни!

Ну й що з того дива, що я наробила,
Що я народила дітей од зубила,
Ще трохи од рашпіля, од кувалди і молота,
А тепер ось живу, вся уколами сколота,
Як ровесниці сколоті всі поцілунками.
Я хочу пробігтись волинськими луками,
А він щоб за мною з палкими руками...

О д н а ч а с т и н а х о р у

Плекав нас Турчин роками й роками!
Ми — діти його, його мрії химерні.
Він ніс нас крізь попіл дорогою з терній,
Бо ми народились йому в Бухенвальді,
Коли він каміння тесав під Вівальді,
Під Брамса і Моцарта, коли він був битий
І кров'ю братів, мов рососою, залитий.
Він вимріяв нас у смердючій бараці,
Коли загасав по принизливій праці,
Йому ми світилися, бігли з Волині
Туди, в Бухенвальд, по знайомій стежині.
Він мріяв поставити нас на галяві,
Щоб Леся світилась в кожній поставі...

Хор розділяється — один за одним постають персонажі «Лісової пісні».

П е р ш и й

Я «Той, що греблі рве!» Турчин мене не поставив.
Ти мене не поставила тут, над озером. Мені буль-
дозером вже ногу переїхали. Суперцемент, залізо-
бетон у греблях — зроби мені руки з атомних бое-
головок. Тротил такий миршавий! Народи мене,
народи!

Д р у г и й

Я «Той, що в скалі сидить». Головне — пересидіти.
Хай там собі — хто кого. Головне — не голова го-
ловна, а сідало. Мене робити треба з лабрадориту,
переконати мені треба людей, головне — не голова,
не серце, не душа, а сідало, сідниця, сідалище. Не
сиди — народи!

Т р е т і й

Я — трохи Перелесник, трохи Пер Гюнт, трохи Пет-
ро. Трохи твій. Трохи Наталчин. Чия візьме. Я —
мужчина феміністичної доби. Я — сам собі навди-

вовижу. Різьбити мене тільки з рожевого мармуру,
і, звичайно, щоб возлежав я у жінки на руках. На-
роди мене!

Ч е т в е р т и й

Я — дід Водяник. Кожен мене за бороду смик та
смик. Завод як випустить воду іржаву, смердючу —
з русалочками хоч підіймайся на тучу. Зроби мене,
народи мене з чорної скелі, підійми мені вуса весе-
лі, щоб діти мене за бороду смик та смик. Народи
мене, жінко, я — дід Водяник!

П е р ш а ч а с т и н а х о р у

(декламує злагоджено і вимогливо)

Як заповідь для тебе — губи в губи —
Лишив Турчин тобі гранітні куби,
Лишила доля тобі горді скелі,
Щоб нам тесала ти у них оселі,
Щоб в темних полисках лабрадориту
Ти силу буйну і несамовиту
Лишила нам, своїм камінним дітям!
Ми ж по тобі стоятимем століття.
У тебе стане, стане люті й сили
Вергати брили і тесати брили,
У тебе стане мудрості та блиску,
Щоб розгойдати кам'яну колиску,
І немовлят у камені сповити,
І сонцем кожен блиск його обвити —
Звільни нас. Дай нам виміри і форми.
Своє захлання поклади за норми,
Які не здатен осягти мужчина!
Ти — жінка, перевозміст, первопричина.
Невже ти піддасися першій зморі?
Таж цілє завжди лежить у перекорі,
У непокорі каменю й металу.
Покликання не кидай на поталу
Житейській звабі і житейській млості...

М а р и н а

(жагуче)

Таж прагну, щоб зімліли мої кості,
Щоб тілонько мое ошаленіле,
Од попелу любові посивіле,
Все прожаріло аж до дна, до денця —
Оце така у мене поведенція!

Коли ж мені любові ще чекати,
Коли ж іще дитя моє окате
В мені заб'ється, як не нині — в сорок.
Для жінки як за сорок — то вже морок,
Я ж хочу засвітитись в слові «мати»,
Я прагну сина! Буду сина мати!

Д р у г а ч а с т и н а х о р у

Ти навіжена жінка — тим прекрасна!
Нехай клекоче сила незагасна
У пристрасті твоїй, твоїй любові!
Та це ж у тебе стрічі випадкові.
Був? Не було! Є? Випадково зникне.
Твоя душа в скорботі вся зникне.
І що візьмеш ти із жури-скорботи?
В нещасті мало щастя для роботи.
А ми ж твої, твої дівочі мрії —
Були ж у тебе мрії кам'яні,
Бриласті, бронзові і мармурові —
А кожна мрія прагне сили й крові!
В твоїх ровесниць — доньки наречені,
Ти ж затялась на кам'яному вченні
Й Наталку, свою доньку, хочеш збути!
Цьому не бути! Ні, цьому не бути!

М а р и н а

(затаєно)

А може, тут заграють мої сили!
Я ж хочу так йому сказати: «Милий!»
А може, тут — на це немає ради! —
Життя поставлю, щоб його забрати!
У тому й суть що не вона — молодша,
А я йому зроблюсь-таки солодша,
Ніжніша, материнськіша урешті,
Я ув'язню в солодкому арешті.
Що в цьому грішне? Може, неморальне?
Смішне? Глузливе? Для жінок повчальне?
Та це вже що? Коли молодше диво,
Його уже й любити неможливо?
Це чоловік як старший, то він може,
А коли жінка старша, то крий боже!
У цьому суть? О кам'яні мрії —
Як вам бракує в черепки олії.
Я — кам'яна. Отож закам'янію

І вирізьблю свою камінну мрію.
Я — кам'яна. І хочу я на камені
Збирати свої крила переламані...

Друга частина хору теж розділяється — один за одним постають персонажі Марининих мрій, виплекані людством і нею образи.

Перша постать

Я — Беатріче! Ти ж мене обіцяла виліпити ще на першому курсі. Чи вирізати з дерева — смолисту, соковиту красу розкішну, грішну молодого світу. Спороди мене!

Друга постать

Я та, що мала б бути Жанною д'Арк. Я мала зайняти перше місце на Міжнародному фестивалі в Марселі.

Чому в тебе я лиш на папері?
Бодай в глину мене переведи.
Народи мене, народи!

Третя постать

Я — Наталка Полтавка, полтавцям мене ти обіцяла. Я маю стояти коло музею Котляревського, дивитимусь на Поділ. Брила мармурова буде біла, але чорноброва. Чи ти так, обіцяла вряди-годи? Народи мене, народи!

Четверта постать

Я — жінка зоряна, я — Чайка, я — Аеліта. Ти зачала мене минулого літа з граніта. Я — диво крилате на білому світі, закрию крилом цей світ од біди. А ти не хочеш мене народити! Негайно роди!

Жіноча частина хору

(береться за руки і декламує з викликом, з пристрасстю, наступаючи на Марину)

Ми всі — ненароджені діти твої,
Ми мусимо вийти на світ з твого лона,
Хай їсть суета, мов мушині рої,
Таж ти войовнича, ти — безборонна!
Закохуйсь, впивайся, розводься, роди,
Розвись пелюшки мов знамена...
Та знай, що ми є — кам'янії ряди —
Ось сила твоя тьмочисленна!

Немає в нас виходу, чуеш, нема:
Ми вийдемо в світ лиш від тебе.
Марино, ти наша неволя й тюрма:
Пусти нас в життя синьонебе!
Тому ми прискіпкові. Кожен твій рух
Ми контролюємо, ми — твої діти.
Твій буйний, шалений, розгонистий дух,
А нам вже пора, вже пора бронзовіти!
Тому ми жагучі. Тебе тут і там
Ми ловим за поли, бо ми — твої діти,
Та ладні тебе ми віддати хортам,
Коли ти не хочеш іти кам'яніти!
Отож народи нас. Нам світ подаруй.
Такі ж ми, як є, ненароджені діти.
Нам ребра ламай. Нас вирізьблюй і куй.
Інакше нас нікуди, нікуди діти!
І так вже на тебе чекаєм роками...

М а р и н а

(безсило)

Оцими бабськими, жіночими руками?!

М а в к а

(гордо)

Цими пальцями дивними, цими ручками звивними,
Цими безжальними, кам'яними ручищами —
Підем річищами, хащами супротивними —
Тільки вгору і вище ми!

М а в к а подає знак — постать за постаттю щезають
з майстерні.

Друга частина

ЛІТО З СОНЦЕМ У ГРУДЯХ

Майстерня. Марина щось вносить на плечах. Це щось — побитий Петро. Сорочка на ньому розірвана, пошматована, голова побита, руки в крові. Він без свідомості. Марина обережно кладе його на тахту. Петро стогне. Марина біжить по воду, бризкає йому в обличчя, силою намагається його напоїти. Петро врешті приходиться до тям.

П е т р о

Де я? Що зі мною? А, це ви, Марино Іванівно...
Боже, які бузувіри — завжди втрюх на одного.

Ой, як мені болить голова! Ой, пече як скажено!
Пробачте мені, але я...

Марина біжить до свого закутка, виносить звідти бинти і йод. Потім похоплюється, біжить по спирт, промиває ранку, витирає спиртом обличчя Петра. Він намагається підвестися, та Марина його силою вкладає на тахту і починає вміло бинтувати йому рану на голові.

М а р и н а

Лежи мені, нема чого тут соватись. Лежи!
Бач, довелось мені до прийомів вдаватися...

П е т р о

(захоплено)

Микиті ви красенько руку хруснули,
А Славка, той морфлот, злякався — зразу вбік.
«Ще зроду, — каже, — з бабою не бився!»
А наш Васько, Наталчин той законний муж,
Мені межі очі як хряпне, як зацідить...

М а р и н а

Лежи, лежи. Бач, добре, що я трапилась.
Чого тебе по лісі тут носило, коло майстерні?

П е т р о

(заскочений цим питанням)

Та я... Та тут... Прогулюювався... Йшов до хати.
Побачив ваш димок. Знаєте, кого ви мені нагадуєте?

М а р и н а

Звичайно, знаю. Я тобі нагадую... Твою матір?

П е т р о

(в нього стоїть клубок в горлі)

Так, матір мою, тільки таку молоду... як ви.
Таку молоду, якої ніколи не бачив я, тільки чув.
Я розшукав її оце, після Вірменії — перед
Норільськом.

Звичайна жінка. Сивина в волоссі де-не-де.
Впала переді мною на коліна: «Прости мені, синку,
прости!»

Каже: «Я так його любила! Він мене брав як
невинну дівчину!
Мусила я тебе в притулок віддати, свою молодість
пожаліла.

Тепер у нас троє дітей. Щасливі всі — я, він, вони.
Він ніколи не знав, що було в мене дитя до нього.
Про тебе, Петю, ніхто не знав і не знатиме.
Правда ж, ніхто не знатиме? Поклянись мені, що не
об'явишся!»

Стоїть жінка переді мною, яка мене народила,
Стоїть на колінах жінка, яку б годилося матір'ю
назвати,
Руки мені цілує і просить, щоб я не об'являвся.
Ще й слово таке знайшла, чорне якесь —

«об'являтися»...

Коли б мені хтось таке розповів — не повірив би.
Мати стоїть на колінах, сина благає: синку, умри,
тебе нема!

Яка вона страшна — любов! Ради нього вона,
чоловіка ради,

Готова на все була, сина одринуть готова.

(Плаче).

М а р и н а

*(вона здивовано і лячно слухала цю несподівану
сповідь. Потім, наче порятунку заради, підходить до
станка, береться за стамеску, за глину, починає
свою звичну роботу)*

Але ж ти кажеш — у неї вже троє дітей...

Раз так сталося вже, тепер, може, й має рацію...

Ради родини... Я цього не знаю!

П е т р о

*(встає з тахти, підходить до Марини, мле глину
в руках)*

Ради родини? Мене, значить, на смітник, геть,
в притулок,

Як плід нещасної любові. Біжить до другого: я —
чиста, я — свята!

Надумавсь я помститись їм. Найбільше ж таки
матері!

Прийду якое до них — живуть вони над Трубежем,
у Переяславі.

Прийду й скажу — її чоловікові, братам моїм і
сестрі:

Ось я — ваш син, пасинок ваш, ваш дорогий брат.

«На дворі стоїт туман.

Сушиться пеленка.

Вся любовь твоя — обман,
Окромя ребенка!»
Отакої, значить. Приїхав. Про все дізнався на світі.
Одного лише не міг я ніяк передбачити.
Рано-вранці брати йдуть у школу і візочок
втягають,
Маленький інвалідний візочок — сестричка моя
у ньому.
Мати обцілувала їх всіх — і гайда собі на роботу.
Чоловіка я вже не чекав. Здала провів братів
у школу.
Дивився, як вони котять візочок з сестричкою —
Очі в неї такі, як мої, як мамині — чорні, наче
тернини,
І смутні такі... поліомеліт у неї, у Солі-сестрички.
Я їй квіти віддав, оті, що вручити мав матері,
Коли об'явиться надумав. Сестричка так
подивилась на мене,
Так усмінулась мені, що я ледве не вмер коло
них.
Боже, який я паскудний, чорний який,
безсердечний,—
Думав я, коли йшов од них...

Марина наче мимоволі підходить до Петра і цілує його в лоб.
Потім знов береться за глину.

М а р и н а

Візьми там, у шафі, закропись коньяком.
Там і бутерброди лежать, і яблука-скороспілки.

Петро дістає собі питво і наїдки, а Марина вже входить
у свій робочий раж, вона уважно придивляється до моделі.
Відходить убік, крутить станину станка, щоб було зручніше.

М а р и н а

Дай і мені закропитися. І яблуко дай.
(Петро приносить Марині чарку та яблуко).
Е, так не годиться, а нумо знімай сорочку, хутко
знімай.
Дивись, мов собаки порвали, ото мені ці мужчини!

Марина вносить із закутка стару, випрану, ще добрячу со-
рочку з видом Фудзіями на грудях — Петро переодягається.
Марина дивиться уважно на його торс, його плечі, шию, лікті.

Зачекай, не так швидко вбирайся! Маєш гарне тіло.

Скажу тобі зараз щось просте і щось дуже страшне.
Це ти винен, Петре, що в тебе сестричка... ну, така.
Так, саме ти. Це матері твоїй — кара така за тебе.
За те, що тебе одцуралася, кинула напризволяще...

Петро

(моторошно)

А що ж вона винна, Соля наша маленька?
Послухати вас, ви мислите, наче віруюча.

Марина

Ти про бога, хлопче? Мова тут про вічні, як світ,
закони:
Зло родить зло, а добро породжує... скажімо, добро.
Не тільки добро, звичайно. Але зло родить зло!
Це не могло твоїй матері даром минутися.
Так нічого й мені не минеться даром.
На білому світі нічого отак собі не минається!
За все воно платиться...

Петро

А що ж винна Соля? Дурний цей закон і нечесний!
Після відвідин отих, після драми в Переяславі, біля
школи,
Я поїхав в Норільськ. Є професор Меншиков у
Харкові.
Він лікує таких, як Соля. Правда, дорогоувато.
Я в шахті возив машиною руду. Там не шахти —
метро.

На місяць виганяв я по сімсот карбованців.
Послав для Солі мамі — просто так, інкогніто.
Я вірю в отакий закон!

Петро вмикає музику. Чути Гріга. На лобі в Петра виступає
велика червона пляма. Марина підходить до нього, хоче по-
класти ще один виток бинта, закидає вгору руки — поза така,
що Петро ніяк не може утриматись, обіймає Марину і цілує.
Марина різко, без слова, б'є його по руках. Петро одсіпнує
руку — йому справді боляче.

Петро

Ну в тебе й ляпас — пиду знімають побої!
Марина стоїть спиною до нас і плаче. Петро підходить до неї.

Марина

Ти думаєш, зі мною можна й так?

Петро

Я думаю, з тобою можна тільки так і не інакше.
Коли ти сюди з Турчином приїздила,
Я бігав сюди лісом, лісом, лісом — просікою
Од інтернату сюди — дванадцять кілометрів.
Я засідав там під вербою у ліщині і чекав,
Як ти виходиш під місяцем купатися.
І ти — вся місячна, і тіло твоє — місячне...

Марина

Безсовісний, та я ж в чому мати народила...

Петро

А я раз впад з верби був. Гадав — Турчин уб'є,
А він із дубельтівкою: «Заряд жаль,— каже,—
тратити!»
«Та то, мабуть, лісник!» — ти зареготала.
«А, як лісник, тоді не шкода — можна!» —
Сказав Турчин — і як бабахне з двох стволів.
Я зрозумів пізніше — він поверх узяв,
Щоб налякати. А я як чесонув тоді під місяцем,
Що й серце не встигало вслід за мною!

Марина

(розчулена, радісна)
І то був ти, диви, які дива!
Я ж думала — лісник, чи водяник, чи Перелесник!

Підходить до Петра і цілує його в губи. Петро обіймає Марину палко і ніжно. Вони стоять в такій позі, що хлопцеві видно вхідні двері, які раптом одчиняються — на порозі Наталка та Іван Іванович.

Савицький

Ось де, Наталочко, твоя побита пропажа!

Наталка

(ядуче, з притиском до Петра, Марини наче не зауважує)
Негайно скинь мені оцю сорочку! І одягни свою!

Петро

(розуміючи, що Наталка дещо бачила)
Наталочко, дивись, яка ж вона роздерта і в крові!
Побили ж мене Копачі твої...

Н а т а л к а

Мало ще дали! Треба було добре вчистити!
Негаймо скинь мені сорочку — подякуй дядині
За дядькову сорочку і гайда звідси.
А то тут затишно так, гарно. Як в ресторані.
Музичка, бач, грає. Коньячок. Цукерочки на таці.

Марина, наче нічого не сталося, продовжує працювати з глиною. Наталка допомагає Петрові одягати його порвану сорочку і виводить його, не забувши схопити виток бинта з собою,— кров на чолі в Петра дає про себе знати. Іван Іванович хоче погасити свій сміх — дивно хитає головою...

Н а т а л к а

(кидає сорочку, яку щойно зняла з Петра)
Бач, гарно тут, та затишно, та мило в дядини.
Пішли звідсіль, пішли. Нам тут-таки не місце.

Виходить з Петром під руку. Той ще намагається оглянутися на Марину. Наталка його сіпає. Іван Іванович вимикає музику. Марина все сердитіше і сердитіше занурює руки в глину, різким рухом голови одкидаючи волосся назад.

С а в и ц ь к и й

Марино, хочуть, щоб ти поїхала в Ужгород
На відкриття твого пам'ятника — коло перевалу.
Тебе не було, з міністерства теж просили...

М а р и н а

А ти тільки з тим і прийшов, що Наталку привів.
Звідки вона дізналася?

С а в и ц ь к и й

Не від мене ж. Копачі добре діло зробили,
То й похвалились відразу: «Йди,— кажуть,—
швидко,
Бо твого злодія вкрала твоя заслужена дядина —
Ми його підлатали трохи, іди,— кажуть,— забирай!»

М а р и н а

Так з чим ти прийшов, викладай, по очах твоїх бачу,
Що хочеш чимось порадувати колегу.

С а в и ц ь к и й

Та і не знаю вже, як тобі сказати. Скажу!
Та все ж — ти у сльозах, Петро у крові, Наталка
біситься!

С а в и ц ь к и й

Тепер, Марино, про скрипку, про скрипку послухай.

М а р и н а

Овва, ти сьогодні в нас просто Шехерезада!

С а в и ц ь к и й

Марино, слухай, бо це все — про тебе!

М а р и н а

Іване, та скрипки зроду-віку не бачила у Турчина.
Захоплювався музикою — так. Ходив слухати

скрипалів.

Сам не грав. Скрипки в нас не було. Рояль був.

Мій.

С а в и ц ь к и й

Ще до тебе, коли ще не було твоєї зірки на обрії,
Була у Михайла дівчина, студентка консерваторії.

М а р и н а

(ехидно і мало не з плачем)

Коханку з консерваторії звали Сольвейг!

С а в и ц ь к и й

Навіщо ти так! Звали її просто — Оксана. Грала
вона...

М а р и н а

(іронічно)

Грала вона на скрипці і на Михайлові. Бач, яка
я багачка,

Скільки в мене сестричок. Він вмер — їх щодня
більшає!

С а в и ц ь к и й

Марино Іванівно, ти б зроду-віку про це ані-ні.

Ми ж тоді козакували — мало що у кого було.

Але це... просто ти мусиш, бо все воно, все для тебе.

Спробую найкоротше. Була в нього дівчина Оксана.

Він щойно починав спинатися на ноги як скульптор.

Ти ходила тоді, до речі, десь в шостий чи п'ятий

клас.

Оксана жила з ним у майстерні, на Чкалова у

підвалі.

Ходила вагітна вже. Він працював як проклятий.
Вона стовбичила над ним, ні кроку, щоб без нього.
Він глину мне, вона ж над ним на скрипці все пиля.

М а р и н а

(схвильовано)

На тій... на скрипці?

С а в и ц ь к и й

А на якій же! Точно знаю вже — на тій.
Коли під деко зазирнути — знак німецької фірми.
Якось він розізлився, а він же скаженів бувало.
Коли пірнав у своє робоче пекло, був нестримний.
«Я хочу тиші, тиші, тиші! Я ж таки працюю, чуеш!
А ти б хоч вміла, а то третій день одне і те ж —
Одну і ту ж сонату рвеш на клапті. Господи!»
Вона ж нічого не взяла, як була в ситцевому
платтячку,
Білому з горошинками, як великі сині сльози,
Взяла скрипочку і пішла. Пішла. Не повернулась.
Він мучився. Потім перестав. Шукав її. Щезла
дівчина.

В консерваторії — нема. На село я — і не було.
Щезла вона, пропала. Михайло поринув у роботу —
Світ пропадав на роки, коли він пірнав у глину.

М а р и н а

Пізнаю Турчинів проклятий норов! Знаю, о знаю!

С а в и ц ь к и й

Двадцять п'ять літ минуло. Іду я в Переяслав.
Іду собі, весь замислений, коло музею Сквороди.
Чую знайомий голос, що-що — голоси пам'ятаю!
Бачу — вона, Оксана. В чорній косі сивина.
Іще скрипка в руках, вірніше — чорний футляр.
Хлопчина коло неї чорнявенький, видно, синок.
Років йому з десять, а може, і цілих дванадцять.

М а р и н а

Михайловому було б — двадцять п'ять, коли б так.

С а в и ц ь к и й

Зачекай-но, Марино, не жени мене так поспішно.
Я до неї: «Оксано, впізнаєш мене чи не впізнаєш?»

Вона зашарілася, бачу, і твердо: «Я вас не знаю!»—
«Та я ж Савицький Іван — майстерню Турчина
пам'ятаєш?» —
«Ніякого Турчина, ніякої майстерні — ви
помилились!»

І гордо пішла, та ж ставна хода, той стан.
Синок озирався все: матір, видно, питав і питав.
Мене впізнала вона, бо ні разу не озирнулась.
Подивився, куди вони йдуть. За ними назирці.
Будинок в садочку. Я прозираю крізь акацію,
Крізь штахетник, чогось мені моторошно, наче я
шпиг.

Чоловік, видно, в піжамі сидить. Кури, гуси
навколо.

Сидить дівча в інвалідній колясці, грає на
скрипці —
Я вже і прикипів. Точно; вона, Михайлова скрипка!
А вітер такий скаженіє, груші трясє, мов душі,
Барабанить ними по блясі, переспілі чавить об
землю,

А дівча, бачу, вперте, захопилося — грає і грає.
Батько хотів її в хату — головою вона заперечила.
«Соловейку, до хати, годі, бо дощ вперіщить!»
А я прикипів до штахетника, люди вже озираються.
А бідне дівча грає і грає. Прямо скрипкою в дощ.
Оксана тоді на порозі: «Сольвейг, нумо до хати!
Ти що аж кипиш сьогодні...» І Сольвейг до хати —
З візочком, і скрипкою, і з моїми сльозами!..

М а р и н а

Не може бути! Надто неймовірно! Ти вигадав,
скажи?
Щоб так та Сольвейг стала переяславкою... Ну, ні!
Скажи мені, що ти збрехав, скажи, скажи!!!

Знов майстерня. Нема вже попереднього розгاردіашу. Всьому дано певний лад. Незавершений портрет Петра в глині щойно покроплено водою. Марина сидить в дивній позі перед невеликим столиком — підтушкована мішковиною, а зверху на столику стоїть баняк із запареною травою — туди Марина опустила свої руки. Вона постогнує і од ломоти в кістках, і од гарячої води. Баба Степка бігає з кухоньки до майстерні, старається, щоб вода була гаряча, щоб Марина всмак постогнала. Марина бачить себе в дзеркалі навпроти, вона смішна сама собі — стогін переривається коротким сміхом і навпаки. Дзвонить телефон. Степанида ставить горщик, бере трубку.

Степанида

Вас слухають. Що, одразу впізнали? Спасибі,
спасибі.
Нічого, нічого, от ще правнука дочекаюсь — і до
своїх.
Що, вам треба Марину? Так би й казали одразу.
Базікало!

Несе трубку Марині. Марина виймає одну руку. Степанида
втирає її. Марина говорить вільно, невимушено, потім — дра-
тівливо.

Марина

Дуже приємно, дуже приємно. Народилась я над
Тетеревом.
Ліпила з дитинства. Малювала. Довбала в камені.
Батько працював у кар'єрі. Шорсткість каменю над
усе.
Закінчила художній по класу скульптури. У
Турчина.
Коли вийшла заміж? І це вам потрібно? Тоді пишть.
В 1961 році вийшла заміж за видатного скульптора
Михайла Васильовича Турчина. П'ятнадцять літ
жили.
Нагло помер. Серце. Він був у Бухенвальді.
Знаєте?
Перед цим? Комісаром артдивізіону. Орден
Червоного Прапора.
Що? Йому дали Героя Чехословаччини? За участь
у повстанні...
Я дуже, дуже схвильована. Тільки — чого не за
життя?
Не все було з'ясовано? Що не було з'ясовано?
Одна була заплутана історія? Розплутали, значить.
Спасибі, спасибі...
(Кладе трубку).

Мамо, ваш син — Герой. Прийміть моє вітання!

Степанида міняє захололу воду на гарячу. Марина, стоячи у
виварці, обіймає її і розцілює. Степанида одхиляється.

Степанида

Герой, герой! Завсігди він був у мене героєм.
Скільки він за той Бухенвальд покутував — тоді не
герой.

Та він же герой хоча б тим, що за жінку узяв
Таку пройду, як ти, таку вже одірвіголоу, жах!
То це що вже, і мені, може, щось перепаде од героя?

М а р и н а

Мамо, не знаю. Знаю, що перепаде од мене, од
героїні,
За це вже ручатися могу своєю одірвіголовою!
Мамо, скажіть, тільки правду — про жінок Михайла
скажіть.

Його вже нема, качалкою його бити не буду.
Ми з вами — дві старенькі вдовиці солом'яні...

С т е п а н и д а

Одна вдовичка солом'яна, заслужена підтичка,
Вкрала молоденького пройду, а на бабу туман
напускає.

М а р и н а

Мамо, нікого я не крала. Наталка його умкнула
Тоді у мене в майстерні, відтоді я ані оком.

С т е п а н и д а

А де ж він ночує? Три дні нема й запаху чоловіка.
Наталка зчорніла, на ніщо вже звелася дитина.

М а р и н а

Правда-таки, не ночує Петро? Не жартуєте?

С т е п а н и д а

Для тебе, для героїні новоспеченої, жарти...
Коли я вас бодай на мить заскочу, згадаєш ти
качалку.

Так і потягну по тих заслужених крижах...

Степанида вимахує качалкою перед носом Марини. Скульпторка
підсміюється, та все ж їй трохи не по собі.

М а р и н а

А все ж таки, мамо, а де ж це Петро... наш?

С т е п а н и д а

Дивіться-но, людоньки, наш уже, наш! Вже він її!

Знадвору чутно гуркіт. Спершу в майстерню ввалюється величезний гранітний куб, за яким і людини не видно. Куб поволі перевалюється з пруга на пруг, потім з-за нього визирає Петро — він у робочій шоферській спецівці.

Петро

Марино Іванівно, я по наряду — привіз вам граніт
і мармур.

Все забрали на станції. Хлопці в дворі
розвантажують.

Петрові незручно, що застав Марину в такому вигляді. Марина така рада, що виймає ноги з виварки і йде боса мокрими ногами йому назустріч. Баба Степанида оторопіло стоїть з качалкою в одній руці, а з горщиком у другій.

Марина

Петю, як же я рада, що ти живий-живісінький,
А то знов збиралась йти війною на Копачів!
Живий, живий, живий! Ура, бабцю-мамцю, ура,
живий!

Вона, мокра і розпарена, намагається взяти до танцю ошелешену Степаниду. Та врешті отямлюється і шпурляє горщиком об підлогу.

Степанида

Бодай би ви пропали! Я її лікую день у день,
Нипаю по розорах, трави визбирую... Баняки ці
прокляті...

А вона... вже виздоровіла, вже підскакує...
Світ перевівся. Господи, нащо ти це бабство робив!
(Сердито виходить, прихопивши з собою качалку,
грюкає дверима).

Марина

(навздогін)

Мамо, качалку, качалку верніть!
Не чує чи не хоче почути. Качалка, Петю, на наші
кісточки!

Петро

Марино Іванівно, негайно витріться, взуйтеся,
Як ви так можете, протяги, ломатиме знову на дощ.

Марина боса, в чому була, підходить до Петра. Петро завмер.

Марина

А ти мене зовсім не хочеш поцілувати? Зовсім-
зовсім?

Петро цілує Марину в щоку. Поцілунок його вимушений, хапливий.

М а р и н а

Спасибі і за це. Інтелігенцію треба цілувати міцно,
Коли ти шофер, та ще й, кажуть, першого класу,
А то цілуєш, наче крізь копірку.

Марина швиденько в закутку переодягається. Петро підходить до своєї скульптури, уважно дивиться на неї, озирається, що робить Марина. Переконавшись, що вийде вона не скоро, бере фломастер і швидко щось пише на великому аркуші крейдяного паперу. Потім ще раз оглядає своє погруддя і круто виходить з майстерні. Чути, як він заводить машину. Невдовзі звук машини стихає. Марина вибігає напіводягнута. Вона в білій прекрасно пошитій сукні, одна панчоха на нозі, друга — в руці.

М а р и н а

(кидається до вікна)

От вам і Юр'їв день. Поїхав!

(Підходить до стола, бере в руки аркуш паперу, збуджено читає).

«Марино, я так вас люблю, як нікого в житті. Та ми не можемо бути разом. Я — ваш син, вірніше, син Михайла Турчина, вашого чоловіка. Пам'ятаєте, я вам про матір розказував. Вона про батька мені сказала. А він і не знав, що у нього є син. Покійний батько і тепер проти мене. Ви — моя мати, мачуха. Наталка — моя сестра. Нікого в мене тепер нема. Запитайте про все в Савицького. Він знає про все. Не шукайте мене. Прощайте. Люблю вас, як саму смерть.

Ваш Петро...»

Марина читає це вголос, затинаючись. Ходить з аркушем по майстерні. Одна панчоха метляється за нею, другу вона тримає в руці.

М а р и н а

(ридає)

Не може, не може, не може цього бути!

Та як же не може, Марино, коли ти сама сказала
собі,

Коли Савицький про Оксану-перяяславку

розповідав.

(Підходить до скульптурного портрета Петра, різко розкриває погруддя Михайла Турчина, ходить від одного до другого).

Та ти подивись на ці підборіддя, на ці надбрів'я!

Марино, та стільки ти оголених тіл перемалювала,
переліпила.

Знання осідали не тільки у пам'яті — в пальцях.
Без знання в пальцях немає скульптора, Марино.
Повір своїм пальцям, повір. Вони чесніші за очі!

Проводить пальцями по одному обличчю, по другому. Береться руками за голову. Потім підходить до телефону — різка, войовнича, рішуча. Марина не бачить, як в майстерню заходить Савицький. Він з плащем у руці, з букетом квітів. Марина продовжує набирати по пам'яті номер.

М а р и н а

(у трубку)

Дівчино, прошу, негайно Георгія Георгійовича.
Що? Спішно поїхав? Тоді міліцію. Номер
начальника міліції.

Дякую.

(Набирає інший номер).

Це начальник міліції?

Доброго здоров'я, товаришу Свиридов. Це —
Марина Турчин.

Заслужений діяч мистецтв Марина Іванівна Турчин.
У мене до вас дуже дивно, просто-таки бабське
прохання.

В автоколоні в Заводові працює шофер Петро
Шарий.

Саме отой, що вкрав мою родичку Наталку з
весілля.

Спасибі за пам'ять. Ні, більше нічого не вкрав,
а шкода!

Я вас попрошу, коли мені буде ласкаво вами
дозволено,

Щоб міліція його вкрала і до мене доставила! Що-
що?

Не дозволено? Тоді хіба щоб попрохала, ласкаво-
ласкаво,

Як вона тільки вміє, доки під'їду до нього. Так,
саме так.

Хочу йому дещо сказати, а він надумався щезнути.
Дуже вас прошу. Що? Якось віддячу! Зробити бюст
тещі?

Таку вам тещу зроблю на кладовищі — зі знаком
якості!

Спасибі, спасибі!

(Кладе трубку, знов читає записку).

С а в и ц ь к и й
Здрастуй, Марино!
(Підходить до неї, несе квіти).

М а р и н а
(здрігаючись)
А, мій приватний детектив, привіт, привіт!
(Бере у Савицького квіти — і навідліг б'є його по
обличчю).
Ти все Петрові розповів, ти, ти — ну, зізнавайся!

С а в и ц ь к и й
Ви забуваєтесь! Та я, та ви, та ми... ви божевільні!

М а р и н а
Що ви там ще дослідили? З якою ще хвойдою спав
Турчин?
Який це справило вплив на його рожевий період?

С а в и ц ь к и й
Зате, коли ви з'явилися, у нього став чорний період!

М а р и н а
Навіщо звели Петра з його матір'ю? Навіщо?

С а в и ц ь к и й
На божевільні питання нормально не відповіси:
Нащо сина з матір'ю? Вони давно вже без мене...

М а р и н а
Навіщо ти добивсь її зізнання, що Турчин
Михайло —
Це батько Петра? Навіщо ти мені античний фатум
Розставив так, що вішатися, вішатися мало!
Навіщо?!

С а в и ц ь к и й
А що — дивитися, як ти закохуєшся в свого сина?!

М а р и н а
Не в свого сина, а в сина мого чоловіка,
Про якого він гадки не мав. Не знала б і я...
Коли б не твої доскіпливі дослідження...

С а в и ц ь к и й

Брат викрадає сестру, живе з нею. Мати до сина.
Наче він їй рівня. Це є нормально, морально,
священно?!
Я винен у всьому? Приватний детектив, сякий-такий?

М а р и н а

Ти люто ревнував мене. Ти все підлаштував.
Ти не любив Михайла — тяжко йому заздриш,
Тепер же швидко докторську спорудиш
«Новаторство Михайла Васильовича Турчина».

С а в и ц ь к и й

І це за всі мої тяжкі страждання, мої турботи,
За мою популяризацію його і твоєї творчості?!

М а р и н а

А хто знічев'я так пускав ті поголосочки,
Що треба придивитись, що там, у Бухенвальді?
Про есесівку й про ту норвежку Сольвейг?!
Ти знаєш, що дали йому Героя, знаєш, знаєш?
А що не за життя, то винен тільки ти, такі, як ти!

С а в и ц ь к и й

Марино, та я ж писав папери всі на нього.
Хто знав його і знає так, як я? Одумайся. Марино.
Я підіймав його і пхав, так, пхав на п'єдестал.

М а р и н а

Коли побачив, що самому зась, тоді, звичайно!
Ти заздриш йому вічно, тяжко заздриш — долі його,
Його роботам, його жінкам, його популярності!

С а в и ц ь к и й

О, хто вже заздриш йому, то це ти, ти, Марино!

М а р и н а

В мене — нормальна заздрість. Молодшого митця —
до майстра!
А в тебе? Ти вишукував, нишпорив, рився у бруді,
ти — весь...

С а в и ц ь к и й

Кажі, кажі, чого зашпортався, заслужений діяч?
Ти досі йому заздриш — смерть нічого тут не варта.

С а в и ц ь к и й

Що б ти мені не говорила — вони мені найдорожчі,
В мене життя пішло навперекосяк через тебе,
А ти мене так і розтак. До речі, досі ховаєшся
Із заповітом Михайла — всі кажуть, лишив він
заповіт,
На плівку записаний, а ти про це ні пари з уст.

М а р и н а

Іване, Іване, ти ж придивися, придивися до мене...
Навіщо тобі заповіт Турчина — ним камеристка
займеться!
Ти ж бачиш, Іване, сьогодні божеволюю саме я!
Хай так — хай моє почуття до Петра, до сина
Михайла,
Лиш примітивний спосіб бабського
самоутвердження,
Але ж я, саме я, оця баба з бабів, я, Марина,
Сьогодні закохана, влипла, врізалась намертво —
Шукай найчистіші, шукай найгідкіші, Іване, слова!
Як метелик із кокона, я вилітаю в своїй любові.
В мене зараз така юна, така ніжна, незахищена
шкіра,
Серце таке люте і сонячне — я світ розірву,
Коли він проти мене постане, я йому карк зламаю.
Мій Михайло, Турчин мій, дістає мене з того світу,
Коли бачить, що вирвалась я, як митець, як
художник,
Він знайшов найвразливіше місце — душу
знайшов.

Постріл сином він зробив з того світу, Іване.
Він поціливі, Іване, мене в самісіньке серце.
Він одного, Іване, одного не міг передбачити —
Серце — то всесвіт жіночий, жіноча парафія!
Я залюблю його сина отак, що здригнеться він...

С а в и ц ь к и й

Марино, Марино, ти кохай, а не зводь рахунки
За те, що Михайло тобі недоплатив...

М а р и н а

Поїхали, поїхали, Іване. Ми мусимо його знайти.
Я вмру без нього. Як сліпий без костура. Як земля
Без сонечка. Як прірва без тих, хто нею лякається!

С а в и ц ь к и й

Як дитя без забавки, яку за хвилину забуде!
(*Виходять, ніжно обнявшись за плечі*).

Берег озера. Над невеличкою затокою стоїть крислата верба. Навколо густо поросли ліщинові кущі. В затоці стоїть човен. Поруч влаштована невелика купальня з дерев'яним настилом, саме над нею — верба. На протилежному боці озера видно майстерню Марини Турчин. Сама Марина з долотом, молотком і стамескою якраз заходилась коло величезного пня з розгалуженим покрученим корінням. З величезного пня вже проступає обличчя химерної істоти, яку б можна було назвати Дідом Лісовиком — коріння розпустилося так, як в'ються химерні вуса-покручі. Марина майже гола — засмагла, аж чорна. Серпневе сонце поволі котиться туди, за майстерню. З-за ліщинових кущів визирає баба Степка.

М а р и н а

Чого ви тут тиняєтеся, мамо? За мною стежите?
Не бійтеся, топитися не буду я! Багато роботи!

С т е п к а

Ходжу собі, трави назбирую... омолоджуючі.
Пуття нема з вас, молодих. Треба заводить діда!
Без діда не та планида — навіть не вітаються.
А ти третій день тут — згоріла он, наче сажа.

М а р и н а

А ви третій день на одному місці шукаєте трави!

С т е п к а

Як ви подуріли — одна і друга. Петра немає,
Наталку людський сміх вжене в могилу, певно.
Як добре, що у мене про запас тримався
Один капітан для неї з аеродрому. Славний хлопець!
Оце я його виставила — запасного, як у футболі.
Він вже їй сльози сушить, Степка все знає, все може!

М а р и н а

Може, свекруха і мені підкине запасного?

С т е п к а

А ти хитра й без мене — у тебе самої на прив'язі.

М а р и н а

Мамо, Савицький — не те! Мені б замашнішого...

Степка

А може, пройдисвіт той вернеться, заблука той?
Тікай, Марино, вже з сонця, бо дим вже іде.
А я піду в холодочок, піду по розрив-траву...
(*Виходить*).

Марина

А може, і справді напоїла його Степанида травою,
І він одсахнувся. Піду, каже, по розрив-траву...

З-за куців ліщини визирає Петро. Він дивиться на Марину, яка в своєму, їй притаманному робочому шалі довбе і струже, б'є і ріже. Петро з чемоданом у руці, піджак в другій.

Петро

(*понуру*)

Майор міліції Свиридов наказав мені
З'явитись перед ваші ясні очі. Я тут!

Марина як стояла з долотом і молотком в руках, так і кинулась в озеро. Петро не чекає цієї реакції. Він нахиляється з верби.

Марина

(*за сценою*)

Безсовісний! Ну як ти тільки можеш?

Петро

А що, я маю стукати хіба? Об цю вербу, чи як?
Я ж бачив вас отут колись при місяці —
На жаль, при сонці ви чомусь ще краща...
Тоді мене ледь, правда, не підстрелили,
А зараз... на станції підходять два міліціонери,
Кажуть: ви такий та такий. Кажу: я такий і сякий.
Тоді мене беруть за руки — до Свиридова, значить.
Він каже, до вас з'явитись і доповісти!

Марина

(*з-за сцени*)

Кинь халат мені — і одвернися!

Петро

Кидаю халат... і не одвертаюся! Марино!
(*Дістає з Марининової сумки халат і кидає за сцену*).
Я дві ночі не спав. Ходив коло тебе, коло майстерні...

Входить Марина в яскравому халаті, в руці — молоток, долото.

М а р и н а

Невже б ти поїхав отак... не попрощався?
Ми з Савицьким обнишпорили всі закутки.

П е т р о

Скажи, Марино, а якби... не ця історія, ти б
любила?

Ти б таки полюбила мене, бодай там на день, на
півдня?

Бо я як божевільний ходив дві ночі коло майстерні.
Наталка одного разу мене вночі прислїдила,
Я втік, як тоді, коли в мене стріляли. Марино!
Не було такого зі мною. Наче в мене пропасниця.
Трусить мене третій день. Як забрала мене міліція,
Був я... просто щасливий! Хіба так буває, Марино?!

Марина підходить впритул до нього, обіймає його за шню, не випускаючи молотка з однієї руки, а долота з іншої. Вона наче тримається за щось своє, рятівне, на яке остання надія. Петро цілує її, долото і молоток випадають у Марини з рук.

М а р и н а

Не знаю, нічого не знаю. Тут завжди — все спочатку.
Люби мене. Не віддавай мене нікому, нікому. Люби!
Я нічого не знаю. Ти нічого не знаєш. Ти і я.
Ми просто зустрілися на березі цього озера.
Ти не можеш без мене, а я не можу без тебе.
Ми нічого не знаємо, що було до нас. І навіщо?
Ми нікому нічого не винні, ми — невинні, і ти, і я.
Закохані завжди невинні, правда, мій любий?
На світі нікого немає. Ми двоє. На цілому світі.
Бери мене і люби мене. Візьми мене, візьми на руки.
Візьми на руки, хоч раз у житті...

Петро бере Марину на руки і несе її. Чемодан і піджак його лишаються на березі. Там же, на березі, причадала Марини — молоток, долото, стамески, там же її сумочка. Дід Лісовик дивиться невинними, щойно видовбаними очима, куди Петро поніс Марину, а потім одвертає очі. Здалеку чуто кроки по піску. З'являється Наталка. Вона йде як сновида. Натикається на Петрів чемоданчик, на Маринину сумку. Дивиться на Діда Лісовика, на далеку майстерню Марини. Дід одвертає очі.

Н а т а л к а

(про себе)

Він знову тут...

Сама я винна — він не винен ні в чому.

Яка ідіотка чекала б, скажіть, стільки літ!

Яка божевільна кражу свою влаштувала б!

Сама закрутила чортове колесо, ось тобі і крутись!

А ця Марина, пройда світова, ця дядина заслужена,

Пішла в останній бабський наступ — постривай!

Запам'ятаєш ти свою акселератку, холодна відьмо!

Шпурляє Маринине причандалля — молоток і долото — в озеро і вибігає. Невдовзі з'являється бабця Степка із снопом трави.

С т е п к а

(дивлячись на Петрів чемоданчик і Маринину сумку)

Овва! Бач, не вслідила! Видно, вже по всьому! Ой, бабо, бабо!

Наталка ж наказала: ока не спускай з Марини.

Мені ж хоч розірвись — ту жалко, ту шкода!

Воно ж таке — ця молода, як сирові дрова,

Сичать в печі, шиплять, тріскочуть, казяться!

А як підсохнуть — аж черинь підстрибує — гудуть.

В Марини вже вогонь пішов на спад, одгув,

Михайлові вогню цього було надміру хіба —

Вона там полум'ям була, і клетотом, і попелом.

Та бач, вогонь ще в пазусі лишила, ще пашить,

Як пізне літо. Навіть мені моторошно

На жар її дивитися останній чи передостанній.

Ще скільки літа в молодиці біситься, скільки шалу!

Ще й, видно, світиться дитина десь у думці,

Бо ж молода ще і дітородяща жінщина, либонь.

А внучку жалко — Петро казав їй: «Натко, Натол!»

Йй-бо, як в телевізорі, там тільки те і чуєш:

На НАТО потребується Пакт Варшавський, так і на Натку.

Бо вже збитошна, замашна, уїдлива. Як

ушпиниться!

Де ж це вони? Пропали пропадом, ой діло молоде

та боже!

Нема такого гіршого, щоб на добре не вийшло!

Той капітан з аеродрому маленькі має, але крила,

А цей пройдисвіт — тільки вусів маленька жменька...

Дивиться на майстерню. Заходить сонце. Разом з сонцем видно вогонь і дим — майстерня горить. Горить буйно і неблаганно. Баба Степка розгублено озирається навколо. Сплескує руками.

Ой сирові дрова, ой сирові дрова, біда моя Наталко!
От тобі й Ната! Що ж це ти робиш, прірво

безтолкова!

Ой люди, горимо! Рятуйте! Гвалт! Біда моя, та й
годі!

Рятуйте, хто може, де ви там! Ой люди!

Бабця Степка вибігає. Входить захеканий Петро, за ним вибігає Марина. Вона не бачить світу, вона тулиться до Петра. Хлопцеві моторошно. Він злякано дивиться на пожежу, та з місця ані руш — Марина повисла на ньому і не пускає його.

Петро

(злякано)

Марино, бач, горить! Горить майстерня!

Марина

(наче не на цьому світі)

Горить, то хай горить!

Петро

(намагається збудити Марину з якогось оціпеніння чи очмаріння, намагається, пориває Марину за собою, до пожежі, до майстерні, але Марина диким поривом тримає його коло себе)

Люба моя, чуєш, пішли! Треба щось... дзвонити,
витягати!

Марина

(щулються од холоду)

Як я горю, чому мені так холодно?

Рідний, мені дуже, дуже холодно — обійми мене,
обійми!

Я нічого не знаю. Нічого нема. І мене досі не було.
Те, що горить, хай горить, то моє життя вигоряє.
Хай!

У нас буде все спочатку, все з азів, все — нове.

Добре, що все горить. Як я сама не подумалась!

Обійми мене! Міцніше! Мені дуже холодно,

Петрику!

Петро

Ти зовсім хвора, ти тремтиш, як у пропасниці, так,
так.

Величезна заграва осяває все озеро. Здалеку чути крики баби Степки: «Наталочко, Наталко, вернись, кажу, назад!» Чути звук моторного човна, гвалт людей, тріскіт балок. Все осяяє червоним.

Марина

(зіщулено)

Візьми мене і нікому не віддавай!

Тримай мене міцно! Я тебе не віддам нікому!

Нікому!

Я нарешті тебе знайшла. Скільки років згоріло!
Який був вогонь! Де ти стільки ходив без мене?!
Тримай мене міцно і не впусти, бо вогонь, вогонь...
Наталка розумна, вона знала, чого нам бракує.
Вона запалила все те, на що я не насмілилась.
У мене не піднялася б рука — вона запалила!
Візьми мене і люби мене! Візьми мене на руки.

Петро бере піджак, кутає Марину і виносить її на руках. Заграва підіймається до небес. Червоний Дід Лісовик моторошно посміхається у свої вузлуваті вуса-покручі...

Е П І Л О Г

Те, що було майстернею. Згарище, попіл, моторош. Скульптури стоять чорні, обсмалені, в сажі. Деякі мармурові виділяються білизою, своєю викличною дратівливою нагістю. Підновлені, очищені, відкриті два погруддя — Михайла Турчина і Петра.

Листя падає з дерев на скульптури, на попіл, на зелений намет, який стоїть збоку. Біла намету, на пеньку, стоїть телефон. Лежить кілька обшкурених сосон. На білому сволоку сидять Марина та Іван Іванович Савицький. Марина в джинсовому костюмі, який принадливо молодить її, широкий пояс, густе пшеничне волосся перев'язане синьою стрічкою. Поруч, за сценою,— ріжуть і тешуть, стружуть і забивають цвяхи.

Марина

І щоб на озеро, Іване, було суцільне вікно. Простір!

Савицький

(тримаючи в руках проект нової майстерні)

Марино, і я за простір. Ти не хвилюйся. Я буду тут.

Мені нарешті випала робота до смаку, до вподоби.
Ти їдь. Ти не хвилюйся.

М а р и н а

Куди мені їхати, Іване? Куди? Він щез того ж
вечора,
Коли Наталку витягли з озера. Він впав тоді на
коліна,
Ридав і кричав: «Це я винен, Наталочко!
Наталочко — я!»,
Поки її одкачали, доки вона до тьми прийшла.
Щез він, пропав. Цілий місяць минув. Мені — цілий
вік.

Я не буду жити без нього. Ти мене знаєш, Іване.
Ти це все розкрутив — це чортове колесо. Чи варто?
Коли правду до правди класти до купи, разочком,
А потім це все перемножити ще на правду,
То вийде велика моторош, що пахне знуцанням!

С а в и ц ь к и й

А ти ж ішла на очищення, прагла нової шкіри?

М а р и н а

Ящірки, змії шкіру стару скидають дотепно —
Шукають дірку вузьеньку і пролазять крізь отвір.
Я багато втратила крові, скидаючи стару шкіру.
Чи отвір занадто вузьенький, чи забракло мені
снаги?

Дзвонить телефон. Марина метеором пролітає до нього, з
хвилюванням бере трубку, потім — вираз розчарування на об-
личчі, потім — радість.

Слухаю, слухаю, алло! А, товариш Свиридов. Дуже
рада.
Справа з підпалом майстерні? Ще тоді старшині
я сказала,
Що винна сама! Вогонь лишила в каміні, брезент
підгорів,
Так воно й почалось. Пробачте, баба бабою!
Що? Наталка прийшла? Заявила, що вона? Яке
глупство!
Наклеп який на себе! Ревність, звичайна ревність!
Щоб мені досадити — от на себе вину і бере!
Даруйте, товаришу майор, стільки вам клопоту
з нами.

Служба то служба. Спасибі. А як там... А як там...
Що ви кажете? Об'явився знову на руднику у
Норільську,
У Талнасі, на шахті «Жовтневій»! Я вас цілую,
майоре!

Та я не тільки вашій тещі зроблю надгробок,
Але для всіх вас наперед! Все життя на вас працю-
ватиму!

(Кладе трубку. Підбігає до Савицького і розцілює його).

Іване, що тобі щойно казала ця дурепа набита?
Казала, що, мов, вона ящірка, що наче вона змія...
Іване, я — птиця фенікс. Скільки попелу мого
навколо...

А я вже відроджена, я вже знову злітаю. В
Норільськ!

С а в и ц ь к и й

Божевільна! Тобі ж треба летіти в Югославію!
Ти ж дістала там премію — тримав тобі як сюрприз...

Марина швиденько збирає валізку в наметі, виходить вже з нею в руці та з легеньким плащиком. Рішуча, націлена, як стріла.

М а р и н а

Іване, ти дуже в нас представницький. Все знаєш.
Поїдеш ти — ти ж архітектор. Я домовлюся.
Скажеш у Спілці — поїхала аж за Полярне коло
Робити портрет передовика. Мені Югославію тоді
спишуть.

До речі, Іване, всі плівки Михайлові погоріли.
Лишилась єдина — на моє і на твоє дослідницьке
щастя:

Лишився заповіт Турчина, він у магнітофоні.

(Єхидно).

Послухаєш, не дорікатимеш, певно, Іване,
Що ховала від тебе.

(Цілує Савицького).

Прощавай. Найнижчий уклін свекрусі.

(Виходить).

Савицький махає знеможено рукою на прощання. Потім кладе свій проект нової майстерні на свіжовиструганий брус, ним бавиться вітер, поруч дзвенить і стучоче робота. Іван Івано-

вич виносить з намету магнітофон, ставить його на пень біля телефону. Коли аж тут з'являється баба Степанида — вона ставить туди ж, на пеньок, глечик з молоком, туго зав'язаний наміткою.

Степанида

А де це Марина? Поїхала? Ти, значить, знов все на собі!

Савицький

За Петром. Буде викрадати в Норільську, далеко-далеко!

Степанида

І чого вони такі непосидючі — через весь Союз! Випий хоч ти молока, а то скоро вже не принесу. Заміж іду.

Савицький

Ви — заміж? Та я вже старий сам собі...

Степанида

Ти — старий сам собі, а я собі сама — геть молода. Хочеш — поборемось! Та ти не бійся, я жартую,
синку.

Наталка поїхала з капітаном, бо село обсміяло.
Ця — Марина — себе в ясен день шукає зі свічкою.
Сама я, сама. Піду до діда. Без діда не та планида.
Він трохи молодший за мене, радара сторожує.
Будемо вдвох того вухатого радара пасти, вдвох.
Дивись-но, а качалки таки і не згоріли.
Це буде моє придане...
(Підіймає обсмалені качалки і ховає у фартух).

Савицький

Щось є у вашому роду дуже живуче. Лиш Михайло...

Степанида

У нього качалки свої були: війна, жінки, горілка.

Савицький

Хотів був сказати Марині, та вона і не почула б. Нема кому й сказати до ладу.

Степанида

А ти мені скажи. Та до ладу, тоді я розберу.

Савицький

В Югославії у Дубровніку на скульптурному біенале
Показано кілька наших скульптур, фігур,

по-вашому.

Робота Михайла отримала Золотий приз на

конкурсі.

А робота Марини — заохочувальну премію...

Степанида

А що воно краще — приз чи премія? Приз, видно,
Якось позолочена цяцька, а премія — гроші.

Я не раз премію за буряки діставала — грішми,
натурою.

Савицький

Заохочувальних премій — десять, Золотий приз —
один,

Вісімнадцять грам чистого золота.

Степанида

Оце б мені на всі зуби якраз і вистачило б!
Чого ти так дивишся? Сина, сина б мені — а не того
приза!

За віщо йому, розкажи-таки толком, втокмач мені,
Бо сина нема, а звідти Зірка Героя зійшла —
припізнілась,

Син тліє в землі, барвінок гуляє по ньому,
А йому, бач, на груди ставлять Золотого приза.
Вибач, Іване, за що ж то йому така шана?

Савицький

Не все за життя, мамо, приходить, дещо
припізнюється.

Любив ваш Михайло сон повідати,
Я часто той сон його згадую нині:
Начеб на розстріл його вели, лопату в руки,
Щоб могилу собі копав — менше мороки.
Копає він там, копає — різнобарвна земля:
Глина червона, біла, рожева, синя.
Копає він та копає, аж захопився,
Так тільки в сні буває — райдугу викидає

Михайло з могили, в азарт увійшов.
Глянув — нікого немає. Стоїть він з лопатою.
І не могила — широка дорога
Всіма кольорами райдуги
Біжить із-під ніг на край світу.
Копав могилу — викопав дорогу як райдугу.

С т е п а н и д а

Сон кольоровий — завжди на щастя.
Ти ж розкажи, за що Золотого приза
Йому присудили...

С а в и ц ь к и й

Починали війну ми в одному взводі.
Відступали ми. Німець бомбами закидав коло
Сміли.
Лежала убита жінка. Дуже красива. Довге чорне
волосся.
Куля — прямисінько в горло. Найжахливіше, що
вагітна.
Мабуть, на дев'ятому місяці. Всі одвертаються —
моторошно.
А він, Михайло, за блокнот — давай малювати.
Коса була, пам'ятаю, метрів на півтора...
Скільки вже літ минуло — бачу якось Михайла
В медичному інституті, в гінекології.
Придивляється до вагітних жінок, оком туди і сюди.
Ходить з етюдником, наче студент-неофіт...
Потім зробив її. Жінку у військовій формі.
Довге волосся падає до землі, до п'ят, як шинеля.
Пілотка в руках під грудьми. Голуб в пілотці.
І величезний живіт, як п'єдестал під голубом.
Та ще автомат прилотований збоку.
Назвав він її «Мати миру», а я її «Ніке» назвав,
Тобто «Богиня перемоги»...

С т е п а н и д а

Мені більше подобається «Мати миру». А що ж
Марина?

С а в и ц ь к и й

(сміється)
Заохочувальна премія!

Степанида

Чого ж ти радієш, що її заохочують та заохочують!
Йй би отого приза Золотого, поки всі зуби має.

Савицький

Так воно й є — за свою роботу має Золотого приза
Імені великого скульптора Івана Мештровича.

Степанида

Не затуркуй мені голови. Толком все, толком!

Савицький

Є в нас такі, які Марини Турчин терпіти не можуть.
Михайло Турчин мертвий — той вже не заважає.
От я обдурив типа одного: не тільки бирки поміняв,
А й документацію навпаки заповнив, отак-бо!
Той тип підписав. Тепер же я винен у всьому.
Приз Золотий дали ж не скульпторові, а роботі.
Так я Марині дав золото. Марина, Марина робила
Скульптуру оцю, Марина, а не Михайло...
Михайло був ініціатором, щедро віддав
Свої блокноти військові, підпомагав їй.
А я? Що можу я? — Я — Плюшкін коло них,
архітектор-невдаха,
Лицар пліток! Зате Марина має Золотий приз.
Це всі вже проковтнуть, золото рот затулить...

Степанида

Щось дуже ти мені сказав премудру штуку.
Це б наче голку нести через голову, з руки в руку,
Щоб до матні пришити гудзика. Овва!
Піду-но я до свого діда, провідаю. Ти ж — пий
молоко!

Баба Степанида виходить. Іван Іванович п'є нахильці молоко.
Чутно звуки пил і сокир. Журавлиний клекіт стоїть у небі.
Савицький вмикає магнітофон, виймає записник і ручку —
записувати заповіт Турчина.

Голос Турчина

Слухай, Марино, я тебе виліплю, я тебе витворю,
мій Соловейку!
Двадцять літ твого тіла, моя бездоганна Ассоль!
Двадцять зим твоєї білосніжності, моя Сольвейг
жадана!

Г о л о с ю н о ї М а р и н и

Не говори, не говори, не говори так красиво, о боже!

Г о л о с Т у р ч и н а

Я виліплю твій юний стан, твої дивні плечі, твої
груди
(А що скаже Савицький — Турчин знову розбещує
молодь!).
Я виліплю двадцять літ твого дивоцвіту, дивовижжя
твого,
І поставлю твою подобизну над дорогою в лісі
На рідній моїй Волині, Мавкою тебе увічно, Марино,
мій соловейку жаданий!
Навіщо ти возишся з тою коробкою, з магніфоном
отим,
Ну, ти суцільне дитя ще, тобі бавитись ще і
бавитись —
Таке дитя прагматичне — я цілую його...

Г о л о с ю н о ї М а р и н и

А дитя хоче увічнити твої поцілунки.
Ти ж набавишся з юною натурщицею — і по всьому,
знаю вас!

Г о л о с Т у р ч и н а

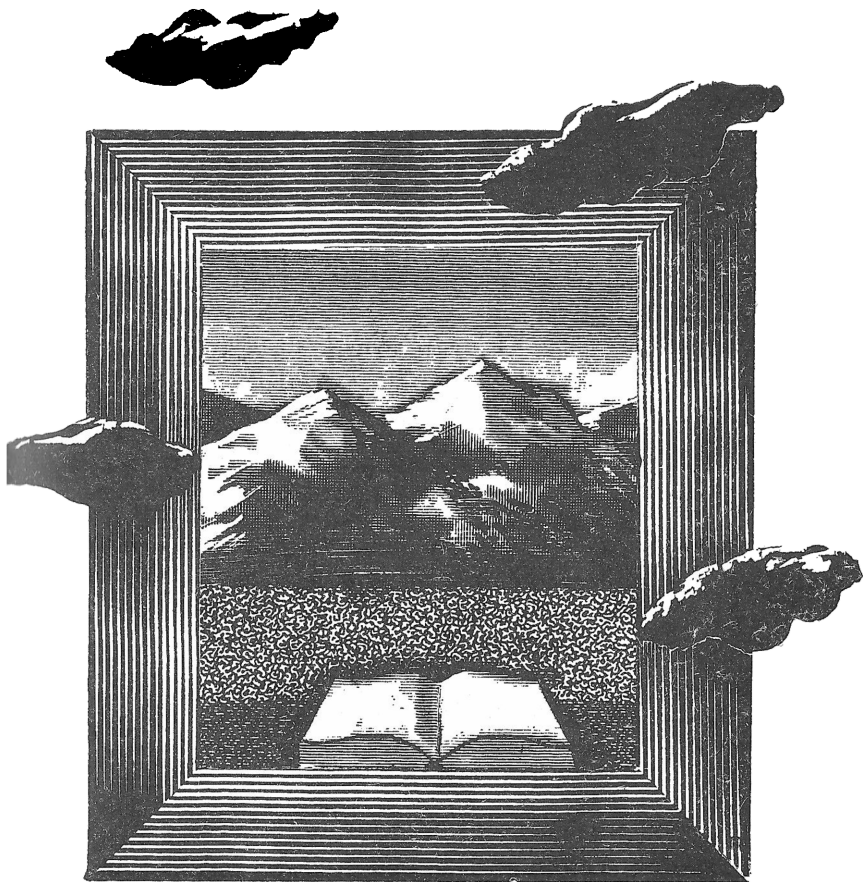
А ти з магніфоном — і до Савицького, ось вам
свідок, шановні,
Юною була я, непорочною, прийшла до нього
з магніфоном,
А він мене, а він мене, що — а він мене...
Марино, диво моє, і сама ти не знаєш, яка ти
прекрасна.
Прекрасні руки твої, і пальці довгі прекрасні.
Прекрасні лікті твої і зуби твої сліпучі прегарні,
Прекрасне лоно твоє, і волосся шалене прекрасне,
Іронічна усмішка твоя недитинно прекрасна,
І литки твої, і стегна твої самим богом шліфовані —
Боже мій, за віщо мені стільки щастя і дива за раз!
Неправду не буду казати — в Бухенвальді снилась
мені не ти!
В Бухенвальді мені ти не марила — сни були там
З черствого ячмінного хліба, чи з тирси, чи з брукви
сни!

Господи, ти мене віродила, мужчину в мені
віродила ти,
Я прагну тебе день і ніч, тулитись до тебе, вмирати
з тобою,
Я народжу тебе новою, в мармурі, в бронзі народжу,
Я заполюю тобою всі виставки, усі зали, усі біенале.
Краса твоя і лукавство незнищимо, гордість твоя
нищівна,
Вигин губ ось цих гріховодних, і ці п'яти, і ці
западини...
Знаєш, там, де Затишне озеро, там є горб такий над
шляхами,
Мавкою тебе ми там поставимо, за свою тебе Мавки
визнають.
Будеш стояти там на роздоріжжі... Або ні — дуже
просто.
Стоятимеш біля дороги, до машин підійматимеш
руку:
Підвезіть мене, люди, стривайте, куди вас несе
нечистий!
Може, хто коли і зупиниться, може — кому
дивовижжя забракне,
Так як мені коло тебе дивовижжя цього не бракує.
Хвиля хвилить мене до тебе, вир мене вириває зі
світу,
Ніколи не знав я, яка це пропаша сила,—
Всього мене зламає, винищує солодко тіло,
Душу наповнює дивом бузковим із сонцем
посередині —
Будьмо-таки єдині, будьмо єдині!

Голос Турчина умовкає. Савицький сидить на брусі і плаче —
непрохані сльози зовсім не заважають йому чути в небі голоси
осінніх журавлів. Вони заповнюють йому душу прощальним
клекотом.

Кінець

1978

ЗОРЯ І СМЕРТЬ ПАБЛО НЕРУДИ

ДРАМАТИЧНА ПОЕМА,
або спроба сучасного
літературознавства на чилійський лад

ДІЙОВІ ОСОБИ

Поет — доля, а не професія. Вік який завгодно. Важливо все-таки, щоб час відбивався на його зовнішності. В роки «Іспанії в серці» — молода зрілість, в роки «Вселюдської пісні» — тривожний середній вік, в роки Нобелівської премії — передчуття подиху лихо-вісної хвороби і вбивства чілійської революції.

Капітан — професор секретної поліції, він же сеньйор Ареляно, або Той, що палить книжки. (В арауканському карнавалі йому відповідає Маска-Смерть). Старуватий, сивий. Часом дихає важко, як астматик. Одежа вишукана. Жести аристократичні. Лінива мудрість осяє чоло ката, який зник до всього і ні в що не вірить. Тим несподіванишим буде його злам в епілозі.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЦІ-ПРАКТИКАНТИ

Ромео I — слідчий з твердими губами, чорний, жорсткий, віртуоз (йому відповідно Маска-Кабан).

Ромео II — слідчий з м'якими губами, солодкий, улесливий, підлий (йому відповідно Маска-Гіена).

Ромео III — слідчий з веселим присвистом, який може не пройти практику. Можна й без нього (йому відповідає Маска-Кажан).

Хор — може бути з трьох, може з шести акторів — залежно від забаганки і можливостей режисера.

Джультета — спершу втілення юної, а потім і понівеченої Краси світу, яка мимоволі відповідає за все сподіяне, до чого її спонукала Поезія.

Хуані Хуана — її батьки, втілення народу, який зник більше до біди, аніж до радостей.

Лорка — втілення сонячної душі Іспанії, тут — молодість і приреченість.

Критик — спеціаліст з творчості молодого Пабло Неруди, який протягом усього життя спокутуватиме своє захоплення. Людина мало симпатична, з якої Капітан для годиться знущається.

Хлопець і Дівчина з Хору, або Дві Тіні —
які час від часу читають любовні вірші, мають бути
молодими і вродливими.

Жінки в чорному, Вдова в чорному, Сліпий
у чорному, безіменні журналісти — все це
в спроможності Хору.

Берто — шеф паризької поліції. Шеф як шеф.

Величезне вухо — звичайна собі маска.

Оркестр може бути відкритим, може бути захованим.

Коли музики відсутні, записана музика вторгується
в дію органічно, несилувано. Разом з подихом океану.

ВІЛЬНИЙ ПРИНЦИП КОРАБЛЯ

Можна починати так. Входить Хор, де 1-й, 2-й, 3-й, 4-й (або ж Автор, Художник, Режисер, Композитор — один з варіантів) аргументують витoki задуму.

А в т о р

Найкраще, я гадаю, корабель.
Він переслідував його весь час.
Настійливий, упертий образ.

Х у д о ж н и к

І я за корабель. Тут є упертість вітру,
вогонь вітрил і подих океану.

Р е ж и с е р

Хай буде так! Життя на кораблі.
Шлях в морі, в океані чи в калюжі.
Якась натяжка, може, й сміховинна.
Корабель?! Гм?!
Хай буде корабель!

К о м п о з и т о р

Беру я вітру свист, рев океану.
Вогненна румба теж сюди, до речі.

Р е ж и с е р

Так, значить, всі за корабель.
Хай буде корабель!

А в т о р

Але хай буде
Вільний Принцип Корабля!
Хай кожен візьме стільки,
скільки зможе.
В калюжах важко кораблю ходити,
лаштуймося на океан.

Берімо спершу так,
як нам дало життя.
Помер Капітан духу — з'явився Капітан піратів.

Відкривається завіса. Камінний будинок (корабель) стоїть на високому, відкритому вітрам урочищі, як старовинна фортеця. Товсті кам'яні стіни. Залізний дах. Меблі з нефарбованого дерева. Ганок, викладений з каменю із вмурованими у нього мушлями. Вся будівля задумана і вивершена як корабель.

Спальня у вежі — це капітанський місток. Сходи схожі на трап з бильцями. Велика вітальня влаштована на взірєць кают-компанії. Тут і старовинна підзорна труба, і моделі кораблів, і скелети риб, і морські карти. На стіні величезна старовинна гравюра із зображенням морської баталії.

На стіні навпроти білий капітанський кашкет. Біля кашкета висять маски араукаїнського карнавалу: Маска-Смерть, Маска-Кабан, Маска-Гієна, Маска-Кажан. Поруч можуть висіти інші — від Маски-Сонця до Маски-Цвіркуна.

Поруч клекоче океан. З кожною хвилиною корабель здригається від удару.

З великих круглих каменів, відшліфованих морем, складено камін. В каміні постійно горить вогонь.

Поруч, над урвищем, нависає скеля, де встановлено велику дерев'яну статую жінки — прикрасу старого корабля. На статуї ледь накинута туніка. Очі в неї невидючі, як у Сивіллі. Поруч кам'яна лава.

Все це в Чилі — на балконі Тихого океану, Великого океану.

Над будинком синій прапор з білою рибкою — прапор Пабло Неруди.

Такий цей корабель постає зі спогадів сучасників, очевидців, друзів і наклепників (див. книжки такі-то, сторінки такі-то). Та для нас важливий —

ВІЛЬНИЙ ПРИНЦИП КОРАБЛЯ

І тому для полегші (чи для ускладнення роботи, бо, як писав у відкритому листі до Пабло Неруди його аргентинський друг Хуліо Кортасар: «Мені, признаюсь, завжди подобалось ускладнювати правила гри, бо все спрощене, лобове і лінійне паганяє нудьгу») ділимо нашу сцену на дві палуби — на нижню і на верхню. Та ще хай залишиться і вежа, або капітанський місток.

З нижньої палуби, де вогонь у каміні, відразу ж вихід надвір, а там: флагшток, а на ньому синій прапор з білою рибкою. Прапор то опускається САМ ПО СОБІ, то піднімається; жіночі статуї — ростри, які можуть оживати, коли захочуть, САМІ ПО СОБІ; дзвін і дзвони, які висять біля будинку;

якір величезний, іржавий, який лежить тут, доки корабель на якорі;
триметрова постать Хоакіна Мур'єти на веранді, яка може раптово зірватися в шаленому вирі пачанги і знову стати на місце, раптово побачивши Капітана;
Великий Дерев'яний Черевик, який, бува, ходить САМ ПО СОБИ;
Великий Чорний Дерев'яний Ключ, який хоче — висить, хоче — ходить. Це атрибути темукського дитинства Поета. Все це на нерівному ґрунті, порослому дрібними кактусами під величезним хвойним деревом макракарпа (книжка така-то, сторінка сяка-то).
Та ще Величезний Барабан.
Та на стіні три великі фотокартки, дуже схожі одна на одну:
молодий Артур Рембо,
молодий Володимир Маяковський,
молодий Пабло Неруда.
Старовинні компаси повсюди. Пісочний Годинник Величезний завбільшки з людину. Хтось із Хору весь час при нагоді перевертає його.
За цей час, доки ми визначаємо Вільний Принцип Корабля, білий капітанський кашкет виріс завбільшки з рятувальне коло.
Замість одного дзвона може бути шість дзвонів над океаном, які розвішані на трапезі, схожій на опору високої напруги, а по кутах палуби (сторінка така-то) величезні носові дошки старовинних дерев'яних суден, різьблені, з жіночими головами — вони спрямовані в невідомі простори в такому пориві, що здається — на вітрі б'ється, і не здається їхнє дерев'яне волосся різьблене, аж долітає до мене таке шалене!
А підлога викладена з поперечних зрізів соснових стовбурів (ти, Режисере, ще не упрів?!). А стіни прикрашені метеликами засушеними, жуками непорушними, різноманітними мінералами і коралами (для Художника!).
Величезний глобус старовинної роботи — Капітан крутить його ногами біля вогню, щоб крижі не боліли. Яйце страуса. Величезне колесо старої гарби стоїть у кутку, як зупинений час, у павутинні, як у сповитку.
Годі!
Зате верхня палуба чиста, порожня. Хто з Хору захоче, так і поставить табличку з натаком на театр шекспірівських часів — наприклад:
«Іспанія в серці, 1936. Кафе» чи
«Перехід через Анди в Париж» і т. п.
Вільний Принцип Корабля.
Аби був незвичайний будинок Поета, схожий на каравелу.

СІМ ЗАУВАЖЕНЬ З ПРИВОДУ ДІЙ

Дія вистави відбувається по кількох лініях, фабула розвивається кількома річищами, час переплетений.

По - перше, за межами корабля йде похорон Пабло Неруди. Хор кілька разів втручається в перебіг подій на кораблі, стисло інформуючи про похорон.

По - друге, на нижній палубі йде принизливий допит Джульетти, принизливий (з волі Капітана!) ще й тому, що допитують її Ромео. Лихе відбувається в тому, що її намагаються *принизити* до зради, не просто *зламати*. Вона може *перемогти* лише власною смертю.

По - третє, на верхній палубі, майже позбавленій аксесуарів побуту, йде уривками перебіг життя Пабло Неруди. «Іспанія в серці» — і знайомство з Хуаном і Хуаною та сеньйором Ареляно. Час «Вселюдської пісні» — і перехід через Анди аж до Парижа. Перший вихід Джульетти у світ журналістики — і Нобелівська премія Поета.

По - четвєрте, на цвинтарі, в епілозі, всі лінії зводяться докупі і зав'язуються морським вузлом.

По - п'яте, йде суверенне життя віршів Поета — і громадянських, і віршів про кохання. Читають їх різні люди, з різною інтонацією, хто із захопленням, хто із знущанням.

По - шосте, весь час дихає океан, то лащить, то тяжко зітхає, то розкотисто жене хвилі, то бурунить. Постійне нагадування про себе. Океанське.

По - сьоме, дивовижжя на кораблі постійно нагадують нам, що має статися щось несподіване, можливо, алогічне, але напрочуд органічне, — це відповідатиме структурі всього задуму.

ПРОЛОГ

На просценіум виходить Хор.

Хор I

Його серце спинилося двадцять третього вересня
Об одинадцятій тридцять вечора.

II

В столичній лікарні Санта-Марія,
в палаті номер чотириста два.

III

За кілька годин ринулись вони
на Сан-Крістобаль, на Сан-Крістобаль.

I

На горб Сан-Крістобаль, на горб,
в будинок з веселим ім'ям Ла Часкона.

II

Прикладами вибили двері.
Забирали книги і рукописи.

III

Зривали карнизи. Ламали дошки з підлоги.
Що вони там шукали?

I

Здирали багнетами оббивку зі стелі.
Нишпорили чого?

II

Пробили штиком картину Пабло Пікассо.
Потрощили старовинну індійську кераміку.

III

Полиці книжкові зрушили.
Вікна розбили. Двері з петель зірвали.

I

Зі злості відкрили всі водогінні труби.
Поете, пливи востаннє морем злоби і ненависті!

II

Будинок в Ісла-Негра теж розгромлений?
Що вони там шукали? Нишпорили пощо?

III

Що вони там винюхували, вишукували, ловили,
що вони там не знайшли, що вони...

Хор виходить. Входять Капітан і три його помічки.

Капітан

Доповідайте обстановку. І чіткіше.

Ромео I

Просту соснову труну з тілом

принесли в розгромлений, залитий водою
будинок на Сан-Крістобаль.

Р о м е о ІІ

Поставили там в Ла Часконі,
відкритому всім вітриюганам.

Р о м е о ІІІ

На залиту водою підлогу
поставили цеглу, на цеглу — дошки.

К а п і т а н

Навіщо дрібні деталі? Тільки по суті.
Хто був там? Чи всі зафіксовані?

Р о м е о І

Його дружина Матільда Уррутіа.
«У моєї дружини великі очі
Кольору лісових горіхів...»

Р о м е о ІІ

Його сестра Лаура Рейес.

Р о м е о ІІІ

Письменник-комуніст Франсіско Колоане.

Р о м е о І

Ректор університету Хуан Гомес Мільяс.

Р о м е о ІІ

Міністр освіти Максимо Пачеко.

Р о м е о ІІІ

І ще кілька осіб.
Серед них Червона Джульєтта.

К а п і т а н

Працюєте вкрай погано.
По-перше, не знайдено те, ради чого
ми змушені вдатися до погрому.
Він писав в Ісла-Негра, писав у лікарні,
паплюжив генералітет, доблесну армію,
де ті його пасквілі, я вас питаю?
Не могли ж ми вдатися до тортур
щодо лауреата Нобелівської премії!

Р о м е о І

Палата чотириста два була ізольована.

Р о м е о ІІ

Карабінери стояли на Сан-Крістобаль.

Р о м е о ІІІ

Телефони були обірвані.

К а п і т а н

Чому ж у Ліму і в Буенос-Айрес
конвейером йде його писанина?
Хто відповідає за Сан-Крістобаль?

Р о м е о І

Я, мій Капітане, Ромео Перший.
Нічого не знайдено. Зайва робота.

Р о м е о ІІ

Я відповідав за лікарню, мій Капітане.
Лікарі попереджені. Миша не прошмигне.

Р о м е о ІІІ

В Ісла-Негра, мій Капітане, чистісінько.
Все поламано, все потрощено.
Залишився чистий папір для небіжчика.

К а п і т а н

Сьогодні на телебачення в Ліму
передано ще один пасквіль віршований.
Вузькими чіткими зеленими буквами
заповнений густо цей аркуш.
Почерк Пабло Неруди відомий усім.
Я вас питаю, відкіль він узявся?
Що казати мені генералові, бевзі?
Вірш датований позавчорашнім числом.
Ось його фотокопія, справна робота.
Як він міг вислизнути з лікарні?
Догадуєтесь, чим це загрожує вам?
Зараз ідемо в Ісла-Негра.
Чи готові до операції?

Ромео I

Пташка прилетить. Відомості точні.
Старі ворони доставлені зі стадіону —
готові каркати...

До будинку, до корабля Пабло Неруди, наближаються четверо — Капітан і три його помічники. На флагштоці піднімається прапор. Сам по собі.

Капітан

Що за диво!
Прапор піднято —
дім для гостей відкритий.
Така була примха в господаря!
Прапор піднято —
ми прийшли. Нас запросили.

Раптом Капітан і троє Ромео застигають. Через паркан перелазять троє жінок у чорному. Біля ростри, біля дерев'яної статуї, дуже схожої на Габрієлу Містраль, жінки стають на коліна і ставлять свічки. Моляться тихо. Капітан кидається до них.

Ця статуя не свята!
Це не Габрієла Містраль!
Це грішниця великого грішника,
великого блюзніра Пабло Неруди!
Ану встаньте з колін!
І щезайте негайно!

Жінки встають з колін і намагаються втекти.
Одна з них пояснює Капітанові:

Пане, сьогодні похорон. Моліться за його душу,
пане!

За спасіння душі!

Капітан люто кричить:

Ми помолимося! Ми помолимося!

І люто топче свічки біля дивної ростри, такої схожої на Габрієлу Містраль. Жінки щезають за парканом. Капітан і троє його помічників заходять у дім.

НИЖНЯ ПАЛУБА

В кріслі сидить. Критик. Він щось занотовує в блокноті. Критик і Капітан розмовляють. Троє Ромео роблять обшук.

К р и т и к

Він будинок свій побудував, як велику іграшку,
і бавився нею з ранку до ночі.

К а п і т а н

Ну і дивак. А ці жінки. Поет —
колекціонер дерев'яних жінок?!
Я віддаю перевагу живим...

К р и т и к

Та і він... Та це його найбільші іграшки — ростри.
Він збирає їх все життя зі строго «науковою
метою»,
як сам казав, щоб не нудьгувати самотнім.

К а п і т а н

А в мене немає ні власного прапора, а в мене
жодних рострів. (*Передає аркуш паперу*
Критикові).

Ану візьміть, прочитайте.

К р и т и к

(*тремтячими руками бере папір, читає мовчки*)
Ну і ну...

К а п і т а н

А ви вголос, професоре!

К р и т и к

Насмілитися важко. Ох, бридота!

К а п і т а н

Насмільтесь, ви ж не з полохливих!

К р и т и к

«...В одній упряжці Фрей і Піночет святкують —
славлять вересень із попелу,
карателі історії чилійської,

гієни рвуть знамено переможне.
Пожежа знову, знову хвилі крові,
в маєтках знову свині завовтузились,
громили з пекла знову ожили,
сатрапи, перепродані на ярмарку,
і торгаші, яких під'юджують
нью-йоркські вовчугани.
Тіла знов трощать каменедробарки
в крові од щедрих жертвенних приносів,
знов розкошують гендлярі брудні
континентальним хлібом і повітрям,
і всі катове, репані од жиру,
і всі князьки, що виповзли з конур,
лише одна потіха їм — тортури
і голодом задушений народ...»
Ох, ви знаєте, іспанською мовою ніхто
не писав гіршої бридоти! ох!

К а п і т а н

(з насолодою)

Який стиль! Яка вишуканість!
«В маєтках знову свині завовтузились,
громили з пекла знову ожили!»
Це про мене! *(Регоче)*
Ви, як видатний знавець творчості Неруди,
маєте визначити — чи це його рука,
чи це його стиль, чуєте, професоре?

К р и т и к

(хапаючись за серце).
Ох! Зараз я... *(виходить).*

Критик залишає після себе мокрі сліди. Капітан сидить біля каміна і кидає книжки у вогонь, попередньо їх роздивившись. Рве фотокартки. Знічев'я кидає листи. Звична робота.

К а п і т а н

(про себе)

З'явилась пташка, яку шукали стільки днів. Сама.
Сюди. Чому? Під час похорону? Ні, ми
готувались,
ми знали, що саме тут вона і з'явиться.
Але під час погрому? Зав'язка?
Розв'язка? Кульмінаційна точка?

А де ж пролог?! А навіщо цей камін?
Ага, палитимем книжки. Рукописи.
Береться раритет — у вогонь!
Скажеш? Чи ні?
Береться новий вірш — у вогонь!
Скажеш? Чи ні?
Ти ж не захочеш залишити людство
без такого геніального твору?
Скажеш? Чи ні?
А потім, коли посадити її у крісло і дати
ноженятам біленьким трішки зігрітися?
Скажеш? Чи ні?

Потім рвучко встає, стріпуючи з себе листи і фото,
як огидливий непотріб.

Людина — тхір.
Вона боїться і смердить.
І цей належав до таких. Доведемо!

Потім кричить в бік верхньої палуби голосно і лю-
то:

Тебе нема. Тебе ховають зараз.
Ось послухай. Ховають. Ти вже сконав!

ВЕРХНЯ ПАЛУБА

Входить Поет. Плащ на руці. Знайомий чорний
берет.

П а б л о

Добрий день, глядачу. Можна ввійти?
Мене звать Пабло Неруда.
Я прийшов, глядачу, до тебе з півночі,
з півдня, із центральних провінцій
Чілі, від моря, з шахти, яку нещодавно
відвідав у Коп'яно, до свого будинку-корабля
на узбережжі Чорного острова.
Дозволь мені увійти в мій дім,
я почитаю вірші, дещо тобі повідаю,
ми поговоримо.
І ти побудь в моєму домі-кораблі,
у моїй каравелі. Колись мене запитав
китайський поет Ай Цін:

— Ви матрос чи капітан?
Я йому відповів:
— Я капітан, але судно моє затонуло.
А ти заходь, друже, подруго, товаришу,
заходь на мій корабель,
а ти побудь в моєму домі,
побудь, ти не лякайся оцих громил,
які тимчасово там порядкують, у моїй
капітанській вітальні,
у Чілі моїм — на балконі Тихого океану.
Громили минуці, а ми з тобою вічні.
Заходь, товаришу.
Заходь!
Доки вони палитимуть те,
що палиться, я тобі
розповім про те, чого не бере вогонь.

I частина

ІСПАНІЯ В СЕРЦІ

ВЕРХНЯ ПАЛУБА

МАДРІД 1936 року. КАФЕ.

Н е р у д а сідає в крісло. Потім до нього підсі-
дає Л о р к а.
Лорка і Неруда за столиком у кафе.

Л о р к а

З артистами геатру «Ла Баракка»
ми їздили по Кастілії.
Якось спинилися ми на околиці
глухого кастільського селища.
Всі спали сном праведних —
мені, грішному, тільки не спалось.
Передчуття чогось моторошного
збудило мене на світанку...

Н е р у д а

Лорка, Лорка, ти весь з передчуття...

Л о р к а

Ти знаєш, Пабло, які холоди
ховає Кастілія в пазусі!

Як тне вона ножем приморозків
змучене серце мандрівника лицедія!
Туман виснув маревом білим,
фантазмагорія біла, та й годі!
У спорожнілому парку тоді
страх було як самотньо!
Поржавілий зелений штахет.
Колони повержені. Статуї потрошені.
Передчуття мене знов пронизало.

Н е р у д а

Лорка, Лорка, ти весь з передчуття...

Л о р к а

Має статися щось на світанку,
щось неминуче має відбутись...
На капітель колони поверженої
я сів у пронизливій самоті.
Між руїн з'явилося раптом ягнятко,
зовсім малюсінке, вузлик туману,
скубло траву, наче янгол з хмарини,
пелюстка ніжності серед безлюддя.
Від отари відбилось воно для мене,
щоб я був не самотній, мій друже...
(В музиці вчувається голос сопілки — мелодія ягняти).

І справді — на хвильку відчув я, Пабло,
що я не самотній у тій пустелі...

Н е р у д а

Я ніколи більше не зустрічав людини,
руки якої так уміли б творити чари,
ніколи у мене не буде брата, веселішого
за Федеріко...

Л о р к а

Та раптом захрюкало стадо свиней.
Темні тварини, чорні і дикі,
озвірілі од голоду, з кам'яними
копитами...
(В музиці звучить тема чорної сили. Крещендо!)
Я вибіг напереріз, щоб спинити,
та поки добіг я, поки домчав,
а їх четверо було а чи п'ятеро,

лютих тварин, чорних і диких,
свині накинулись на ягня.

На шматки розідрали. Пожерли.
Щезли в тумані білому. Чорні і дикі.

(В музиці щемлива мелодія сопілки).

Як ти гадаєш, Пабло, це щось та значить?

Скажи мені, Пабло, ти віриш в передчуття?

Може, знаменням це є для мене?

Може, знаменням і для Іспанії?..

Слухай *(Лорка бере Неруду за руку)*, бачиш
вікно?

Правда ж, воно пречудесне?

Н е р у д а

А що таке пречудесне?

Л о р к а

Я і сам не знаю. Треба просто зрозуміти,
що пречудесне, а що — ні! А то пропадеш.

Ось дивись — собака, до чого ж пречудесний!

Ось дивись, вино — до чого ж пречудесне!

Зараз я піду по гітару...

Л о р к а виходить. Якийсь час Неруда сам.

Н е р у д а

Він вже не прийде. Він вже ступив на дорогу
смерті.

Війна в Іспанії, яка змінила мою
поезію, почалась для мене тим,
що загинув поет. *(В музиці з'являється тема гі-
тари).*

Відомий усім, як гітара, веселий, смутенний,
мудрий і чистий, як народ, як дитина. Ніколи
в мене не буде брата такого, як Федеріко!

Крилате серце! Шал водоспаду! Блискучий дотеп!
(Встає і читає «Оду Федеріко Гарсія Лорці»).

Хор може допомогати йому. Музика може делікат-
но втручатись. Тема сопілки. Тема гітари.

ОДА ФЕДЕРІКО ГАРСІА ЛОРЦІ

Коли б я міг заплакати од ляку
в порожньому, самотньому домі,
Коли б я міг вирвати свої очі
і проковтнути їх,
Я б це зробив в ім'я голосу твого —
траурного апельсина.
В ім'я твоєї поезії, котра з гвалтом
Виринається із душі.
Це ж бо в ім'я твое фарбують
в блакитний колір лікарні,
І школи будуються, і приморські вулиці,
І відростають пера у поранених янголів,
І лускою вкриваються риби в шлюбному танку,
І їжаки возносяться в небеса;
В ім'я твое майстерні кравців з їх чорними
ширмами

Наповняються кров'ю і ложками,
В ім'я твое вдягають червоний пояс,
і поцілунками вбивають коханих,
І сповиваються в біле.
Сьогодні, коли нікого не зосталось на скелях,
Давай поговоримо просто про життя твое і моє.
Навіщо вони, наші вірші, коли не для роси?
Навіщо вони, наші вірші, коли не для ночі цієї?
Коли гострий кинджал нас протинає,
коли не для цього дня,
Не для сутінок цих, не для цього кута,
В якому до смерті готується
закатований дух людини?

Федеріко!
Ти бачиш світ, вулиці,
Оцет,
Прощання на пилюжних перонах,
Коли клуби останні диму
Щезають у далечі,
Там, де нема нічого,—
Лиш каміння, розлуки і рейки.
Повсюди є тлуми людей, які задають питання,
Є кривавий сліпець, і відчайдушний божевільний,
Є дерево сліз і колючок
І розбійник, що задрість волочить на темних
раменах.

Таке життя воно, Федеріко, і це дарунки,
Які тобі пропонує дружба моя,
Дружба мужчини мужнього і печального...

ДІАЛОГ НИЖНЬОЇ І ВЕРХНЬОЇ ПАЛУБ

Входить Критик на нижню палубу.

Критик

А чому в «Оді Федеріко...» ви кажете,
що тепер через Лорку фарбують
в блакитний колір лікарні?

Неруда

Вельмишановний, задавати таке питання
поетові однаково, що запитувати жінку,
скільки їй років. Поезія — це не щось застигле,
поезія струменить і часом вислизає з рук того,
хто її створює. Сировина, з якої робиться поезія,
складається з елементів; ці елементи є і в той же
час їх начеб нема, вони одночасно існують і не
існують. Принаймі постараюся відповісти вам
одверто. Як на мене, блакитний колір

найкрасивіший.

Він уособлює простір і розмах, доступний
людській
уяві,— небесне склепіння і навіть свободу чи

радість.

Талант Федеріко, чарівливість його особи були
такими,
що, куди б він не приходив, він приносив з собою
радість. Можливо, цими віршами мені хотілось
сказати,

що навіть лікарні з усією їхньою лікарняною
нудьгою

під чарами Федеріко, під його щасливим впливом
можуть перетворитися і стати прекрасними
голубими будинками.

Критик сідає і уважно вивчає папери на столі.

ВЕРХНЯ ПАЛУБА

На палубу викочується дитячий візок. Його кочить попереду себе молодий Хуан у формі республіканця, з ним його юна подруга Хуана.

НИЖНЯ ПАЛУБА

К р и т и к

Який батько! Вийшов з дитиною.
Не боїться шаленого руху на вулиці.
Вітаю молодих з первістком!

ВЕРХНЯ ПАЛУБА

Х у а н

Дитина ще не народилась.

Х у а н а

Дитина щойно народжується!

Виймають з дитячого візка гранки нової книжки. Критик розчарований. Але заінтригований.

НИЖНЯ ПАЛУБА

К р и т и к

Що у вас за прокламації?
Книжка? Навіщо книжка тепер?
Зараз книжки горять! Горять!
Скажіть, Капітане?!

К а п і т а н

Зараз — пора вогню!.. *(Кидає книжки у вогонь, робить це звично і наполегливо, не дивлячись на верхню палубу).*

ВЕРХНЯ ПАЛУБА

Х у а н

Це «Іспанія в серці» Пабло Неруди.
Ми навчилися набирати текст.

Х у а н а

Але не стало паперу!

Х у а н

Ми знайшли старий млин.
Ми вирішили виготовляти папір.

Х у а н а

Так не родилася жодна книжка
на усьому білому світі.
Під бомбами в розпал бою,
дивна суміш виходила.

Х у а н

З чого тільки папір не творився?
З ворожих знамен!
З рідних бинтів!

Х у а н а

Зі скривавлених бурнусів марокканців!
Зі скривавлених пілоток республіканців!

Х у а н

У бою народилася книжка.
Зате який папір!
Зате яка поезія!

НИЖНЯ ПАЛУБА

К р и т и к

Пабло Неруда поетом був
до книжки «Іспанія в серці».
Нею він вдарив
у серце власній поезії.

К а п і т а н

Зате який вогонь!
Який вогонь!

ВЕРХНЯ ПАЛУБА

Виходить Білий хор і читає вірш з книги «Іспанія в серці».

I

Ви запитаєте: де ж бузок,
Де метафізика, обсіпана маками,
І де дощ, що слова вистукував,
Повні пауз і птахів?

II

Я вам розповім, що зі мною сталося.
Я у Мадриді мешкав, у кварталі,
Де так дзвіниць багато,
Годинників на вежах і дерев.

III

Звідти я побачив
Сухе лице Кастілії:
Океан зі шкіри.
Мій будинок звався «будинком квітів».
Повсюди квітла герань.
Це був веселий будинок
З собаками і дітьми.

I

Пам'ятаєш, Раулю?
Згадуєш, Рафаелю!
Федеріко, ти під землею,
Ти пам'ятаєш балкон?
Червень квіти метав у твій рот.

II

Все навколо було голосним:
Гори хлібів схвильованих,
Ринок Аргусльос і пам'ятник,
Мов чорнильниця, серед риб.
Оливкова олія текла у дзбани.

III

Серцебиття ніг повнило вулиці.
Метри, літри. Гострий настій життя.
Гори судаків. І дахи,

І втомлена стрілка на холодному сонці.
Слонова кістка картоплі,
А помідори — до самого моря.

I

Одного ранку все зайнялось.
З-під землі вийшов вогонь,
Він поїдав живих.

II

З тої пори — вогонь,
З тої пори — порох;
З тої пори — кров.

III

Розбійники з марокканцями і літаками,
Розбійники з перснями і герцогинями,
Розбійники з ченцями,
які благословляють убивць.

В с і р а з о м

Прийшли,
І вулицями кров дітей
Текла просто, як кров дітей.

Білий хор проходить так, як проходили колони
республіканців на французькому кордоні. Виходить
Чорний хор і їх обшукує. Забирають книжку
«Іспанія в серці». Передають її з рук до рук аж на
нижню палубу, де біля вогню порядкує Капітан.

Х у а н

Ми гордимось цією книжкою.

Х у а н а

Ми готували її —
виклик смерті кинули!

В Хуана забирають тук з книжками. Майже все пе-
реходить до рук Капітана, все шпурляється у вогонь.
Хуана ховає один примірник книжки під кофтину.
Книжка залишається у неї.

Х у а н

Сотні разів бомбили нашу колону.

Х у а н а

Падали люди — книжки розсипались.

Хуан

І тут на кордоні — французи.

Хуана

Останні книжки у вогонь.

Хуан

Книжка у бою народилась —
книжка в бою помирає...

Виходить Поет. Він перехоплює одну з книжок, але
її вириває Капітан — книжка йде своїм конвейером.

Поет

Іспанія завжди була полем битви гладіаторів, на
її землі завжди лилась кров. Бій биків з його
жертвопринесеннями і жорстокою елегантністю,
обряджений у блискучий ритуал, повторює стар-
ривинну битву на смерть між тінню і світлом...

Книжка вмирала, як і родилась,
в бою...

НИЖНЯ ПАЛУБА

Капітан тримає одну з книжок, яка вже взя-
лася вогнем, і роздмухує вогонь.

Капітан

Все має стати попелом —
вчора, чи нині, чи завтра.
Що стане швидше попелом,
те скоріше відродиться
хіба у наївних видіннях!
Слава вогню караючому,
що звично непотріб спалює!
(Звичним рухом шпурляє книжку у вогонь).

ВЕРХНЯ ПАЛУБА

Хуан, Хуана і Поет

Поет

Хто ви? Такі гарні — можете бути парою!

Х у а н а

Нас благословила книжка ваша
«Двадцять пісень любові
І одна пісня відчаю».

Х у а н

Благословіть і ви, Поете.

Х у а н а

Читали ми книжку вашу...
І поєдналися. Біля книжки.
Благословіть нас.

П о е т

Я не священик. Але хто
кохання не благословить!
Ще й книжкою такою...

Поет стає на коліна. Стають на коліна
Хуан з Хуаною. Поет благословляє молодих,
поклавши книжку віршів на схилені голови,
читає уривок з «Farewella».

Люблю любов, де двійко нас —
Де ділим хліб і губи.
Люблю любов, що йде на час
Й навіки потім губить.
Любові бунтівна стяга
У серці племінь коїть.
Любов, яка нас досяга,—
Й не досягти якої!

Всі підводяться.

Х у а н

(виймаючи книжку, збережену під час обшуку на кордоні).

Ось вам дарунок наш. Прийміть.
Ця книжка не згоріла у вогні.
Ця книжка із грудей моїх!
«З тої пори — вогонь,
З тої пори — порох,
З тої пори — кров...
Прийшли,

І вулицями кров дітей
Текла просто, як кров дітей...»
Хуан і Хуана виходять.

НИЖНЯ ПАЛУБА

Капітан і Критик
Капітан

Я познайомився з ним в Іспанії.
Він вже тоді... двоєдушним був.
На словах за народ боровся,
а насправді... темні діла...
Скільком збаламутив душі,
скільки голови потьмарив!

Критик

Ви відтоді за ним... стежите!

Капітан

Шановний професоре, що ви!
Я ніколи за ним не стежив.
Не стежу за ним і тепер.
Хоч знаю його ще з Іспанії.
Але от родину Ріваресів
він збаламутив давно —
згадую один епізод.
Все, що його доторкається,
хворим стає на облуду,
тобто поезію!
Так це велично зветься
у ваших вчених трактатах!

Раптово прапор на флагштоці починає сіпатись,
потім сам опускається. Коли на верхній па-
лубі з'являється Неруда, він підіймається.
І так завжди — з появою Поета прапор під-
іймається.

ВЕРХНЯ ПАЛУБА

Пабло Неруда і батьки Джульетти — Ху-
ан і Хуана.

Хор І

З палацу Сан Лазар вийшов молодик,

II

схожий на щура бібліотечного.

III

Виглядав на років двадцять п'ять.

I

Коли переміг народний фронт у Чілі,

II

він залишив езуїтських «Рицарів Колумба»,

III

він став членом комуністичної молоді.

I

Голосом, пискляво-жіночим,

II

дуже гострим,

III

затамувавши подих, казав:

А р е л я н о

Дорогий Поете! Не я ваш шеф.
Ви — мій шеф. В нас важлива місія.
Мое прибуття до Парижа
лише заради співпраці з вами.
Історична місія ваша й моя —
допомогти уславленим емігрантам
знайти у Чілі нову вітчизну.

П о е т

Я радів — маю нового співробітника.
Може, він мені допоможе нарешті
подолати всі ті нечувані перешкоди,
що їх чинили працівники посольства.

А р е л я н о

Дорогий Поете! Ваша «Іспанія в серці»
переродила мене, здерла полуду з очей.
Попрацюєм на честь і славу народу.

По е т

Чув я фальш в тому голосі.
Занадто швидко він перебіг
з езуїтського клубу «Рицарі Колумба»
і став нашим. А може, я помилявся?
Та цей голос, пискляво-жіночий, улесливий,
та цей вигляд шура бібліотечного!

Х о р І

Наближалась війна світова.

ІІ

Кожної ночі чекав Париж
німецьких бомбардувальників.

ІІІ

Між руїн починалась робота щоранку.

По е т

За кілька днів свіжоприбулий Ареляно
мав почуття гідності досконале.
Всі його знали, з усіма він на «ти» був,
з усіма працівниками посольства,
з керівниками Іспанської Республіки,
з Негріном, з Альваресом дель Вахо.
До його кабінету приходили діячі,
він вів з ними конфіденційні розмови,
потім кликав мене час від часу.

А р е л я н о

Подивіться, який я дістав діамант!
Який смарагд купив для матері!
А моя шалена блондинка
з дня на день вимагає все більше!

По е т

Жадоба Ареляно до грошей,
його збитки росли на очах,
навіть на моїх байдужих очах,—
я ж ніколи не був спостережливий.
Швидко і легко міняв марки автомобілів,
наймав люксові апартаменти.
Його ясноволоса кокетка
з дня на день підвищувала вимоги.

Х о р І

Іспанці з таборів концентраційних,

ІІ

Мучені, гнані, голодні, холодні,

ІІІ

Сподівалися на останнє — на Чілі.

І

Фалангісти засиляли шпиків.

ІІ

Утруднювали, ламали, ширили пліткн.

ІІІ

Наближалась війна, друга світова війна.

П о е т

Я мусив виїхати якось до Брюсселя
залагодити драматичні справи еміграції.
Вийшов зі свого скромного готелю,
зустрів лице в лице, кого б ви думали?

А р е л я н о

Вітаю тебе, Пабло дорогий!
Ти мешкаєш в такій дірі смердючій?
А я в найдорожчому готелі Брюсселя.
Запрошую тебе на обід в ресторан.
Поставим на стіл орхідеї.
Замовим ікри та шампанського.
Я розкажу тобі про найближчі плани —
я хочу вибратись до Лівану, Пабло...

П о е т

Коли ми ішли на розмову,
його перепинило двоє людей —
мої добрі знайомі Хуан та Хуана.

Входять Х у а н та Х у а н а.

Х у а н та Х у а н а

Сеньйор Ареляно! Сеньйор Ареляно!

А р е л я н о

Зачекайте тут кілька хвилин —
ми маємо відбути невідкладну розмову.
Ти знаєш цих двох настирливих —
ми мусимо їх забирати до Чілі?

П о е т

Хуан — ушавлений льотчик республіки.
Хуана — журналістка і лікар.
Гадаю, що тут не може бути проблем.

А р е л я н о

Чомусь вони мені не подобаються.
Та що там вони! В ресторан!

П о е т

Маю враження, що ти на лихому шляху.
Став ти такою людиною,
що ганяєшся лиш за грошима.
Можливо, занадто ти молодий,
щоб зрозуміти твердо всі речі,
пам'ятай, маєш обов'язки політичні.
Доля тисяч емігрантів в наших руках.
З тим не до жартів, сеньйор Ареляно!

А р е л я н о

Ти не думаєш — моє особисте життя
скомпліковане надто.

П о е т

Нічого не хочу знати
про твої особисті справи.
На одне хочу звернути увагу.
Здається, що люди
під кінець життя нещасливого
люблять лементувати:
«Ніхто мені не порадив,
ніхто мене не навчив!»
В твоєму випадку
такого бути ніяк не може.
Ось все, що я хотів сказати.
З цим тебе полишаю.

Х о р I

При прощанні на нього дивився,

II

сльози текли по обличчю,

III

підійшов, руку поклав на плече.

П о е т

Не плач, прошу! (*Виходить*).

А р е л я н о

Плачу зі злості...

Х о р I

Хуан і Хуана вибігли зненацька.

II

Сеньйор Ареляно був у сльозах.

III

Ледве казав, ковтаючи сльози.

А р е л я н о

Я пережив щойно, друзі,
найоманливішу хвилю в житті.
Щойно звідси вийшов Неруда,
щоб віддати вас до гестапо,
як небезпечних комуністів іспанських.
Не зміг його переконати,
щоб зачекав хоч кілька годин.
Маєте лише кілька хвилин.
Мусите зараз же утікати.
Вашу сумку й чемодани залиште —
пізніше вам вишлю,
запишіть мені тільки адресу...

НИЖНЯ ПАЛУБА

«ЧЕРВОНА ДЖУЛІЯ» В ДОСЛІДНИКІВ ТВОРЧОСТІ ПАБЛО НЕРУДИ

Три помічники Капітана, трое Ромео, одягають карнавальні маски — кожен відповідну собі. Кабан, Кажан і Гієна порядкують біля Джульєтти. Палає вогонь у каміні. Горять свічі — символ затишку. Все прекрасно в цьому домі, наповненому океаном.

Д ж у л ь є т т а

Я розпростерта на пружинах
залізного скрипучого ліжка.
Плечі і зап'ястя,
тулуб і кісточки
туго стягнуті ременем,
люто прип'яті до рами.
Очі щільно зав'язані.
З жахом я зрозуміла:
мої садисти-кати
до мого тіла прикріпили
всього-на-всього електроди,
потім ввімкнули всього-на-всього
сильний звичайний струм.

М а с к а - к а б а н

(солодко)

Як тобі, сонечко, до вподоби?
Біль од електрошоку
солодший від оргазму кохання?

М а с к а - к а ж а н *(люто)*

Дозвольте, кохана, підсилимо струм.

М а с к а - г і є н а

Не витримає. Серце не витримає.
Запломбуй їй ганчіркою рота —
зараз почне кричати.
Зізнавайся, нарешті, клята,
кому віддала ти зошити —
останню його базгранину,
наклеп його останній, стерво!
На тобі! На тобі! На тобі!
Правда ж, тобі подобається?

Д ж у л ь е т т а

Я все запам'ятала, геть до слова.
Всі ці панове за столами сиділи,
коли ввійшла вона, зовсім собі голісінька,
а вони були всі п'янезні і стали плювати на неї,
а вона нічого не тямилася, щойно випірнула з ріки,
а вона була лиш сирена, і вона собі заблукала,
бігла лайка по її по гладесенькій шкірі...

М а с к а - к а ж а н

Годі верзти— мало тобі побоїв!

М а с к а - к а б а н

І не заціпять — мріє кожна Джульетта
про взвод солдатів посеред ночі.

Д ж у л ь е т т а

Брудом окидано золоті її перса,
та плакати — вона не заплакала, бо не вмiла,
та одягатися — не одяглася вона, бо не вмiла,
її присмалювали недокурками і корками
спаленими
і так реготали, аж гепались на підлогу,
та щось сказати — вона говорити не вмiла...

М а с к а - г і е н а

Зроби-но їй ін'єкцію води з-під крана.
Давай-но шприц!

М а с к а - к а ж а н

Чого ти до шофера Пабло Неруди
підходила на стадіоні? Цікавилась погромом?

М а с к а - к а б а н

Що було тринадцятого вересня в Ісла-Негра?

Д ж у л ь е т т а

Ввірвалися солдати і карабінери,
все догори дном перевернули,
багато речей потрощили, побили,
важкохворого поета вигнали геть...

М а с к а - г і е н а

Прагне, ой прагне Джульетта,
щоб ми зважились на останне.

М а с к а - к а ж а н

На останній блискучий шедевр
європейської витонченої цивілізації.

М а с к а - к а б а н

Грубій чілійській вояччині
найніжніше німецьке щеплення!

М а с к а - к а ж а н

Ти чула про найжахливіше —
катування з ельзаською вівчаркою?

М а с к а - г і є н а

Натренована спеціально
у нашій секретній поліції,
вона здатна творити
сексуальні атаки на жінку,
що прив'язана до постелі!
На тобі! На тобі! На тобі!

Д ж у л ь е т т а

...Її очі були кольору іншої, нетутешньої,
бач, любові,
її плечі були висічені з близнят-самоцвітів,
її уста світлом коралів були пройняті,
і притьмом вона щезла крізь оці двері,
і ледве впірнула у річку, як стала
чистісінькою,
виліскувала, як під дощем білий камінь,
і, не озираючись назад, попливла вона знову,
відпливла назавжди в нікуди, ген до смерті...

Не маю вже сили просити води.
Хай очі у мене ганчіркою запнуті —
бачу склянку з водою, бачу склянку з водою.

Хоч мене вже повісили так
за моє довжелезне волосся,
ледве стопи підлоги сягають —
йду до склянки з водою, йду до склянки з водою.

Руки викручено, в'язи потрошено —
пальці води дотикаються, прагнуть води.
Коли кинуть у камеру, намалюю тортур

і склянку води намалюю
шпилькою, вмоченою у кров.

Вкочується Велика Склянка з Водою —
завбільшки з людину. Вода розхлюпується. Під-
кочується до ліжка. Помічники Капітана
здіймають маски і виходять. Входить Хор і
стає на краю верхньої палуби.

I

Є наказ вищого начальства:
дозволити тим,
хто зібрався біля будинку,
супроводити тіло до цвинтаря!

II

Люди йдуть за труною
пустельними вулицями,
а натовп росте і росте!

III

Солдати і карабінери
автомати тримають наготові —
ескорт страху супроводжує похорон!

IV

Віконниці щільно зачинені!
Двері замкнуті тричі і тричі!
Все місто в щілину дивиться!

V

Від горба Сан-Крістобаль до цвинтаря
близько трьох кілометрів —
близько трьох кілометрів страху!

VI

Стояти групами — заборонено!
Дивитись в щілину — заборонено!
А натовп росте і росте!

В с і р а з о м

Десятки вийшли з будинку.
Сотні ішли вулицями.
На цвинтар прийшли тисячі!

Капітан

(стоїть біля вогню і люто ворушить обгорілі папери. Потім спокійно переконує себе).

Його нема. Його ховають зараз.

Ось — слухайте. Ховають. Він вже сконав!

Попіл, попіл, попіл! Все — попіл!

II частина

«ВСЕЛЮДСЬКА ПІСНЯ»,

або

ПАБЛО НЕРУДА ПРОТИ ПРЕЗИДЕНТА
ВІДЕЛИ

ВЕРХНЯ ПАЛУБА

Поет і Хор

Поет

Люди без шкіл,
Люди без черевиків
Обрали мене
Сенатором республіки.
Я завжди буду гордий:
Мене вибрав найсуворіший край —
Чілі руди, Чілі міді, Чілі селітри.
Та парламентський зал сенату
Ватою вистьобаний зсередини —
Крику народного там не почувеш!

Хор босоногих

I

Габріель Гонсалес Відела
справедливість клянеться творити.

II

Габріель Гонсалес Відела
багачів зуміє скорити.

III

Габріеля Гонсалеса Віделу
президентом треба обрати.

IV

Габріель Гонсалес Відела
зло посадить за ґрати.

V

Габріель Гонсалес Відела
внищить злидні доценту —
пампи чілійські, рудні і села.

В с і р а з о м

Слава народному президенту!

До Хору босоногих вбігає один взутий і ставить перед кожним по парі черевиків. На нижній палубі починає танцювати Великий Рекламний Черевик.

П о е т

Я з президентом майбутнім стояв
В пустелі забутого світанку,
Стояв я поруч біля входу в шахту,
І я казав своїм братам нещасним:
«Не будете латати вже лахміття,
Забудете, що значить день без хліба,—
Знов станете дітьми вітчизни».

Х о р б о с о н о г и х

I

Голосуйте за Віделу — радить Неруда.

II

А слово Неруди — крицева споруда.

III

Голосуйте за Віделу — Неруда радить.

IV

Хто стає президентом — поета зрадить!

П о е т

Народ вибрав його своїм президентом.
Та в нашій креольській Америці з президентами
часто відбувається незвичайна метаморфоза.
Новий наш обранець, швидко змінивши друзів,
породичався з аристократією і поступово

перетворився в магната. Зараз він президент одного міжнародного банку. Хто хоче бути банкіром і хто ним може стати,— стає ним! Та занадто швидко, занадто неочікувана метаморфоза!

Хор босоногих

I

Очоловав один поет
передвиборну компанію.

II

Ніс Відели він портрет
крізь Арауканію.

III

В президента забаганка —
нажитись на зраді.

IV

Обіцянка — цяцянка,
а народу — радість.

До Хору босоногих вбігає той же взутий і забирає черевки в час вогненної румби.

Поет

Я з трибуни сенату звинувачую президента Віделу в зраді! Я вітаю комуністів Чілі, жінок і чоловіків, гнаних, битих і переслідуваних, вітаю і кажу їм: наша партія безсмертна. Вона народилась із страждань, і ці переслідування лише возвеличують її і множать. Мене ніхто не може позбавити довір'я, окрім народу. І коли мине ця ганебна для моєї вітчизни доба, я відправлюсь в селітряну пампу. І я скажу чоловікам і жінкам, які бачили стільки гніту, стільки муки, стільки зради: «Ось я перед вами; я обіцяв бути вірним вашій скорботній долі. Я обіцяв захищати вас своїм розумом, і коли буде треба, всім своїм життям. Скажіть мені, чи виконав я свою обіцянку, і дайте мені або позбавте єдиного права, якого я потребу, щоб жити чесно,— право на вашу довіру, на вашу надію, на вашу любов».

І під сонцем пампи, під сонцем Рекабарена я за-
співаю з ними наш національний гімн, бо тільки
його слова і боротьба народу здатні змити гань-
бу наших днів:

«Вітчизно моя, ось слова заповіту,
Якими Чілі клянеться тобі:
Ти станеш оплотом супроти гніту
Або ми загинемо всі в боротьбі!»

Х о р б о с о н о г и х

I

Над краєм чілійським нависла облуда:
зрадник-поет Пабло Неруда!

II

Президент звинувачує поета у державній зраді.
Газети вищатъ. Фабриканти раді.

III

Не вперше луна над історії коном:
поет поза законом! Поет поза законом!

П о е т

Та ми поети
В більшості своїй
Серед інших оригінальних ознак
Маємо здатність ставати
Коли вогнем,
Коли димом.
Чотириста п'ятдесят
Кваліфікованих поліцейських
Шукали мене
Півтора року.
*(Хор поліцейських, взутих у тверді підковані чо-
боти, або Хор взутих нишпорить по сцені).*
Та я був невловимим,
Був я полум'ям,
Був я димом —
Я знову вірші писав.
Чотириста п'ятдесят
Кваліфікованих поліцейських
На одного некваліфікованого
Втікача,

Який стає
То вогнем,
То димом.
Чотириста п'ятдесят
Кваліфікованих шпиків
На одного некваліфікованого
Сенатора,
Який повірив
Майбутньому президентові —
Досвіченому брехунові,
Майстрові патріотичного велеслів'я,
Наскрізь просякнутому
Міазмами фальші,
Тхореві банків,
Циркачеві підступності,
Смороду нації.

Х о р б о с о н о г и х

I

Він міняв квартири майже щодня.

II

Всюди двері відчинялись, щоб його сховати.

III

Як правило, це були незнайомі люди.

I

Він жив у місті і в селі.

II

В портах і в таборах.

III

В селянських будинках і в інженерів.

I

В матросів і адвокатів.

II

У лікарів і шахтарів.

III

Повсюди, повсюди, повсюди, повсюди!

Поет

Є одна старовинна пісня,
Яку знають усі наші люди.
Вона зветься «Всюди частка мене, всюди».
Обіймають руки самотність.
Мої ноги в одному місці,
Мое серце знаходиться в іншому,
Мої очі на гори дивляться,
Обіймають руки самотність.
Всі частини мого тіла
По містах і селах розкидані,
Справді «Всюди частка мене, всюди»,
А я сам весь частка народу,
Ось живу я в Вальпараїсо,
Серед голих смутливих горбів,
Обіймають руки самотність.

...На мою долю випав кут кімнати і краєчок вікна, звідки я міг спостерігати життя порту. Я не міг виходити зі своєї схованки, та мене надзвичайно цікавило, чому до всього байдужі прохожі, які вічно кудись поспішають, зупиняються завжди в одному й тому ж місці. Я сушив собі голову на самоті саме над цим. Що за дивні товари виставлені в цій вітрині? Іноді я спостерігав, як біля неї довго стовбичила яка-небудь сім'я з малими дітьми на плечах. Я не міг догледіти, та уявляв собі, яким захопленням світилися їхні обличчя, коли вони оглядали чарівну вітрину. Лише згодом дізнався я, що це була вітрина звичайного магазину взуття, і я зробив висновок: *черевики — ось що над усе цікавить людину*. Я пообіцяв собі вивчити і дослідити цю проблему, а потім і написати про неї. У мене завжди бракувало часу для здійснення цього наміру, що визрів при таких незвичайних обставинах, та в моїх віршах не раз фігурують черевики. Вони виступують каблуками в багатьох моїх строфах, хоча я і не намагався стати поетом чоботарів.

Хор вистукує каблуками марш переслідування.
З Хору виходить один і повторює:

Я Курціо Маллапарте, італійський письменник,
Я не комуніст.
Та коли б я був чилійським поетом,
я теж став би комуністом,

як це зробив Пабло Неруда.
Тут треба бути або з тими,
хто їздить в «кадилаках»,
або з людьми без шкіл,
без черевиків...

Босий Хор вистукує марш переслідування.

Поет

Люди без шкіл,
Люди без черевиків
Обрали мене
Сенатором республіки.
Босі люди обрали мене.
Взуті люди мене переслідують.
Босі люди мене ховають.

...І це було дивом:
Всюди в краю шахтарів,
Де горем повітря просякнута,
На забутій пристані Півдня,
Тут, на гамірній вулиці,
Серед музики полудня
Вікно, схоже на тисячі інших:
Мене там чекала
Тарілка супу
Та серце на столі.
Всі двері були моїми,
Казали мені:
«Брате, зайди сюди».

Часом в будиночок, де я переховувався, приходили гості. Вони не могли знати, що поруч за легесенькою перегородкою з картону, заклеєного старими газетами, ховається поет, якого шукають ті, чия професія — полювання на людину.

У суботу ввечері і в неділю вранці приходив наречений однієї з дівчат, що жила в цім будиночку. Він нічого про мене не знав. Він завойовував серце дівчини, його любили, проте йому ще не вірили. Я бачив зі своєї половини вікна, як він під'їздив на велосипеді, на якому розвозив яйця по всьому робітничому району, а згодом, за хвилину, цей ворог мого спокою, моєї творчої тиші вже входив, наспівуючи, в кімнату. Я кажу — ворог, тому що він вперто не бажав покинути кімнату і туркотів з дів-

чиною лише за кілька сантиметрів од моєї голови і
вперто цурався порад зайнятись платонічною лю-
бов'ю де-небудь у парку або в кіно. Цей наївний
рознощик яєць...

Хлопець з Хору і Дівчина з Хору.

Хлопець

Тіло жіноче — білі горби, білі стегна,
Коли віддаєшся, подібна ти цілому світу.
Шаленим ратаєм вторгається моє тіло в тебе,
Виторгуючи дитя із глибин землі.
Я був самотній, мов тунель.

Мене полишили всі птахи.

Вривалась в мене ніч могутньою навалою.
Щоб пережити себе самого,
загартував я тебе, як зброю,
Як стрілу мого лука,
мов камінь пращі моєї...

Дівчина

Звідки ці нісенітниці? Тьху!
Ще й вивчив напам'ять (*цілує його*).

Хлопець

Ось купив за десяток яєць:
«Двадцять поем любові
і одна пісня відчаю». Якийсь Пабло Неруда.
Для серця мого твоїх грудей доволі,
Моїх доволі крил і для твоєї волі... (*цілує її*).

Хлопець і Дівчина знову встають в Хор.

Поет

Що можеш ти, проклятий, проти повітря,
Проти всього, що росте із землі,
Цвіте, мовчить, і дивиться,
І чекає мене, і судить
Тебе, проклятого, з твоєю зрадою?
Ось що купив ти,
Ось за що платиш ти щохвилини.
Ув'язнюєш, катуєш, висилаєш,
Нишпориш, оточений найманими багнетами,
Поспішаєш,
Щоб у підкупленого совість не прокинулась,

Заснути боїшся.
А поруч, в самому серці Чілі,
Я живу —
Втікач.
Народ мені приступці приготував,
Народ мене в глибокому підземеллі сховав
Вітчизни моєї,
І під крилом голубки
Я сплю. Я бачу сни,
Твої перешкоди я зламую.

Входять Хуан і Хуана. Час відбився і на них.
Вони не без доброї іронії і цього разу стають перед
Поетом на коліна.

Хуан і Хуана

Поете, благословіть нас.

Поет поривається до них і підводить їх з колін.
Хуан і Хуана встають.

Поет

Хуане! Хуано! Яким вітром?
Які ви стали за ці роки!

Хуан

Маємо делікатне доручення —
переправити тебе через Анди!

Хуана

Маємо делікатне доручення —
вручити Поетові його книжку.

Поет

Цього разу, на жаль, не з-під блузки,
як було це в Іспанії?!

Хуана

Занадто велика книжка...

Поет

З першої хвили такого життя я зрозумів, що
настала пора писати книжку. Я вивчав матеріал,
вибудовував розділи і писав, відриваючись лише
на те, щоб змінити сховище.
За рік і два місяці цього незвичайного життя я

завершив книжку. Проблема полягала в тому, щоб вивезти оригінал з Чілі. Я зробив для неї красиву обкладинку, та мого імені на ній не було. На обкладинці я поставив ім'я Бенігно Еспіноси і заголовок «Сміх і сльози». Правду кажучи, заголовок цей пасував би і для моєї книжки... Як тільки я вивершував розділ, його тут же забирали і передруковували. Боялись, що коли мене знайдуть, то пропаде оригінал поеми. А так, коли б мене навіть схопили, книжка б збереглась... Хоча багато з вас цього не відає, але видана книжка була в Чілі. Можливо, це найнезвичайніше, що будь-коли взагалі трапилося з книжкою віршів. Підпільні публікації — звичайна річ, хоча віршів серед них обмаль, але підпільне видання книжки в п'ятсот сторінок, та ще до того з ілюстраціями, — подія з подій...

Входить Білий хор. Учасники його можуть передавати один одному аркуші книжки, щоб вона нарешті зібралась в одних руках.

Х о р I

Переправити поета через Анди —
суть і честь такої контрабанди!

II

Переправимо «Вселюдську пісню» через Анди —
Можем чесно в очі світу глянути!

III

Переправимо Неруду до Парижа —
хай нарешті має затишок і тишу!

П о е т

Не було ні стежок, ні видимих оку слідів. Ми пробивались майже навпомацки назустріч моїй свободі.

Ми перешкоди долали:
величезні дерева повержені,
вічні, безмовні сніги,
нагромадження скель,
неприсутність річок...

Учасники Хору передають один одному сідло — з рук у руки і ласо — з рук у руки.

Х о р І

Ледве коні вступили в ріку.

ІІ

Під ногами пропало дно.

ІІІ

Другий берег чекав віддаля.

П о е т

Раптово мій кінь мало не весь занурився у воду, і я, позбавившись опори, у відчаї намагався обхопити ногами його боки; нещасна тварина ледве ледве утримувала голову над водою...

Х о р І

Злякались?

ІІ

Гадали, уже кінець?

ІІІ

Ми за вами — ласо в руках!

П о е т

Ми нарешті злізли з коней. Я брав участь в обряді. Відчуття містичної таємниці оповило мене. Провідники підступили до бичачого черепа,— він білів посеред лугу. Мовчки, один за одним, вони стали кидати в його очниці монети і їжу. Я приєднався до цього обряду — до покладання дарів на вівтар тих невідомих одиссеїв заблуканих, втікачів всіх мастей, які знайдуть їжу і допомогу в бичачому черепі. Та на цьому незабутнє священнодійство не закінчилось...

Учасники Хору знімають шапки і починають свій дивний танок. Кожен стрибає на одній нозі навколо самотнього черепа по широкому колу, витоптаному до них стількома мандрівцями.

П о е т

Саме тоді, дивлячись на цей неосягнений обряд, в якому беруть участь мої провідники, я скоріше

відчув, ніж зрозумів, що в житті існує зв'язок між тими, хто не знає один одного, є турбота, заклик на допомогу і відгук навіть у найпустельнішій і найсамотнішій глушині світу...

В час того довгого переходу я осягнув пропорції, необхідні поезії. Я зрозумів, який у цьому ділі внесок землі і який внесок душі. І гадаю, що поезія — миттєва чи велична—це дійство, в якому одночасно і певною мірою беруть участь самотність, спільність, почуття і вчинки, внутрішній світ людини взагалі і приховане відкриття природи...

Поетові варто вчитися у людей. Не існує неприступної самотності. Всі шляхи ведуть до одного й того ж: до спілкування взаємного і глибокого. Треба перемогти самотність, трудність характеру, некомунікабельність і тишу, щоб досягти тої магічної царини, де ми можемо танцювати нехитромудрі танці і співати сумних пісень, бо саме в цих танцях і цих піснях зосереджено найстаровинніші обряди. Вони сформували нашу свідомість, наше усвідомлення себе людською істотою, нашу віру в спільне призначення...

НИЖНЯ ПАЛУБА

Капітан порядку біля вогню. Критик заліз високо до книжок і з етажерки падає.

К р и т и к

Хай йому грець! Який себелюбець!
Хитрий який! Дволикий який!
Мати такі багатства —
і бути поетом знедолених!
Мати будинки по всій планеті —
і оспівувати халупи!

ВЕРХНЯ ПАЛУБА

П о е т

Я дуже втопився від курей:
ми не знаємо їхніх думок.

Вони дивляться сухими очима
і не надають нам значення!

На верхню палубу виходить Чорний хор
і починає обшук. Забирають книжку «Пісня
для всіх». Передають її з рук у руки аж на
нижню палубу, де трудиться біля вогню
Капітан.

Капітан

Все має стати попелом —
вчора, чи нині, чи завтра.
Що стане швидше попелом,
те скоріше відродиться!
Слава вогню караючому,
що звично непотріб спалює!..
(Звичним рухом шпурляє книжку у вогонь)

ВЕРХНЯ ПАЛУБА

Поет, Хуана і Хуан

Поет

Твоя гітара, Хуане,— пара твоя,—
в твої пригоди закохана.
Ми зовсім не здивувались,
коли ти лаштувався в дорогу,
прив'язав до сидла лиш гітару
та зачовгану ковдру свою...

Хуана

Мене накривав він ковдрою,
а сам грівся коло гітари.
А ось про похід через Анди
ні слова мені, ні півслова...

Поет

Хуана твоя дзвінкоголоса
допомагала нам у поході —
як ти з нею співав і співаєш,
стільки пісень скрізь і всюди,
і там, в Сан-Мартін-де-лос-Андес,
де ми з'явилися неждано-негадано,
мов з неба чілійські аероліти впали,

покриті пилюкою андською,
пилюкою зір далеких.
Немає мужнішої від Хуани,
немає доскіпливішої.

Х у а н а

Ще б пак! Сама напросилась,
а то б не взяли. Мій Хуан!
А ось про похід через Анди
ні слова мені, ні півслова...

П о е т

Хуан — та це ж не людина, а шквал
в упряжці пізнання власного.
Ти проходив лісами понурими,
повз скелі і хащі,
повз провалля і водоспади —
ти знаки робив нам,
де йшли ми походом,
за кілька годин пізніше,
ти вставав найраніше,
щоб накреслити в думці
карту моєї мандрівки.
Хуан мій зветься народом.
Народ мій зветься Хуаном.
Ти не чекаєш, коли тебе кличуть.
Ризиковані пригоди — твоя стихія.
Ти вчасно приносиш мудрість
тим, кому ти потрібен,
тим, хто чекає на тебе,
чекає на тебе, не відаючи, що чекає.
Хуане, за твій особливий дар!
Ти роздаєш його з такою чуйністю і стриманістю,
що одного разу непомітно для себе
попадеш на іншу планету —
мимохить збочиш з дороги в туман
і опинишся разом з гітарою
в невідомих краях...

Х у а н а

А де буде тоді Хуана? Не варто.
Саме зараз мені він потрібен.
Нас донечка дома чекає,
наша ластівка, наша Джульєтта.

Поет

За щасливу долю Джульетти —
вона таких бід не зазнає,
які ви тепер спізнаєте!
За щасливу долю Джульетти —
вона світла буде, промінна,
за неї воюють поети!
За щасливу долю Джульетти —
позаздримо світлій долі,
яку ви для неї скуєте!

Хуан виконує на гітарі пісню на слова Паб-
ло Неруди.

ПАБЛО НЕРУДА І ПОЛІЦІЯ ПАРИЖА

Б е р т о, шеф поліції
Радий вітати вас, пане Неруда.
Як ви себе почуваєте?

Поет

Гадаю, що ніколи не бачив стола,
обсадженого двадцятьма телефонами.

Б е р т о

Тут вузол життя Парижа.

Поет

Згадую собі Фантомаса і комісара Мегре.

Б е р т о

Я читав ваші книжки. Знайомий
з вашою поезією:
«Тіло жіноче — білі горби, білі стегна,
Коли віддаєшся, подібна ти цілому світу.
Шаленим ратаєм вторгається моє тіло в тебе,
Виторгуючи дитя із глибин землі.
Я був самотній, мов тунель.

Мене полишили всі птахи.
Вривалась ніч могутньою ордою.
Щоб пережити себе,
тебе гартував я, мов зброю,

Мов стрілу мого лука,
мов камінь праці моєї».

По е т

Дуже зворушений. Дуже приємно.

Б е р т о

Я дістав петицію посла Чілі —
він жадає забрати ваш паспорт.
Він мотивує своє прохання тим,
що маєте паспорт дипломатичний.
Чи правдива ця інформація?

По е т

Паспорт, який тепер при мені,
ніякий не дипломатичний.
Звичайний урядовий паспорт,
я сенатором вибраний в Чілі,
маю право на такий документ.
Можете його подивитись,
але прошу його мені повернути —
це моя власність приватна.

Б е р т о

(беручи паспорт)

Паспорт дійсний насправді.
А хто його вам продовжив?

По е т

Звичайно, що дійсний.
А хто його, власне, продовжив,
того вам не можу сказати.
Якби мій уряд знав ту людину,
він звільнив би її з посади.

Шеф поліції уважно розглядає документ
Поета. Потім береться за один з тьмочис-
ленних телефонів.

Б е р т о

Прошу з'єднати з посольством Чілі.
Прошу посла Хоакіна Фернандеса.
Говорить шеф поліції Парижа Берто.
Ні, пане посол, того зробити не можу.
Його паспорт насправді дійсний.

Хто продовжив, мені невідомо.
Але повторюю вам, пане посол,
забрати його документи —
оце було б беззаконня.
Не можу, пане посол.
Дуже шкодую.
(Шеф поліції кладе трубку. До Поета).
А ваш земляк наполегливий.
Видно, затятий ваш недруг.
З вами повний порядок, пане Неруда.
Можете бути у Франції,
доки вам забagne.
Чому посміхаєтесь так іронічно?

П о е т

Звичайно, я вдячний вам передовсім,
а усміхаюся я ось чому.
Ви сказали: посол — затятий мій ворог.
Кепкую я з віроломства.
Сьогодні посол Хоакін Фернандес
передав через посла Гватемали
мені найщиріший привіт і кошик з трояндами.
Де ж тут сховаєшся, пане Берто,
як не в іронії...

*ПАБЛО НЕРУДА
ПІСЛЯ ВТЕЧІ В ПАРИЖІ*

Ж у р н а л і с т

Спершу твердили, що приїхав
Міхель Анхель Астуріас?

П о е т

Я згадав в Буенос-Айресі,
що там є посол Гватемали
Міхель Анхель Астуріас,
мій давній друг — письменник.
В наших рисах обличчя
багато подібного, правда ж?
Скажу вам трохи смішного.
Наша людська порода кваліфікується
як тип фізичний,
що мовою тубільців Гватемали

значить не більше і не менше,
як індик.
Обидва маємо довгі носи,
повновиді обличчя — і він, і я,
обидва тугої статури.
Об'єднала нас, одним словом,
подібність до гоноровитого
представника квокітливої раси.

Ж у р н а л і с т

Як вам щастить в цій ситуації
іронізувати з самого себе?

П о е т

Коли Міхель Анхель Астуріас
зайшов до моєї схованки,
я з ним був, звичайно, відвертий:
«Колего мій,
позич мені паспорт свій.
Хай матиму я приємність
прибути у славний Париж
Міхелем Анхелем Астуріасом».
Мій друг не вагався ні хвили.
За мною чигала вже розвідка.
Так прибув до Парижа
великий письменник Гватемали
Міхель Анхель Астуріас.

Ж у р н а л і с т

Уряд Чілі дізнався з газет,
що Пабло Неруда зараз в Парижі.
Уряд Чілі офіційно твердить,
що ця новина — звичайна фальшивка.
В Парижі, за твердженням уряду Чілі,
перебуває двійник Пабло Неруди.
Сам Пабло Неруда із Чілі не виїздив.
Шпики вже напали на його слід.
Арешт Пабло Неруди — справа кількох годин.
Що можна на це відповісти?!

П о е т

Давайте згадаєм химерні часи
старої абсурдної суперечки про те,
чи сам Вільям Шекспір писав свої твори,

Марк Твен висміяв це ось так:
«Ці твори насправді написані
ніяким не Вільямом і ніяким не Шекспіром,
а зовсім-зовсім іншим англійцем,
який народився тої ж таки години,
який народився в той таки самісінький день,
а помер того ж таки дня,
коли помер сам Шекспір,
а на довершення всієї okazji
добродій той також звався
Вільямом Шекспіром...»

Дайте відповідь, що я не Пабло Неруда.

Я інший чілієць.

Я теж пишу вірші,
я теж борюсь за свободу,
мене теж звуть Пабло Неруда.

За сценою гуде океан: хвилі вдаряють в обшивку корабля. Біля вогню в каміні сидить Капітан, він лінивими рухами кидає папери у вогонь. Хуан і Хуана сидять в кріслах навпроти одне одного. Вони прив'язані. Тон розмови вільний, невимушений.

К а п і т а н

Останнім часом Національне управління розслідувань одержало з-за кордону партію мікрофонів спрямованої дії.

Вони можуть
записувати
на магнітну плівку
розмови на вулицях,
в ресторанах,
театрах,
квартирах.
«Дім для чілійців»
слухає полковник Еспіноса.

Входить Величезне Вухо. Воно слухає.

Невже, ви гадаєте,
так важко було записати
вашу балаканину,
яка не варта сечі щура.

Виходить Величезне Вухо. Воно слухає.

Ви мусите її переконати:
або вона врешті зізнається,
або вас усіх трьох...
Нам потрібна нитка.
Як інформація йде в Ліму?
Хто її обробляє? Хто?
Переконати вас неможливо.
Пожалійте єдину доньку.
Якщо комуністи
не випекли у ваших душах
почуття батька і матері.

Капітан ворушить вогонь у каміні залізним стеком. Потім встає, потягається, наспіває романс на слова Федеріко Гарсія Лорки:

...І тож я їй вірив, ведучи,
Що справді вона незаймана,
А сталося — вона вже дружина.
Було це на свято Сантьяго.
Було це якось мимоволі,
Коли ліхтарі погасли,
Коли світляки зайнялися...

Капітан нахилиється до вогню, запалює сигарету і виходить. Хуан і Хуана залишаються на самоті. Входить Величезне Вухо. Воно слухає.

Х у а н

Що мене переслідує дико —
Звідки я знаю його?
Все життя наче знаю його —
і не можу згадати.
Ну звідки ж? Хуано?

Х у а н а

Вічні твої загадки, Хуане.
Голови не труди собі, рідний.

Х у а н

Хочеш — два анекдоти?

Х у а н а

Давай.

Х у а н

Чула, введено новий
автобусний маршрут?

Х у а н а

Ні. А звідки і куди?

Х у а н

Від стадіону на цвинтар.

Х у а н а

Може бути. Давай другий.

Х у а н

Генерал Піночет
переодягся старою бабусею.
Пішов у кіно перевіряти,
чи глядачі аплодують,
як він на екрані з'являється.
Сидів він,
впивався овацією —
зал влаштував овацію
його зображенню на екрані.
Сидів він,
впивався овацією,
аплодувати собі забув.
Тут сусід
штовхнув його ліктем
і прошептав:
«Аплодуй,
дурепо стара,
а то розстріляють!»

Обоє сміються. Величезне Вухо слухає. Трое Ромео без масок вкочують на візку Джульєтту. Мати з батьком пориваються кинутись до неї — аж ні: прив'язані міцно. Джульєтта поривається встати — аж ні: не може. Побита. Знівечена тортурами. Трое Ромео без масок, чемно вклонившись, виходять.

Д ж у л ь е т т а

Мамо, скажи мені,
як казала в дитинстві:
золота моя ластівко!

Х у а н а

Золота моя ластівко!

Д ж у л ь е т т а

Тату, скажи мені,
як казав у дитинстві:
золотий мій клубочок!

Х у а н

Золотий мій клубочок!

Хуан і Хуана плачуть. Вухо слухає.

Д ж у л ь е т т а

Мене вчили, що біль
складається з трьох компонентів:
власне відчутний біль,
спогад про біль минулий,
страх перед болем майбутнім.
Зараз все болить мене втрое.

Х у а н а

Доною, вони хочуть зламати нас.

Д ж у л ь е т т а

Тату, я вже зламана.
Мені так було гірко, коли я зламалась,
і я запитала друзів:
— Чи всі дають свідчення,
чи я виявилась слабкою?
Друзі мені сказали:
— У кожного є своя межа!
Боже мій, тату мій з мамою —
чого в мене така тонесенька межа?!

Х у а н а

Доною моя, вони хочуть зламати нас.

Д ж у л ь е т т а

Мамо, та я вже зламана.
Мене відразу ж
відвели в кімнату з нарами,
роздягтися веліли.
Ремінці так прип'яли туго,

руки враз заніміли.
Я попросила — ослабте ремені.
Не відповіли!
З першої ж секунди
все помінялось.
Біль був жахливий.
Муки були нестерпні.
Один перед одним старався.
Не давали зібратись з думками.
Питання ставили
дуже швидко і злісно.
Та ще перед цим
чимсь напоїли... не знаю.
Не пам'ятаю,
коли я саме
вирішила правду казати.
У мене склалося враження,
що друзів моїх не вб'ють.
Неправда моя їх не рятувала.
Точніше, я не могла
більше брехати:
удари струмом повторялись
з такою частотою,
з такою силою,
з такою диявольською віртуозністю,
що я втратила здатність думати.
Так вони зламали мене.
Я відповіді дала
на всі їхні запитання.

Х у а н а

Господи. Доню моя. Золота моя ластівко!

Д ж у л ь е т т а

Мамо, я відповіді дала на всі їхні запитання.
Це був довгий і болючий процес, тому що
я намагалась дати якомога менше свідчень,
я надіялась хоч якось вберегти тих, кого зумію.
Мамо, біда була в тому, що істина здавалась їм
менш правдоподібною, менш ймовірною, ніж
брехня. Вони не вірили, що це я поставила у вірш
слова Фрей і Піночет, що поміняла дату, вони не
вірили, що я не була у лікарні, був тоді
комендантський час, вони не вірили, що сама я

передала у Ліму... Вони шукали організацію...
Мамо, їхній сумнів був останньою краплею —
здавалось, мені вже ніколи не вирватись з моря
палючого болю. Вони ставали жорстокішими.
Кожен раз перед тим, як пропускати через мое
тіло струм, вони затинали мені рота і повторяли:
— Коли вирішиш говорити, піднімеш палець!

Джульетта машинально і конвульсійно підносить кілька
разів великий палець угору.

Я не могла поворухнутись, не могла кричати, і
тільки цей рух пальцем знизу вгору обіцяв
полегшу, та вони наче не помічали його — мене
тоді душив відчай, якого я ще не знала, мамо!

Джульетта знову конвульсійно підносить кілька разів
великий палець угору. У дверях нижньої палуби з'явля-
ється Капітан і три Ромео без масок.

Хуана

(не витримує доччиної сповіді і починає кричати).
Не хочу! Не треба! Я проклинаю і політику,
і поезію, і Пабло Неруду, і все!

Хуан

*(намагається зірватись з крісла, але годі. Він теж
кричить несамовито):*

Хуано, перестань! Джульетто, перестань!
Це теж запрограмовані тортури! Годі вам!
Вони хочуть нас зламати.

Капітан і три Ромео без масок задоволено презирають-
ся між собою.

Капітан

*(звертається з напучуванням — батьківським і
всерозуміючим).*

Якби поети не сіяли насіння
на всіх дорогах, у всіх серцях,
якби це насіння бунту не сходило —
ми були б безробітні!
Якби вони вас не під'юджували,
не шмагали своєю іронією,
якби вони вас не будили зі сну —
ми були б безробітні!
Винні поети. Сіють вони ножі.

Вчать, що грати правічні не вічні.
Вчать, що свобода вмивається кров'ю,
а то ми були б безробітні!
Ми мусим насіння винищувати,
що посіяв поет у людині.
Зневагу, презирство, плювки... і гроші.
Ось що маємо ми за роботу!

Вони вчотирьох підкочують візок з Джульеттою ближче до вогню, аби зігрілася у лихоманці. Вони поправляють плед на Хуані. Вони поблажливо погрожують Хуанові. Вони виходять разом з Великим Вухом. Капітан продовжує наспівувати романс Федеріко Гарсія Лорки «Невірна дружина»:

...Десь у глухому завулку
Торкнувся я персів заснулих,
І вирости перса назустріч,
Як зацвіну гроно пахуче.
І спідня сорочка крохмалена
Мені нашуміла вуха,
Як шум шурхітливого шовку,
Десятком ножів розтятого...

ВЕРХНЯ ПАЛУБА

Х о р І

Звертання «компаньєро» — товариш —
вже заборонено — годі!

ІІ

Тому і кричать у натовпі:
«Компаньєро Пабло Неруда — презенте!»
Товариш Пабло Неруда з нами!
Солдати дивляться автоматами.

ІІІ

Слова написані на матерії:
«Товариш Пабло Неруда — презенте!»
(*Виймає гасло і передає товаришу*).

ІV

Хтось кидає з вікна червону гвоздику
(*Виймає червону гвоздику — передає далі*).

Підіймають гвоздику — далі передають.
Солдати дивляться автоматами.

V

Чийсь голос самотній, тремтячий,
вигукує тяжко: «Пабло Неруда...»
Натовп продовжує: «Тут...»
Голос тоді додає: «Нині...»
Народ повторює: «...і во віки віків»

Всі разом скандують,— в руках гвоздики червоні і гасло червоне.

- Пабло Неруда...
- Пабло Неруда...
- Тут...
- Нині...
- І во віки віків!..
- Десятки вийшли з будинку.
- Сотні ішли вулицями.
- На цвинтар прийшли тисячі!

III частина

ЗОРЯ І СМЕРТЬ,
або
ПАБЛО НЕРУДА — ПОСОЛ,
НОБЕЛІВСЬКА ПРЕМІЯ І «ПОБИТТЯ
ГОРОБЦІВ»

Входить Джульєтта. Поет підіймається і йде їй назустріч. Хор під час цього інтерв'ю вносить одні портрети з посольства, а інші вносять. Серед нових, які Хор вносить до посольства, портрети президента Альєнде і засновника Комуністичної партії Чілі Луїса Еміля Рекабарена.

Поет

Я радий вас вітати. Це перше інтерв'ю, яке я даю в ранзі посла. Я щасливий зустрітися з вами ще й тому, що ваші тато і мама були тими людьми, які так важко по громадянській війні дістались до Чілі і стали чілійцями по Іспанії. Я радий вітати вас, бо Рівареси були тими, хто займався моєю втечею з Чілі од президента Відели,— я був

тоді «злочинцем». Ви мали от-от народитись чи вже були народилися? Це було так давно, коли горіли мої книжки. Я вже старий як світ, як бачите, але давати перше інтер'ю такій красуні, як ви,— щастя для будь-якого дипломата.

Д ж у л ь е т т а

Дорогий дон Пабло, звертаюсь так до вас, як узвичаєно в нашій родині. В нас немає нікого до кого б ми ставились з таким піететом, як до Пабло Неруди! Я пишу про вас книгу, але сьогодні якраз не про те. Пренса Латіна, агенство, яке я представляю, цікавить нова ситуація в чилійському посольстві в Парижі. Я щойно зайшла сюди — а тут якраз зміна декорацій. Чи зв'язано це з новою лінією посольства? Чи дипломатія є спецією занадто консервативною, щоб її змінювати так блискавично?

П о е т

Попередній посол казав позавішувати стіни фотокартками своїх попередників, не бракує тут і його власного знімка. Можете собі уявити, яка то величезна колекція людей, які нічого не значили! Я наказав зняти ці безрадісні портрети і замість них повісити гравюри справжніх героїв, які дали нашому краєві прапор, державність і незалежність, а крім того — три сучасні знімки, як бачите, прогресивного президента Герда, який пустих тисячі іспанців до Чілі...

Д ж у л ь е т т а

...і моїх батьків у тому числі...

П о е т

...засновника Комуністичної партії Чілі Луїса Емілія Рекабарена і, звичайно, Сальвадора Альєнде. Така декорація стін мені більше імпонує.

Хор демонстративно голосно стукотить рамами, б'є молотками, вішає портрети донизу головами, потім, наче похопившись, поправляє, робить усе так, як роблять присилувані люди, люди з обов'язку.

Поет

Не знаю, що думають собі секретарі посольства — всі вони мають рацію. Адже реакційні партії тримали в руках адміністрацію краю протягом сотні літ. Навіть у швейцарі не проб'єшся, коли ти не монархіст і не консерватор. Християнські демократи, які виступали під гаслом «революція в свободі», нічим не відрізнялися від заскоружлих реакціонерів. Врешті все стало тотожним. Всі відділи, цілий архіпелаг громадських установ — все це заповнене чиновниками, інспекторами і асесорами правих.

Дж у л ь е т т а

Наче б у Чілі ніколи не затріумфував Альянде і єдність народу, начеб сьогоднішніми міністрами не були соціалісти і комуністи.

Поет

Саме так, саме так. Ось у цьому дивовижному кублі мені доводиться починати щось нове і в своєму житті і в житті чілійського посольства в Парижі.

Дж у л ь е т т а

Мене цікавлять ваші почуття.
Чим різняться почуття посла
від почуттів поета?

Поет

Маємо бажання з Матільдою знайти собі якийсь будиночок, де можна було б відпочити, будиночок з листям, птахами, водою і повітрям. Що не день, тим нав'язливіша ця думка. Як ув'язнені тужать за волею, так ми тужимо за свіжим повітрям поза посольством. Я так скучив за своїми собаками, за Ісла-Негра, за своїм будинком-кораблем...

Входить Хор і з кону верхньої палуби читає стримано, лагідно, майже інтимно «ОДУ ПСОВІ».

I

Пес мене все запитує,
а я йому не відповідаю.

II

Собака стрибає, гасає по полю,
безмовно мене випитуючи,
і очі його —
два вологих запитання,
дві іскри, що відповіді вимагають,

III

а я йому не відповідаю,
не відповідаю йому лише тому,
що не знаю я і не вмю.

IV

В розчинене поле йдемо ми,
пес і людина.

I

Листочки вилискують,
як ніби
хтось їх обцілував —
одного за другим.

II

Пнуться до сонця
апельсинові дерева,
щоб стати
маленькими планетаріями
з плодами,
круглими і зеленавими.

III

Ми йдемо, пес і людина,
обнюхуючи цей світ,
йдемо, конюшину ногами мнемо,
чільйським полем йдемо
під долонями світлими вересня.

IV

Пес на мить завмирає,
потім гасає за бджолами,
перестрибує через рівчак
і дослухається ледве чутного
гавкоту,
задираючи біля каменя ногу,

і кінчик його холодного носа —
як дарунок,
як ніжна свіжість,
як знак цієї свіжості.

I

Собака мене запитує
обома своїми очима,
чому в цю пору день,
чому наступає ніч
і чому весна
у корзині своїй не приносить
нічого
для бродячих собак,
окрім непотрібних квітів,—
все квіти та квіти.

II

Пес мене все запитує,
а я йому все не відповідаю.

III

Ми йдемо,
пес і людина, як друзі,
по зеленому ранку,
по тривожній колисливій самотності,
в якій існуєм
лиш ми —
це злиття собаки з росою
і поета з лісами.

IV

Ні пташок, що в гіллі затаїлись,
ані в різнотрав'ї квітів —
лише трелі та запахи
існують для друзів,
для двох нерозлучних мисливців;

I

світ, зволожений
випарами ночі,
зелений тунель
і луки ці,
і оранжеві полиски вітру,

і коренів шурхотіння,
і життя оце, сплетене
з кроків, із подиху й росту,

II

старовинна дружба,
щастя
бути собакою і людиною —

В с і р а з о м

однією істотою
на шести ногах
і з одним хвостом,
росою зволоженим.

Х о р я к ввійшов, так і виходить.

Д ж у л ь е т т а

Що я чую — чи не нотки незадоволення таким
високим становищем? Чи це звичайне бурчання
митця, якому суєта світу на заваді?

П о е т

Становище посла є для мене чимсь новим і
невигідним. Але разом з тим воно є певним
викликом. В Чілі відбулась революція, і то
революція чілійської моделі: дуже аналізована
і дуже дискутована. Вороги всередині і зовні
гострять зуби, щоб її роздерти. Сто сімдесят
років у моєму краї мінялись один за одним уряди,
але не уряди мінялись, а етикетки. Уряди чинили
завжди однаково. Всюди були злидні. Діти без
шкіл і без черевиків. В'язниці і палиці для мого
нешасного народу. Зараз можемо зітхнути
з полегкістю, можемо співати. Це в моїй новій
ситуації мені подобається.

Д ж у л ь е т т а

Які ви мали ускладнення, коли затверджувалась
ваша кандидатура очолювати посольство в
Парижі? Адже лише рішення президента
Альєнде було замало?

П о е т

В Чілі дипломатичне призначення мого рангу
мусить мати ратифікацію сенату. Чілійські праві

завжди хвалили мене як поета, ці люди навіть виголошували промови на мою честь, але, ясна річ, з більшим задоволенням виголосили б їх на моєму похороні.

ВЕРХНЯ ПАЛУБА

Х о р, трохи збоку Д ж у л ь е т т а

НОБЕЛІВСЬКА ПРЕМІЯ
I «ПОБИТТЯ ГОРОБЦІВ»

Б і л и й х о р (*радісно*)

I

Вранці 21 листопада 1971 року
зали посольства заповнили журналісти.

II

Оператори телевізії шведської,
німецької, французької, латиноамериканської.

III

Всюди видзвонювали телефони.
Тривала атмосфера істерії.

I

Чому мовчить головний винуватець?
Чому не виходить Пабло Неруда?

II

Чи прийшла телеграма від короля?
Чи тут «кадилак» посла Швеції?

III

Протестуємо проти впертого мовчання!
Вимагаємо виходу пана посла!

П о е т

Певної хвили радіо Парижа перервало свої передачі і повідомило останню новину, що Нобелівську премію 1971 року дістав «поет чілійський Пабло Неруда». Аж тоді я вийшов і став серед галасливого збіговиська працівників

преси. Арагон мав такий вигляд, начеб ця новина його зробила щасливішим, ніж мене. А ще вчора я запитував академіка Лундквіста, щоб першим порадів Сальвадор Альєнде... Я щойно був на операції, змучений, ледве тримався на ногах, рухався через силу.

Ч о р н и й х о р (пошепки)

I

Чи це правда, що він приречений?
Казав мені по секрету один професор...

II

Це все звичайна подагра. Ось правда!
А всі інші натяки на рак — нісенітниця.

III

Стоси телеграм з усіх кінців світу.
Вітання безмежні. Трава телеграм росте!

I

Пише один чоловік з Голандії,

II

мужчина чорної раси,

III

додає фото, вирізане з газети,

Д ж у л ь е т т а

(стає в Хор і починає читати листа)

«Я представляю антиколоніальний рух з Джорджтауна, з Гвіани Британської. Я написав подання з проханням дістати вхідний квиток на церемонію вручення вам Нобелівської нагороди в Стокгольмі. З шведського посольства мене інформували, що до зали будуть впускати лише у фраківому гарнітурі згідно з етикетом, якого при таких okazіях педантично дотримуються. Я не маю грошей на фрак і ніколи не пристав би на те, щоб носити фрак напрокат, це не для вільного американця. В зв'язку з тим повідомляю пана Неруду, що ту невелику суму, яку мені вдасться збити, я витрачу на мандрівку до

Стокгольма, щоб там влаштувати прес-конференцію і на ній зганьбити недвозначно імперіалістичний і антинародний характер церемонії, яка супроводжує ушанування найбільш антиімперіалістичного і народного з поетів світу».

Поет

Поїхали ми з Матільдою до Стокгольма. Вірні друзі поїхали з нами. Була з нами і донька наших друзів Хуана і Хуани, прекрасна Джульєтта — чарівна і дотепна. Перед великою церемонією треба було одбути генеральну репетицію. Сміх мене розібрав, коли я дивився на поважних людей, які вибігали вранці з готелю, щоб взяти участь в репетиції в порожньому залі без короля, без королеви. Все запитував себе, перепитував, з якого капризу телевізія шведська фільмувала ту театральну пробу у виконанні найгірших акторів світу...

Білий хор

I

Вручення нагород в день Святої Лючії!

II

Ясноволосі скандінавські панни

III

з вінками на головах, зі свічами в руках

I

вдерлися вранці в помешкання.

II

Принесли снідання: каву з булочкою.

III

Дарунок: прекрасний морський пейзаж.

I

Принесли на таці (лист?)

II

затятого антиколоніаліста з Джорджтауна.

Знову Джульетта стає до Хору і читає листа.

«Я прибув до Стокгольма. Не вдалося мені, правда, організувати прес-конференцію, але, як активний революціонер, я собі постановив діяти. Не можу собі уявити, щоб Пабло Неруда, поет знедолених і гноблених, приймав Нобелівську нагороду у фракі. З цього приводу купив зелені ножниці, за допомогою яких зітну йому на очах поважного зібрання поли фракі і всілякі інші поли. Але вважаю своїм обов'язком попередити його про це. Коли він побачить в глибині залу людину темної раси, яка встає, тримаючи в руках великі зелені ножниці, то нехай він приготується до того, що його очікує».

Джульетта віддає листа Поетові.

Поет

Подав я цей дивний лист молодому дипломатові, шефові шведського протоколу. Я попередив його, що в Парижі дістав першого листа од божевільного, та всерйоз не годиться це брати. Проте швед молодий був іншого помислу.

Чорний хор

I

Поліція Стокгольма — на ноги!

II

Перевірити всіх темної раси!

III

Перевірити всіх із зеленими ножницями!

Джульетта

Та це ж я, Джульетта, я, що сиджу з вами за одним столом, долонею б'ю в чоло, волаю. Це ж я написала цього листа, дорогий дон Пабло, щоб розвіяти Нобелівську нудьгу. Що зараз робити, коли королівська поліція нишпорить всюди і скрізь!

Поет

Посадять, Джульетто, тебе до в'язниці. Через твій дотеп неоковирний, гідний дикунки з-над Карібського моря, одбудеш кару, призначену для мешканця Джорджтауна.

Чорний хор

I

Всі готелі Стокгольма перевірили.

II

Всі зелені ножниці відібрали.

III

Обережність понад усе! Обережність!

Поет

Коли збиралися ми на вшанування і пізніше, коли залишали бал по церемонії, зауважили, Матільда і я, що поруч, як сторожа побічна, крокує з нами четверо чи п'ятеро молодих ясноволосих силачів, готових до всіляких несподіванок.

Церемонія була спокійна і дисциплінована. Плескали, коли треба було. Кажуть (чи теж сказали Матільді, щоб зробити їй приємність), що король коло мене стояв довше і тиснув мою руку сильніше. В кожному разі жоден король досі не подавав мені руки — ані надовго, ані на мить. Смішна схожість: та дефілада достойних лауреатів дуже нагадувала роздавання нагород учням наприкінці шкільного року в малому провінційному містечку Темуко...

Знову входить Хор. Він в китайських робах, в «маоцзедунівках». Над ним вивишується величезне опудало горобця. Троє, четверо чи шестеро декламують «Побиття горобців» не без іронії та сарказму.

I

Я був у Китаї,
І якраз тоді,
Як вирішив Мао Цзедун
Розправитись рішуче з горобцями.

II

І ось та сама незрівнянна
Дисципліна,
З якою Мур Великий будували,
Зімкнула лави всекитайства
І рушила в похід на горобців.

III

Хлопчиська, генеральші і астрономші,
Пілоты, трунарі і кухарі
Китайських страв і барди всекитайські,
І порцеляни винахідники та іграшок,
Селяни — майстри в сфері рису,
Посли — спеціалісти по усмішках,—
Всі, як один,
На горобця всі рушили.

IV

Смерть нагла божу пташку покарала:
Дотла понищена вона була.
Нарешті сам верховний горобець
Був ліквідований
Самим Мао Цзедуном.

V

Опісля з тою ж незрівнянною,
Такою ж дисципліною
Китайці діловито запихали
По мертвому горобчику в кишенью.

VI

Тож уявіть собі лише:
Вісімсот мільйонів
Китайців.
Вісімсот мільйонів
Кишень.
Вісімсот мільйонів
Пухнастих грудочок маленьких.

I

І з бойовими гімнами китайці
Дисципліновано у гори рушили
І всі там акуратно поховали
Всіх горобців, старанно страчених.

II

Шістнадцять літ на похорон пішло.
Хто в персональнім мікромавзолеї,
Хто в особистім склепі,
Хто десь під пам'ятником, хто
В старанно викопаній ямі братерства,

III

Та головне —
Без винятку
Сконали всі китайські горобці.

IV

Одначе потім дивовижа скоїлась,
Коли пішли китайці-трунарі.
То
Заспівали горобці в могилах —
І покотився горобиний грім
По всій землі Китаю, як відлуння
Всесвітнього оглушливого грому.

V

Перебудила смертних всіх сурма
І навіть мертвих розбудила.
І прокинулись
Всі покоління практиців згаслих.
Згадавши стародавній звичай свій,
Вони взялися за старі мотики.

VI

Та я нікого і не звинувачую.
Та одчепіться.
Я просто всім пояснюю, чому
Щодень за днем зроста число китайців
І з кожним днем все менше горобців.

ЧОРНИЙ КАРНАВАЛ

Самотній Поет сидить у кріслі. Навколо нього стоять величезні клітки з пташками. Навколо Поета десять круглих столиків. На кожному столику рукопис окремої книжки. Поет пише хапливо, намагаючись встигнути. Вривається вихор — і несе папери єдиним поривом. Поет накриває руками все, що вдається затримати. В супроводі арауканських музичних інструментів — культруна, цади, трутрука, долкіня, торілька та інших ударних та духових — на палубу влітає святковий карнавал. Різні маски — веселі і сумні, яскраві і дотепні. Капітан — М а с к а - С м е р т ь з косою в руці нахляється над Поетом.

М а с к а - с м е р т ь

Ти гадаєш, десять книжок писати відразу — це тікати від мене на десяти літаках, а я прийшла, танцюючи...

П о е т

Моє життя зіткане
з людських життів багатьох —
бо таке вже життя поета,
тому я тебе не лякаюся.
Танцюй собі, танцюй.

М а с к а - с м е р т ь

Ти казав — у Чілі взагалі все добре,
люди добрі — ти казав.
Ім жорстокість не характерна.
Природа добра — ти казав.
Навіть чілійська пума,
різновид чілійського лева — ти казав,
ніколи не кидається на людину.

П о е т

Так. Народ мій добрий.
Нелюди злі. Я кажу.

М а с к а - с м е р т ь

Ти казав, у Чілі немає
отруйних змій — ти казав.
Немає нічого отруйного — ти казав.
Ніхто не вжалить.
Ха-ха-ха!

В карнавалі дами у найвишуканіших паризьких строях, але зі сковорідками і кастрюлями в руках. Звуки арауканської музики змінюються калатанням кастрюль, сковорідок і вигуками: «Хліба!», «Масла!».

Три Ромео теж у масках — Маска-Кабан, Маска-Кажан, Маска-Гієна — несуть гасло із загрозливим словом «Джакарта», вриваються в танці і скандують:

М а с к а - к а б а н

Хай живуть тхори,
спірити, павуки, глисти,
монархісти, контрабандисти,
юродиви і терористи —
злочинці всіх мастей!
Геть Сальвадора Альєнде!

М а с к а - к а ж а н

Хай живе філософія —
туманна і безхребетна!
Хай живе вічний собака,
який гавкає, та не кусає!
Геть Пабло Неруду!

М а с к а - г і є н а

Хай живуть вічно
похитливі астрологи,
порнографія і цинізм!
Хай живуть раки,
що віртуозно і наполегливо
рачкують назад!
Геть Луїса Карвалана!

Над усіма масками верховодить Маска-Смерть.

М а с к а - с м е р т ь

Хай живуть всі,
крім комуністів!

М а с к а - к а б а н

Хай живуть вічно
пояси цноти і дзоти розпусти!
Геть Сальвадора Альєнде!

М а с к а - к а ж а н

І консерватори засмерділі,
які не миються і не миють
свої ідеологічні ноги
уже півтисячі літ!

М а с к а - г і є н а

Хай живуть воші і віскі
в злиденних селищах!
Геть Пабло Неруду!

М а с к а - к а б а н

Хай живуть безплатні
спільні могили!
Геть Луїса Карвалана!

Над усіма масками верховодить Маска-
Смерть.

М а с к а - с м е р т ь

Хай живе все,
окрім комунізму!

М а с к а - к а б а н

Хай газети усі виходять!

М а с к а - к а ж а н

Хай друкують всілякий непотріб!

М а с к а - г і є н а

Розбирайте на вибір маски
останнього карнавалу!
Все годиться! Усі — герої!

М а с к а - с м е р т ь

Не пускайте лише комуністів!
Пильно дивіться! За всім назирайте!
Двері щільніше! Вікна забийте!
Займемося суб'єктивним,
людською сутністю,
сутністю сутності!
Займемося свободою без кордонів!

Всі маски разом скандують:

Хай живе все,
окрім комунізму!

Вони у вихорі танцю валять столи, топчуть папери і щезають. З іншого боку палуби влітає Джульєтта в червоному. Вона збирає папери, тисне їх до грудей, в розпачі простягає руки до Поета — та її пориває чорний вихор: маски знову влітають, вихор танцю стає нестримніший і нищівніший.

НИЖНЯ ПАЛУБА

З трапезії, схожої на опору високої напруги, з оглушливим дзвоном падає дзвін. Входить Хор і читає «Оду обірваному дзвону».

I

Обвалилась дзвіниця,
Дзвін обірвався
В той день,
Якому нічим пишатися;
В той день, який прийшов як четвер
І пішов як четвер,
З оцим дзвоном обірваним,
З оцим похоронним дзвоном.

II

Чому він упав саме в сей день?
Чому не вчора, чому не завтра,
Чому не ніколи,
А нині?
Чому він раптово зірвався,
Цей дзвін,
Цільний, надійний,
Роками гартований?

III

Що сталось з металом і з деревом?
Що трапилось на землі і на небі?
Хто мороком прошкував
Крізь день
І крізь воду
Лише для того, аби зітхнути,
А ми його не побачили?

I

Що примусило звестись обурене море
І звалити своєю силою
Глибоку луну,
Що дзвін наповняла по вінця,
Тіло його порожнисте?
Чому підкорилась
Зоря?
Хто перервав її владу?

II

Ось лежить сподіяне зло —
Бідний дзвін:
Рот його круглий
Неначе ввіп'явся у простір —
Його безодні ніхто не годен торкнутись,
Бо ж руки всі грішні.
Він був повітрям,
Дзвін,
А руки людські — з нігтями,
Під нігтями важкий порох,
Порох вчорашнього дня.

III

Ось і спить дзвін —
Ніхто добудитись не може
І не може дістатись ніхто
До голосу його серця.
Він його розкрив
У чистоті похоронного дзвону
Дзвоном-подзвоном
В повітрі прозорім,
В ударі повторнім.

I

Таким оцей дзвін був.
Співав, доки живий був,
А тепер його голос став порохом.
Людина — це дзвін,
Переможно співає у небі,
А потім в землі замовкає.

Хор відступає в тінь. На кін виходить Поет. Він зібрався в далеку дорогу. Плащ на руці. Знайомий чорний берет затиснуто у десниці.

Корабель здригається від ударів океану.
Прапор підноситься найвище.
Розправляються ростри.
Кудись важко втягується якір.
Корабель готовий пливати.

По е т

Ну що ж, я закінчую, друже.
Я віддаю тобі те, що змогла
донести до тебе моя поезія.
Все це я залишаю тобі.
Твоєму дню.
Твоєму вечору.
Твоїй ночі.
Залишаю тобі на завтра.
Не знаю, чи примусили тебе
замислитись мої вірші, ця поезія,
яка блукала зі мною по землі,
серед дощинок і плодів, серед борні
і надій. Я залишаю тобі ці вірші.
Вони для тебе.
Я прощаюсь.
До завтра.
ДО ЗАВЖДИ,
подруго, друже, товаришу.

Х о р I

Хунта заблоковує цвинтар.
Парашутисти і кулеметники.
Роти карабінерів біля воріт.

II

Кожна могила дивиться каскою.
Пам'ятник держить багнет за плечем.
Страх автоматом дивиться.

III

Поліція підтягує машини.
В автомати гвоздики вставляються.
Кулі тоді заплющують очі.

IV

І знову тоді хором античним:

В с і р а з о м

— Пабло Неруда...

- Тут...
- Нині...
- І во віки віків!

V

(заспівує)
Чуєш, сурми заграли,
Час розплати настав,
В Інтернаціоналі
Здобудем людських прав!

VI

Не хочу, щоб вітчизну ділили
сьома скривавленими ножами!

В с і р а з о м

Вставайте, гнані і голодні
Робітники усіх країв,
Як у вулкановій безодні,
В серцях у нас клекоче гнів!

ЕПІЛОГ

Цвинтар в Сантьяго. Склеп, де перебував прах Поета, стає поштовою скринькою. Ось Вдова у чорному опускає листа. Ось Двоє молодих, сторожко озирючись, кладуть свою записку. Ось Сліпий, важко постукуючи костуром по могильних плитах, підходить до склепу і теж залишає сповідь своєї душі. Ось іде дивна процесія—це в'язні, усі з зав'язаними очима. Вони йдуть поволі, кожен поклавши руку на плече товариша попереду. Кожен з них опускає по листу. Процесія в'язнів виходить.

Чутно звук машини. Входить листоноша—він же Капітан секретної поліції. Він з типовим мішком листоноші—підставляє мішок під склеп, мішок наповнюється аж по зав'язку людськими стражданнями і зітханнями. Задоволений Капітан з іронічною усмішкою на устах виходить. Чутно звук машини, яка від'їздить. Та зі склепу виходить Хор—однн за одним, хлопці та дівчата: вони—вірші Пабло Неруди, вони листи до поета, якого нема, вони найпоетаємніші думки й клятви, вірші і признання самого народу.

Х о р

Де може сховатись сліпий,
якого бджоли навздоганяють?
— Чому географію смерті
викладає професор?
— Що сталося з ластівками,
які запізнилися в школу?
— Невиплакані сльози
сплять в невеликих озерах?
Чи впадають в печаль
невидимою рікою?
— Звідки прийшла негода
з чорними торбами сліз?
— За що мене блохи кусають
і сержанти від літератури?
— Як апельсини ділять
поміж собою сонце?
— Чому сміється кавун,
Коли його вбивають?
— Можу я запитати свою книжку —
чи я її написав?
— Де проросли очі
товариша Елюара?
— Віктор Гюго був із трьох кольорів?
А я весь із охрових стрічок?
— Чи не правильно — заборонити
поцілунки планет?
— Осінь — легальна
чи підпільна пора року?
— Яка призначена каторга
Гітлеру в пеклі?
Чи бузувіра годують
попелом дітей спалених?
Чи пашу йому набивають
золотими зубами жертв?
Чи запрошують його спати
на колючому дроті?
— Чи метелик читає книжку
своїх мерехтливих крил?
— Чи є дивніше заняття,
ніж зватись Пабло Нерудою?

З Хору виходить Вдова в чорному, це Х у а
п а — мати Джульетти. Чи речитатив, чи пісня

на ці слова, які прокаже Вдова, та ось вони,
слова:

Господи, де ж моя доня?
Вранці пішла вона з дому,
Забрала сонце в долонях.

Забрала з собою весь світ
І не прийшла додому.
Де знайти мені її слід?

Кого я в журі не журила,
З ким я тільки не говорила.
Оббігала всюди — де там?!

А чи сльози в бога солоні?!
Господи, ти не бачив доні?
Звати її — Джульєтта.

Господи, ти не будь таким муром.
Господи, не дивись так похмуро.
Не плюй у лице. Двері твої на замку!

Прости вже мою біду.
Не гнівися на мене, господоньку,—
Я завтра знову прийду...
Звати її Джульєтта...

Вдова в чорному виходить. Входять Капітан
і Критик. В руках у Капітана череп.

Капітан

О бідний Йорик!
О бідний Пабло!
Аж тепер
я тримаю твою голову
в своїх руках!
А який був!
Як ходив!
Як тримався!
(Дає потримати череп Критикові).

Критик

(не насмілюється відмовитись. Міцно тримає че-
реп, як гранату з висмикнутою чекою).
Ви переконані, що це його...

Капітан

Хіба ми можемо бути
в чомусь переконані?
Принаймні цей череп
не проламаний прикладом,
не прострелений кулею,
значить...

Критик

(боязко кладе череп на траву)
А зі склепом таки неподобство.
Наше терпіння, наш гуманізм.
Вони користуються ним.

Капітан

(ехидно до Критика)
А я вас ошукав!
(Знову бере череп до рук)
Знаєте, чий це череп?

Критик

Ви ж казали самі:
О бідний Йорик!
О бідний Пабло!

Капітан

Це череп нашого генерала.
Уявляєте, він зараз приймає посла
з однієї дуже великої і дуже жовтої держави.
А череп його тут.
Череп його я топчу ногою,
бо так мені заманулось —
Череп! Череп! Череп!
Череп рятівника нашої нації!
От! *(Втоптує череп у зелену траву).*

Критик

Капітане, заспокойтесь, ви нездорові!
Надто ви нині нервовий.
Сарказм — не завжди відпущення.

Капітан

З вами відпружишся...
Він, проклятий, мене переслідує!

К р и т и к
(злякано)
Генерал?

К а п і т а н
Який генерал? Як ви смієте!
Пабло Неруда мене переслідує.
Куди не поткнуся — стежить за мною.
Озираюся вчора ввечері — йде.
Сьогодні прокинувся — визирає,
проклятий, лисиною просвічує.
Моїй Розалії написав
листа анонімного віршами,
що я імпотент.
А ви ходите — у вас мокрі сліди!
Ви слідите мокро, професоре! Ха-ха!

К р и т и к
(ображено)
Занадто ви дратівливий!

К а п і т а н
А ви ходите — у вас мокрі сліди!
Ха-ха-ха! (*Виходить*).

Входять літературознавці — Ромео I і Ромео II. Вони стривожені і знервовані.

Р о м е о I
Уявляєш, викликав взвод карабінерів!
Он там — вже йдуть...

Р о м е о II
Він таки його переслідує.
Але щоб аж отак.
Я зізнаюсь тобі.
Я генералу доповів.

Р о м е о I
(полегшено)
І я... доповів.
Мусимо ж ми якось реагувати.
Та зараз мовчимо.
Хай робить все, що хоче.

Входить взвод карабінерів — це той же переодягнутий Хор. Карабінери тримають автомати. Вбігає Капітан. Командир взводу карабінерів доповідає:

— Пане капітане, взвод карабінерів прибув на місце операції.

Капітан

Чудово, лейтенанте, чудово.
Зараз ВІН має з'явитися.
Щодня рівно о дванадцятій!
Я зробив це відкриття, панове.
Готуйтеся! (*Розстібає кобуру*).

Лейтенант

(*здивовано*)
Нічого не бачу! Звідки?
Взвод, приготуйсь!

Взвод виставляє автомати наперед.

Капітан

Він має бути звідти.
З Ісла-Негра! О дванадцятій!
Він точний, пеначе Кант!

Лейтенант

(*не розуміючи*)
А який він?
І звідки його чекати?

Капітан

(*наставляючи револьвер у небо*).
Він дуже великий і дуже тяжкий.
Він має бути звідти... з неба.

Лейтенант

(*здивовано*).
А Автомати... у небо!

Капітан

Летить! Летить!
Я бачу вже — летить!
Корабель у небі! Летить!

Лейтенант

(остовпіло)

Хто летить?

Я нічого не бачу.

Капітан

Приготуватись! *(І починає розряджати револьвер у небеса)*. Стріляй!

По кораблю!

Вогонь!

Лейтенант махає рукою. Взвод стріляє. Величезний гуркіт, грім, рев, свист. З неба на взвод солдатів падає якийсь віник, якась перебита картина, якесь штурвальне колесо. Падають ритуальні маски, розбиваються. Щось із того, що було в будинку-кораблі Пабло Неруди. Величезний вихор здіймається на сцені. Він несе величезну колекцію різнокольорових метеликів, які висіли на стінах в Ісла-Негра. Потім вихор раптово закінчується. Солдати ловлять мертвих метеликів.

Капітан

Корабель! Корабель! Де моя Маска-Смерть?
Не збили корабля! Тільки поранили!
Розстріляю геть усіх! Де моя маска?

Капітан кидається на солдатів, які здивовано ловлять метеликів. Ромео I і Ромео II скручують руки Капітанові.

Капітан

Геть від мене! Геть!
Він втік від мене знов.
Він переслідує мене, цей корабель!

Капітана виводять. Карабінери ловлять метеликів і з жахом і подивом дивляться на небо. Гуркіт віддаляється.

Кінець

1980

ПРО АВТОРА

Іван Федорович Драч народився 17 жовтня 1936 року в селі Теліженцях на Київщині. Після закінчення середньої школи вчителював, працював у райкомі комсомолу. Навчався у Київському державному університеті імені Т. Г. Шевченка, закінчив Вищі сценарні курси в Москві. Член КПРС.

Працював у редакції газети «Літературна Україна», у сценарному відділі Київської кіностудії імені О. П. Довженка, в редакції журналу «Вітчизна».

Автор поетичних книжок «Соняшник» (1962), «Протуберанці серця» (1965), «Поезії», «Балади буднів» (1967), «До джерел» (1972), «Корінь і крона», (1974), «Київське небо» (1976), «Дума про Вчителя» (1977), «Сонячний фенікс» (1978), «Сонце і слово» (1978), «Американський зошит» (1980); збірки кіноповістей «Іду до тебе» (1970). Виступає також у жанрі поетичного перекладу та літературно-мистецької критики.

За збірку поезій «Корінь і крона» удостоєний Державної премії УРСР імені Т. Г. Шевченка (1976).

З М І С Т

ДУМА ПРО ВЧИТЕЛЯ <i>(Драматична поема)</i>	3
СОЛОВЕЙКО-СОЛЬВЕЙГ <i>(Драматична поема)</i>	109
ЗОРЯ І СМЕРТЬ ПАБЛО НЕРУДИ <i>(Драматична поема, або спроба сучасного літературознавства на чилійський лад)</i>	197
Про автора	283

ИВАН ФЕДОРОВИЧ ДРАЧ

Драматические поэмы

Издательство художественной
литературы «Дніпро»
(На украинском языке)

Редактор *А. С. Камінчук*
Художник *В. В. Кузьменко*
Художній редактор *В. С. Мітченко*
Технічний редактор *Л. М. Смоляннюк*
Коректор *В. В. Бондаренко*

ІБ № 1546

Здано до складання 30.07.81.

Підписано до друку 16.12.81.

БФ 42426.

Формат 84×108¹/₃₂.

Папір друкарський № 1.

Гарнітура літературна.

Друк високий.

Умовн.-друк. арк. 14,04+1 вкл.

Ум. фарб.-відб. 14,088.

Обл.-вид. арк. 13,023.

Тираж 20 000. Зам. 1—224.

Ціна 1 крб. 50 к.

Видавництво художньої літератури

«Дніпро».

252601, Київ — МСП, вул. Володимирська, 42.

Київська книжкова фабрика «Жовтень».

252053, Київ, вул. Артема, 25.

Драч І. Ф.
Д72 **Драматичні поеми.— К.: Дніпро, 1982. 284 с.**

Поетичні пошуки нових засобів художнього відображення сучасного життя — невід'ємна риса творчості відомого українського радянського поета, лауреата Державної премії УРСР імені Т. Г. Шевченка.

Філософська глибина роздумів, утвердження гуманістичних ідей характерні для драматичних поем, що складають збірку («Дума про Вчителя», «Соловейко-Сольвейг», «Зоря і смерть Пабло Неруди»).

$\frac{70403-133}{Д М205(04)-82}$ 133.82 4702590200

У2

1876